

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**BALKAN GAZETESİ'NE GÖRE BULGARİSTAN'DA SOSYAL VE
SİYASİ GELİŞMELER (1906-1908)**

Taha Kemal Şile

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

BALKAN GAZETESİ'NE GÖRE BULGARİSTAN'DA SOSYAL VE SİYASİ
GELİŞMELER (1906-1908)

Taha Kemal Şile

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

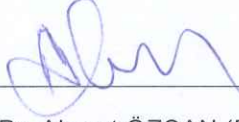
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

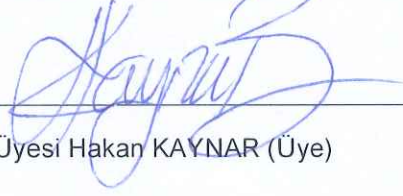
Taha Kemal Şile tarafından hazırlanan "Balkan Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'da Sosyal ve Siyasi Gelişmeler (1906-1908)" başlıklı bu çalışma, 21/01/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Serhat KÜÇÜK (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYNAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

16/01/2019

Taha Kemal ŞİLE

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Serhat KÜÇÜK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Taha Kemal şİLE

TEŞEKKÜR

Uzun ve yoğun bir dönemin ürünü olan bu tezde desteklerini esirgemeyen, benimle birlikte emeği geçen herkese sonsuz teşekkürler.

Öncelikle lisans eğitimimin başından beri her zaman yol gösterici olan, beni bu yolda destekleyen ve cesaretlendiren Selim Aslantaş'a teşekkür ederim.

Konu seçimimde ve daha sonra tüm yüksek lisans sürecinde fikirlerini paylaşan, yanlışlarımı ve eksiklerimi büyük bir sabırla gösteren ve öğrenmemi sağlayan tez danışmanım Serhat Küçük'e teşekkür ederim.

Jürimde bulunarak önemli görüş ve tavsiyeleriyle tezimi geliştirmeme katkıda bulunan Hakan Kaynar ve Ahmet Özcan'a teşekkür ederim.

Tez yazma sürecinde büyük katkıları olan, işimi kolaylaştıran, desteğini her zaman gösteren dostlarım Gert Brojka'ya, Agah Çavuşoğlu'na, Tuğçe Çapar'a teşekkür ederim.

10 yıla yakın bir süredir benimle olan, tez yazma sürecinde aynı şehirde olmasak da sürekli haberleştiğimiz, sonsuz motivasyon ve umut ışığıyla yanımda olan kardeşlerim Can Atay'a ve Pelin Toplu'ya teşekkür ederim.

Farklı bölümler olsa da yüksek lisans eğitimine aynı dönemde kabul edildiğimiz, bütün bu süreçte desteğini esirgemeyen sevgili dostum Eren Doğan'a teşekkür ederim.

Dostluğuyla, içtenliğiyle her zaman yanımda olan, birlikte güzel anılar biriktirdiğim ev arkadaşım, kardeşim Adnan Korgan'a teşekkür ederim.

Zor dönemlerimde yanımda olan, hiçbir şekilde desteğini esirgemeyen dostum, kardeşim, ağabeyim Levent Durukan'a teşekkür ederim.

Bugüne kadar aldığım her kararda beni destekleyen, hep yanımda duran, her daim desteklerini hissettiğim ailem, annem Saliha Şile'ye, babam Hüseyin Şile'ye ve kardeşim Borabay Şile'ye sonsuz teşekkür ederim. İyi ki varsınız.

Şubat 2019

ÖZET

ŞİLE, Taha Kemal. *Balkan Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'da Sosyal ve Siyasi Gelişmeler (1906-1908)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Gazete, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında en temel kitle haberleşme aracı olmuştur. Bu araç, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde de kullanılmış ve yaygınlaşmıştır. Bu tezde, Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgaristan Prensligi'nde Ethem Ruhi Bey tarafından yayımlanmış olan Balkan Gazetesi'nin 1906-1908 yıllarındaki haberleri üzerinden bir tarih yazımı ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Bu çalışma için Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Süreli Yayın Koleksiyonu'ndan alınan gazete sayıları incelenmiş, 1906-1908 yıllarında Bulgaristan sosyal ve siyasi açıdan irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Balkan Gazetesi, Bulgaristan, Sosyal ve Siyasi Tarih, Basın Tarihi.

ABSTRACT

ŞİLE, Taha Kemal. *Social and Political Developments in Bulgaria According to Balkan Newspaper (1906-1908)*, M.A., Ankara, 2019.

The newspaper became the most basic mass communication means in 19th century and in the first half of the 20th century. This means was also used and spread in the Ottoman Empire from the beginning of the 19th century. In this thesis, it is aimed to create a historiography by using the the news and the articles of Balkan Newspaper published by Ethem Ruhi Bey in Bulgarian Principality of Ottoman Empire. For this study, the issues of the newspaper taken from Beyazıt Library Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection were examined, Bulgaria was scrutinized socially and politically.

Keywords

Balkan Newspaper, Bulgaria, Social and Political History, History of Press.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
RESİMLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM : “ULUSLAŞMA” DAN BAĞIMSIZLIĞA UZANAN YOLDA BULGARLAR VE OSMANLI DEVLETİ	4
1.1. OSMANLI EGEMENLİĞİ ÖNCESİNDE BULGARLAR	4
1.2. OSMANLI İDARESİNDE BULGARİSTAN	6
1.2.1. Bulgarların Uluslaşması	6
1.2.2. Kilise Sorunu ve Bulgar Eksarhlığı	10
1.2.3. Bulgaristan Prensiği	14
2. BÖLÜM : II. MEŞRUTİYET’İN İLANINA KADAR OSMANLI BASIN HAYATI VE BULGARİSTAN’DA OSMANLI BASINI	18
2.1. OSMANLI’DA BASININ DOĞUŞU VE 1876 YILINA KADAR OSMANLI BASINI	18
2.1.1. Tanzimat Dönemi Basın Hayatı	20

2.1.2. Kamuoyu ya da Amme Efkarı	23
2.1.3. Tanzimat Dönemi'nde Basın Rejimi	25
2.2. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE BASIN HAYATI	27
2.2.1. Basın Rejimi	27
2.2.2. Basın Faaliyetleri	29
2.2.3. Jön Türk Gazeteleri	29
2.3. BULGARİSTAN'DA OSMANLI BASINI.....	32
3. BÖLÜM: ETHEM RUHİ BEY VE BALKAN GAZETESİ	38
3.1. ETHEM RUHİ BALKAN.....	38
3.1.1. Bulgaristan.....	40
3.1.2. Türkiye.....	44
3.1.3. Eserleri.....	45
3.1. BALKAN GAZETESİ.....	45
3.1.1. Teknik Özellikler.....	48
3.1.2. Yayın Politikası.....	50
4. BÖLÜM: BALKAN GAZETESİ'NE GÖRE BULGARİSTAN'DA SOSYAL VE SİYASİ GELİŞMELER (1906 – 1908).....	52
4.1. BULGAR – RUM ÇATIŞMASI.....	52
4.2. GÜMRÜK ANTLAŞMALARI.....	64
4.2.1. Bulgaristan – Osmanlı Devleti	64
4.2.2. Bulgaristan – İtalya	65
4.2.3. Bulgaristan – Avusturya	65
4.2.4. Bulgaristan – Fransa	66
4.2.5. Bulgaristan – Romanya	66

4.3. MAKEDONYA POLİTİKASI.....	67
4.4. MÜFTÜLÜK MESELESİ.....	75
4.5. OSMANLI – BULGAR SINIR ÇATIŞMALARI.....	80
4.6. OSMANLI KAPI KETHÜDASI NAÇOVIÇ'İN İSTİFASI.....	87
4.7. HÜKÜMET REİSİ RAÇO PETROF'U İSTİFASI VE DİMİTAR PETKOF KABİNESİ	89
4.8. DARÜLFÜNUN MESELESİ.....	95
4.9. YENİ MATBUAT NİZAMNÂMESİ	100
4.10. PRENSES KLEMENTİN'İN VEFATI	102
4.11. HÜKÜMET REİSİ PETKOF'UN ÖLÜMÜ VE YENİ KABİNE	103
4.12. PRENS FERDİNAND'IN EVLİLİĞİ	107
4.13. HÜKÜMET BUHRANI VE ALEKSANDAR MALINOV KABİNESİNİN KURULMASI	108
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	116
EK 1. ORIJİNALLİK RAPORU.....	122
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU.....	124

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Bulgar Prensiği'nde (1878-1908) ıkan Türk gazetelerin çıkarıldığı Şehirler ile birlikte kronolojik listesi

Tablo 2. Bulgar Prensiği'nde (1878-1908) ıkarılan Jn Türk gazetelerinin çıkarıldığı Şehirler ve ıkarınların adlarıyla birlikte kronolojik listesi

Tablo 3. Balkan Gazetesi'nin sayı ve tarihleri

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Balkan Gazetesi'nin ilk sayısı

Resim 2. Balkan Gazetesi'nin başlık klişesi

GİRİŞ

Osmanlı toplumunun Tanzimat'la birlikte Batı toplumlarını yoğun bir şekilde takip etmesinde en önemli araçlardan biri, o dönemin kitle haberleşme unsuru olan gazeteler olmuştur. Bir toplumun siyasi, sosyal, iktisadî, toplumsal ve kültürel alanlarda geçirdiği tüm değişimler, yaşanan olaylarla birlikte ve dönemin güncel şartları içerisinde gazeteler sayesinde incelenebilmektedir.

XX. yüzyılın ilk yıllarındaki çalkantılı dönemde Bulgaristan'da meydana gelen gelişmelerin dönemin gazetelerinde kendine yer bulması ve kaynak oluşturması bakımından Balkan Gazetesi büyük bir paya sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Bulgar Prenslığı'nin en önemli şehirlerinden Filibe'de yayın yapan Balkan Gazetesi, bölgedeki gelişmeleri en yakından izleyen gazetelerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin batıya açılan penceresi Bulgaristan'da en uzun süre yayın yapan gazetelerden biri olması ile birlikte Bulgaristan'da meydana gelen sosyal ve siyasi gelişmelerle ilgili haber ve yazılarla kamuoyunun bilinçlendirilmesi bakımından Türk basın tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızın temeli olan Bulgaristan'daki sosyal ve siyasi yaşamın, o dönemde var olan gündemin, meydana gelen sorunların ve hayat şartlarının Bulgaristan'ın Filibe şehrinde çıkarılan Türkçe bir gazeteden izini sürmek büyük önem arz etmektedir.

Balkan Gazetesi ile ilgili daha önce yazılmış iki tez mevcuttur:

Uğur Yılmaz, *Balkan Gazetesi (1906)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Eğitim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013.

Mustafa Aslan, *Balkan Gazetesi'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2013.

Uğur Yılmaz'ın tezinde, ilk sayısının çıkış tarihi 22 Temmuz 1906 olan Balkan Gazetesi'nin 9 Aralık 1905'te çıkarılmaya başlandığı belirtilmiştir. Tezin ana konusu 117 sayının fihristidir.

Mustafa Aslan'ın tezinde ise gazetenin çıkış tarihi gün ve ay belirtilmeden 1905 olarak verilmiştir. Yayın hayatı bir yıl olarak belirtilen gazetenin toplam 55 sayıdan ibaret olduğu, son sayısının 3 Ekim 1322 Cumartesi günü çıktığı ve yayın hayatına son verildiği (Rûmî Takvim'de "ekim" ayı yoktur), gazetenin "1905" yılı Osmanlı siyasi tarihi için önemli bir kaynak olduğu belirtilmiştir. Bu, basit bir hata olmamakla birlikte tezin giriş ve sonuç bölümlerinde defaatle vurgulanmış, çevrilen sayılarda da aynı şekilde gün ve ay verilmeden belirtilmiştir. Her sayısı 4 sayfa olan gazete için "her sayı genelde 3-5 sayfa aralığındadır" ifadesi kullanılmıştır. Gazetede yer alan tarihler konusunda "ayların Miladî Takvim'e uygun olduğu ve yılların Hicrî olarak verildiği" şeklinde bir ifade yer almaktadır. 55 sayı çıktığı belirtilen Balkan Gazetesi'nin 66 sayısı latinize edilmiştir.

Balkan Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'da Sosyal ve Siyasi Gelişmeler (1906-1908) adlı tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bulgaristan'ın genel siyasi tarihi hakkında bilgilere yer verdik. Bulgarların Balkan coğrafyasına gelmesinden Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar geçirdiği ulusal ve siyasî dönüşüm bu bölümde irdelenmiştir.

İkinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda basın hayatı incelenmiştir. Basın faaliyetlerinin gelişimi Tanzimat ve II. Abdülhamit dönemlerinde çıkarılan gazetelerle özetlenmiş, gazetelerin çoğalmasıyla kamuoyunun bilinçlenmeye başlamasına bağlı olarak basına yönelik kanunlar ve sansür hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kısım, Ethem Ruhi'nin Balkan Gazetesi'ni Bulgaristan'da çıkarmasıyla doğrudan ilişkilidir. Özerk yapısından ve İstanbul'a yakınlığından dolayı Bulgaristan'daki basın hayatı hakkında ayrıca bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde Ethem Ruhi Balkan'ın hayatı ve Balkan Gazetesi'nin yayın süreci, biçimsel ve teknik özellikler, yayın politikası ve içeriği ile ilgili gazete sayılarından da yararlanarak bilgiler verdik. Kronolojik olarak incelenen bu bölüm kaynak eksikliğinden dolayı en zahmetli bölüm oldu. Mevcut verilerle kaynak olabilecek bir bölüm oluşturmaya çalıştık.

Üç destek bölümünden sonra tezimizin ana konusu olan dördüncü bölümde, Balkan Gazetesi'nin sayılarında yer alan haber ve makalelere göre Bulgaristan hakkında siyasi

ve toplumsal birtakım konular ve olaylara yer verdik. Çalışmamızın ana malzemesi olan Balkan Gazetesi'nin sayıları, Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Süreli Yayın Koleksiyonu'ndan elektronik olarak temin edilmiş, 1906-1908 yılları arasında, başlangıç sayısından 497. sayıya kadarki sayılar incelenmiştir. İncelediğimiz bölüm içerisinde 36, 47, 59, 63, 65, 98, 99, 103, 116, 155, 226, 266, 269, 290, 337, 338, 363, 364, 380, 383, 390, 396, 404, 406, 442, 449, 482, 486, 487, 490, 495. sayıları eksiktir. Bu bölümde öncelikle gazetede yer alan haber ve makalelerin analizi yapılmıştır. Daha sonra genel bir sınıflandırma ile bu haber ve makaleler konulara göre başlıklara ayrılmış, bu başlıklar altında dönemin önemli olayları kronolojik olarak incelenmiştir. Küçük bir paragraf şeklinde yer alan ve geçirilen haberler bu değerlendirmelerin dışında tutulmuştur. Bulgaristan'da gündem olmuş, gazetede sürekliliği olan, günlerce işlenmiş, gazetenin peşini bırakmadığı – gazetenin peş peşe aynı konuyu işlemesi gazetenin o konu üzerinde sürekliliğe eğildiğini gösterir – olaylar tercih edilmiştir. Bu anlayışla bu tip yazılardan bir seçme oluşturup gazetede süreklilik arz eden konular değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

“ULUSLAŞMA” DAN BAĞIMSIZLIĞA UZANAN YOLDA BULGARLAR VE OSMANLI DEVLETİ

1.1. OSMANLI EGEMENLİĞİ ÖNCESİNDE BULGARLAR

Ogur adı verilen eski Bulgarlar, birçok Türk boyundan meydana gelen bir boylar birliği idi.¹ M.Ö. 36’da Çi-Çi liderliğindeki Hunlarla komşu olan Ogurlar, Kavimler Göçü sürecinde Avrupa Hunlarına bağlı olarak Karadeniz’in kuzeyinde yaşamış, Avrupa Hun Devleti’nin parçalanmasından sonra İrnek etrafında toplanarak Hunlarla karışmışlardır. Hunlarla Ogurların karışmasından sonra bu yeni topluluk “Bulgar” olarak anılmaya başlamıştır.²

VI. yüzyılda bir süre Avarların egemenliği altına giren Bulgarlar, 584’te Avar idaresinden kurtulmalarına rağmen Bulgar Hanı Kubrat’ın 642’de ölümünden sonra ikiye ayrılmış, bir kısmı Asparuh liderliğinde Dobruca bölgesine göç etmiştir. Burada Slavlarla birlik oluşturarak Doğu Roma İmparatorluğu’na karşı mücadele etmiş, imparatorluk 681 yılında yeni Bulgar Devleti’ni tanımak zorunda kalmıştır. Malamir Han zamanında (831-836) Bizans’ın etkisiyle Hıristiyanlık Bulgarlar arasında yayılmaya başlamış, Boris Han’ın 864’te Hristiyanlığı kabulünden sonra Bulgarlar İstanbul Ortodoks Kilisesi’ne bağlanmıştır. 870 yılında da İstanbul Patriği’ne bağlı bir başpiskopos tarafından idare edilecek otonom Bulgar Kilisesi’nin temelleri atılmıştır.³

¹ Bulgarlarla ilgili birçok araştırma ve teori bulunmasına rağmen en bariz görüş Vambery tarafından ortaya konulmuştur. Vambery, Bulgarların Türk kökenli olduğunu belirtmiştir. Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 1; Bulgar kelimesi ile ilgili en fazla destek gören görüş ise Nemeth’e aittir. Nemeth’e göre Bulgar kelimesi, “karışık” anlamına gelmektedir. Talat Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1987, s. 62-64; İbrahim Kafesoğlu ise Ogur adı verilen Bulgarların M.Ö. III. yüzyılda Tanrı Dağları eteklerinde oturan Wu-sun’larla bağlantılı olduğunu belirtmiştir. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005, s. 199.

² Bulgar kelimesi, ilk defa 482’de Doğu Roma İmparatorluğu’nun Gotlarla yaptığı mücadelede askerî yardım talebinde bulunması ile ortaya çıkmıştır. “Bulgar Hâkanları Listesi” adlı bir Rus kroniğinde İrnek, Bulgar hükümdar sülalesinin atası olarak görünmektedir. Kafesoğlu, a.g.e., s. 197-201.

³ Bölgede siyasi varlıklarını devam ettirebilmek için Hristiyanlığın gerekli olduğunu bilen Bulgarlar, bu gerekliliği Bizans’ın müdahalesinden mümkün olduğunca uzak bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçladılar. Bu yüzden Konstantinopolis’e tamamen bağlı olmak yerine otonom bir kilise için müzakerelerde bulundular. Ayrıca Halil İnalçık Boris Han’ın 865’te Hristiyan olduğunu belirtmiştir. Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1992), s. VI; R. J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 14.

Ortodoks Kilisesi'ne bağlı kurulan bu başpiskoposluk Preslav'da kurulmuştur.⁴ Slavlarla yaşanan yakın ilişkilerle birlikte kültür kaynaşmasından dolayı Bulgarlar Slav kültür dairesine girmişlerdir. Simeon, çar unvanı kullanmaya başlamış, Slav dili Kiril Alfabeti ile birlikte Bulgar dili üzerinde etkili olmuş ve Slav-Bulgar dili Bulgar Kilisesi'nin resmî dili haline gelmiştir (893).⁵

Bulgar Kilisesi, Simeon döneminde (893-927) teşkilatlandırılmış olsa da,⁶ İmparator II. Basileios (976-1025) zamanında başpiskoposluk düzeyine indirilmiş (1018), Bulgar yerine Grek ruhbanlar atanmış, daha sonra tamamen kaldırılmıştır.⁷ 1054'te Hristiyan dünyasının bölünmesinden sonra da Bizans egemenliğinde yaşayan Bulgarlar, Tırnova'da iki önemli toprak sahibi Asen ve Petur liderliğinde başlattıkları isyanlarla bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır (1185).⁸ Katolik Avrupa'nın doğuda haçlı seferleriyle etkisini gösterdiği ve İstanbul'u zaptettiği (1204) dönemde Turnova'da başpiskopos Basil takdis edilerek Katolik kiliseye bağlanmıştır. Ancak bu süreç fazla uzun sürmemiş, Bulgarlarla Latinler arasında sorunlar yaşanınca, 1235'de Doğu patriklerinin toplandığı bir konsülde Grekler, Bulgar Kilisesi'ni otonom olarak tanımıştır.⁹

⁴ Bulgar Devleti'nin yeni başkenti olan Preslav'da pagan gelenekleri daha zayıftı. Crampton, a.g.e., s. 16; Halil İnalçık, "Şark Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Eksarhiyası", *Aylık Ansiklopedi*, II, İstanbul 1946, s. 696.

⁵ Devleti daha güçlü hale getirmek isteyen Bulgarlar, bilinçli bir şekilde Slav nüfusu ile kaynaşmış ve Slavlardan etkilenmişlerdir. Bu kaynaşma, siyasi açıdan Bizans'la mücadele etmenin yolu olarak görülmüştür. Ayrıca Bulgarlar, Hristiyanlaşmanın ülkenin etnik ve politik olarak birleşmesini sağlayacağını bilmelerine rağmen Grek ruhban nüfuzunu istememişlerdir. Selanikli kardeşler Kiril ve Metodiy'in geliştirdiği Slav yazısı sayesinde Slav-Bulgar dili ve alfabetiyle birlikte Bulgar Hristiyanlığı, Grek dili ve kültüründen ayrılmış oldu. Crampton, a.g.e., s. 15-16; İnalçık, a.g.e., s. 696; George Castellan, *Balkanların Tarihi*, (çev.) Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul, 1995, s. 37.

⁶ Metropolitlikler kurulmuş ve Ortodoks Kilise Sinoduna Bulgar ruhbanları üye yapılmıştır. 896'da, Simeon Dönemi'nde Bizans'la yapılan anlaşma ile Bizans İmparatoru Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını tanımış, 925 yılında ise otosefal patrikliği (Orthodokslukta kendilerine ait bir baş tarafından yönetilen ve kendi kendilerine başpiskopos ya da metropolit tayin eden kilise) onayladıktan sonra Bulgar Kilisesi, Ohri'de (Ohrid), aynı İstanbul gibi, patriklik statüsüne kavuşmuştur. Crampton, s. 15-24; Joseph Lins, "Bulgaria", *The Catholic Encyclopedia, Volume 3* by Charles G. Herbermann, online edition copyright, 2005, s. 46-47.

⁷ Doğu Roma, varlıklarını sürdürebilmek adına Hristiyanlığı seçtiklerini bildiği için bu fırsattan yararlanıp Bulgarları hakimiyeti altına almak istemiştir. Bu amaçla bağları koparmamak için Joseph'i Bulgar Başpiskoposu tayin etmiştir. XI. yüzyıl başlarında imparatorluğun Bulgaristan'ı, hâkimiyeti altına alması üzerine bağımsız Bulgar Kilisesi ortadan kaldırıldı. İnalçık, "Şark Ortodoks Kilisesi", s. 696; Nevill Forbes-Arnold Toynbee, *The Balkans*, (Oxford: Clarendon Press, 1915), s. 38-40.

⁸ İmparator Tırnova merkezli İkinci Bulgar Krallığı'nı tanımak zorunda kalmıştır. Bundan sonra 1186'da başkent Tırnova'ya bağımsız bir piskopos atanmış, böylece Bulgar Kilisesi bağımsızlığını kazanmıştır. İnalçık, Bulgar Meselesi, s. VI; Crampton, s. 24; Ayrıca "büyük ayrılık" adı verilen doğu ve batı kiliselerinin kurulması ile ilgili bkz. Castellan, s. 35.

⁹ Başpiskoposluk, Tırnova merkezli sekiz piskoposluktan oluşmaktadır. Lins, a.g.m., s. 47-48.

1.2. OSMANLI İDARESİNDE BULGARLAR

XIV. yüzyılın ortalarında Rumeli'ye geçen Osmanlılar, Sultan I. Murat'ın 1361'de Edirne'yi fethinden sonra Bulgar topraklarına girmiş, kısa süre içerisinde Filibe, Serez, Üsküp, Sofya, Silistre, Manastır gibi şehirleri fethetmiştir. Yıldırım Bayezid Dönemi'nde de devam eden fetihler 1393'te Tırnova'nın Osmanlı idaresine girmesiyle tamamlanmıştır.¹⁰ Balkan topraklarını merkezî devlet çatısı altında birleştiren Osmanlılar, fethedilen bölgelere Anadolu'dan savaşçı yörük grupları iskân etmiş, sınırlar genişledikçe geride kalan bölgelerdeki Türk nüfusunu artırmıştır. Vakıfların sayısını artırarak şehirlerin gelişimini hızlandıran, feodal düzeni ortadan kaldırarak toprakları mirî esaslar dahilinde işletmeye koyan Osmanlı idaresi, sıkı kontrol ve denetimle işletilen topraklarda köylüyü sadece vergi ödemekle mükellef tutarak rahatlatmıştır. XV-XVI. yüzyıllarda Balkanlara yerleşen Türkler, bölgede pamuk ve pirinç tarımını yaygınlaştırarak kısa sürede bölgeyi canlandırmışlardır. İstanbul gibi kalabalık bir merkezin ihtiyaçları, Trakya ve Bulgaristan için büyük bir avantaj sağlamış, siyasi ve ticari bütünlük ile birlikte bölgede hissedilen Osmanlı barışı Balkanların XV-XVIII. yüzyıllarda ekonomik olarak gelişmesine imkan tanımıştır.¹¹

1.2.1. Bulgarların Uluslaşması

İstanbul'un fethi ile birlikte Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul Ortodoks Patrikhanesi'ni yeniden düzenlemesinden¹² XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar Bulgarlar bir millet

¹⁰ Merkezi Tırnova'dayken bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Bulgar Patrikliği kaldırılmış ve Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmıştır. Bundan sonra sadece Ohrida Başpiskoposluğu bırakılmış; Bulgar Kilisesi, Patrikhane tarafından atanan Grek ruhbanlarca idare edilmiştir. Lins, *a.g.m.*, s. 47-48; Halil İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 21; Bulgaristan'ın fethi için ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 167-173.

¹¹ Halil İncelik, "Rumeli", *TDVİA*, cilt 35, 2008, s. 232-233; Kemal Karpat, "Balkanlar", *TDVİA*, cilt 5, 1992, s. 29.

¹² Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin yeniden birleşmesini önlemek amacıyla Fatih, İstanbul'daki ruhbanların yeni bir patrik seçmelerini istemiş, kiliselerin birleşmesine karşı olan Georgios Skolarios, II. Gennadios adıyla patrik seçilmiştir. Patrik Gennadios, vezirlik rütbesine yükseltilmiş ve dinî konuların dışında Türk ve İslam hukuku çerçevesinde evlilik, boşanma, vesayet, miras, doğum ve ölüm gibi konularda da yetkilendirilmiştir. Ayrıca bütün Ortodoksların lideri olmuştur. M. Süreyya Şahin, "İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi", *TDVİA*, cilt 12, 1995, s. 343-344; Theodore H. Papadopoulos, *Studies and Documents Relating to the History of Greek Church and People under Turkish Domination*, Aldershot: Variorum Press, 1990, s. 86.

olarak tanınmamıştır.¹³ İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in Ortodoks Rum reayaya bazı idari, adli ve hukuki muhtariyetler tanınmasıyla birlikte Ortodoks Rumlar, cemaat haline getirilmiştir. Ortodoks mezhebine bağlı Bulgarlar da Patrikhane'nin denetim ve yönetimine tabi olmuşlardır. Yani Bulgarlar, Osmanlı toplumunda "Rum" milletine tâbi olmuştur. Patrikhane çatısı altındakiler ibadet ve eğitimde kendi dillerini değil, Rumca'yı kullanmışlardır. Yüksek rütbeli ruhbanlar Helen unsurları arasından tayin edilmiştir. Osmanlı millet sistemine göre Rumlar dışında Rumen, Sırp, Ortodoks Arnavut ve Ortodoks Arapların da yer aldığı,¹⁴ imparatorluğun en kalabalık gayrimüslim grubu olan¹⁵ Rum cemaatine/milletine tâbi Bulgarların bu sistem içerisinde milli benliklerini korumak ve milli varlıklarını kabul ettirmek için önemli gerekçeleri olmuştur. Bizans'ı yeniden canlandırma emellerinden dolayı Rumlar, Bulgarlar da dahil olmak üzere Balkan halklarını Rumlaştırma siyasetine giriştiler. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresi sayesinde hak ve imtiyazları artan Patrikhane, 1766'da Peć'teki Sırp Patrikhanesi'ni,¹⁶ ertesini yıl da Ohrida Başpiskoposluğu'nu kaldırmış, Balkanlarda yüksek ruhban sınıfı tamamen Rumlardan oluşturmaya başlamıştır. Bulgarca ayin yapmak yasaklanmış, eski Bulgar edebiyatına dair her türlü kalıntı yok edilmiştir.¹⁷

Eğitim kurumları ile dinî kurumlar Balkan milliyetçiliğinin oluşumunda temel iki tetikleyici etken olmuştur. Aslında bu iki kurumun denetimi aynı merkezden yapıldığı için yerel kitlelerin milliyetçi fikirleri benimsemesi kolaylaşmıştır. Bulgarları milliyetçi

¹³ Osmanlı toplum yapısı içerisinde gayrimüslimler "millet" adı ile cemaatlere ayrılmıştır. Millet sistemi, XIX. yüzyıldan itibaren tanımlanan "ulus" kelimesinden farklı olarak etnik ve dil aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyetine göre düzenlenmiştir. Millet sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans", *Turcica*, XXI-XXIII (1991), ss. 407-436; İlber Ortaylı, "Millet", *TDVİA*, cilt 30, 2005, ss. 66-70; Michael Ursinus, "Millet", *Eİ2*; Braude, Benjamin, "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, cilt 1: *The Central Lands*, (eds.) Benjamin Braude and Bernard Lewis, New York: Holmes & Meier Publishers, 1982, ss. 68-88.

¹⁴ Richard Clogg, "The Greek Millet in the Ottoman Empire", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, cilt 1: *The Central Lands*, (ed.) Benjamin Braude and Bernard Lewis, New York: Holmes & Meier Publishers, 1982, ss. 164-165.

¹⁵ Cevdet Paşa, *Tezâkir, I*, (haz.) Cavit Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 68.

¹⁶ Peć Patrikhanesi, 1556 yılında yeniden düzenlenerek Osmanlı hâkimiyetinden önce olduğu gibi Sırların dinî merkezi haline getirilmişti. Machiel Kiel, "İpek", *TDVİA*, cilt 22, 2000, s. 367.

¹⁷ İnalçık, Bulgar Meselesi, s. 18-19; Prut Savaşı'ndan sonraki süreçte Eflâk ve Boğdan'a yönetici olarak atanan Fenerli Rumların 1750'lerde başlattığı Helenleştirme politikası ile Sırp ve Bulgar Kiliselerinin kapatılması konusunda İstanbul Patriği'ni etki altına almaları Rumca konuşmayan Ortodoksların tepkisine yol açmıştır. Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (çev.) Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s. 29-30.

fikirlerle birlikte harekete geçiren unsur ruhbanların faaliyetleri olmuştur. Bulgar milli hareketi, 1762’de Papaz Paisiy Hilendarski’nin "Slav Bulgar Tarihi" adlı eseriyle birlikte başlamıştır.¹⁸ Hilendarski’nin başlattığı milli uyanış hareketi Sofroni Vraçanski ile devam etmiştir. Kaleme aldığı ünlü hatıratı ve aynı zamanda verdiği vaazlarla Bulgar halkını uyanışa çağırmıştır.¹⁹ İnalçık, Jorj Venelin adlı bir Rus filoloğun, dil çalışmalarının yanı sıra *Eski ve Yeni Bulgarlar ve Siyasi ve Dinî Münasebetleri* adlı eseri ile Bulgar milletinin tanınmasını, Rus-Bulgar yakınlaşmasının temelini attığını belirtmiştir.²⁰

Rumlaştırma faaliyetlerine karşı, ağırlıklı olarak Balkan kasabalarında yaşayan Bulgarlar, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul’da hatırı sayılır bir nüfusla cemaat oluşturmaya başladılar. Balkanlardaki Bulgar şehirlerinde meydana gelen iktisadi ve siyasi koşullar bunda etkili olmuştur.²¹ Ayrıca bu süreçte Bulgar öğrenciler, Avrupa’da ve özellikle de Rusya’da eğitime gönderildiler. Avrupa kültürünü yakından tanıyan bu genç Bulgarlar, döndüklerinde ülkede bu düşünceleri yaymaya başladılar.²²

XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki dönem, tımar sisteminin değişimi ve tarım ekonomisinin değer kazanmasına bağlı olarak ortaya çıkan âyanların²³ – Yanyalı Ali Paşa ve Pazvandoğlu Osman Rumeli’nin en güçlü âyanlarıydı

¹⁸ 1745 yılında Aynaroz Manastırında Rum ve Sırp papazlar ile anlaşamadığı için manastırdan ayrılan, Bulgar millî hareketinin lideri Papaz Paisiy Hilendarski, eserinde Rumların Bulgarları hakir gördüklerini ve bunun için Bulgar halkının tarih öğrenmesi, dilini koruması, kendi kültürlerine sahip çıkması gerektiğini savunmuştur. Hilendarski’ye göre Bulgar halkının öz kültürüne sahip çıkmasının yegâne yolu, milli bir eğitim ve ekonomik harekâtı başlatmaktan geçmektedir. Halil İnalçık, *Bulgar Meselesi*, s. 19-21; Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996, s. 20.

¹⁹ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Paisiy Hilendarski ve Sofroni Vraçanski, yöntemleri farklı olsa da, dilin önemine, ulusal değerlere ve milli yerel dil özelliklerine vurgu yapmışlardır. İnalçık, a.g.e., s. 20-21; Miroslav Hroch, “The Social Interpretation of Linguistic Demands in European National Movements”, *Regional and National Identities in Europe in the XIXth and XXth Centuries*, (eds.) Heinz-Gerhard Haupt, Michael G. Müller & Stuart Woolf, The Hague: Kluwer Law International, 1998, ss. 75-80; John V. A. Fine, Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006, ss. 277-280, 355-358, 448-452; İnalçık, a.g.e., s.20-21.

²⁰ İnalçık, a.g.e., s. 21; Hüdaî Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 60.

²¹ Sırp İsyanı, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ve Yunan isyanları Bulgarların İstanbul’a göç etmesinde etkili olmuştur. 1830’da İstanbul’da 20 binin üzerinde ve 24 loncadan oluşan bir Bulgar cemaati meydana gelmiştir. Yeorgios Kiutuçkas, “1878’e Kadar İstanbul’daki Bulgar Cemaati”, Ed. Pınelopi Stathis, *19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler*, çev. Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 36-39.

²² Şentürk, a.g.e., s. 61.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Mert, “Âyan”, *TDVİA*, cilt 4, 1991, s. 195-198.

–²⁴ egemen olduğu dönemdir. Özellikle Rumeli'deki toprakları işleyen Bulgarlar, tarım ürünlerine olan talebin artması ile birlikte, tarımı ticarileştirdi ve büyük kâr elde etti. Bu da kısa bir süre içerisinde imparatorluğun ilk gerçek tarımsal orta sınıfının oluşmasını sağladı.²⁵ Ticaretle uğraşan Bulgarlar (çorbacı), imparatorluk dahilinde ve yurt dışında önemli şehirlerde Bulgar kolonileri kurmaya başladılar. Zenginleşen ve milli şuurun farkına varan Bulgarlar, Bulgaristan'da Bulgar dili ve kültürüne önem veren okullar açarak eğitim faaliyetlerine destek verdi. Eğitim faaliyetleriyle birlikte gazete ve dergilerin yaygınlaşması Bulgar dili ve edebiyatının gelişmesini sağladı. Tabii ki bunda yeni açılmaya başlanan Bulgar matbaalarının etkisi de çok büyüktür.²⁶ Kısa sürede bunun faydasını görecektir olan Bulgarlar, Bulgar milli eğitimi ile birlikte Bulgar uluslaşmasında ve Bulgar milli devletinin kuruluşunda eğitilmiş, sosyo-kültürel yapısı bir dönüşüm içerisine girmiş ve milli bilinç kazanmış ihtilal kadrolarına sahip olmuştur.²⁷ Eğitim ve kültür faaliyetleriyle Slav Ortodoks Hıristiyanlığının Yunan etkisinden kurtulması gerektiğini savunan yeni Bulgar aydınları, Patrikhaneye cephe alarak Bulgar köylülerini Yunanlı piskoposlara ve keyfi eylemlerine direnmesi yönünde teşvik etti.²⁸

Bulgarların başlattığı sosyo-kültürel atılımla birlikte bu dönemde ve ileriki dönemlerde meydana gelen köylü isyanları da –her ne kadar ekonomik temelli olsa da– Bulgar

²⁴ Özellikle Pazvandoğlu Osman, Vidin'i ve Bulgaristan'ın kuzeyindeki bölgeleri bir hükümet gibi yönetmiş, devletin onu asî olarak gördüğü bu dönemde Ortodoks Slavları birleştirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda bir tacir olan Pazvandoğlu, güçlü ticarî bağlarıyla gayrimüslimlere büyük fırsatlar yaratmıştır. Kemal Beydilli, "Pazvandoğlu Osman", *TDVİA*, cilt 34, 2007, s. 209; Rossitsa Gradeva, "Secession and Revolution in the Ottoman Empire at the End of the Eighteenth Century: Osman Pazvantoğlu and Rhigas Velestinlis", *Ottoman Rule and the Balkans: Conflict, Transformation, Adaptation*, (ed.) Antonis Anastasopoulos - Elias Kolovos, Rethymno: University of Crete, 2007, s. 89.

²⁵ Kısa bir süre içerisinde Bulgar tüccar sınıfı (çorbacı) doğmuş, bu sayede ekonomik refah seviyesi bariz bir şekilde yükselmiştir. Karpat, a.g.e., s. 51-52; Suraiya Faroqhi, "Geçim: Ekonomik Kriz ve Kısmi Canlanma", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, cilt 2, (ed.) Halil İnalçık-Donald Quateart, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 577-578.

²⁶ Bulgarca eğitim veren ilk seküler okul, 1835 yılında, Gabrovalı bir tacirin oğlu Vasil Aprilov'un girişimleriyle Gabrova'da açılmıştır. 1845 yılında bu okulların sayısı 53'e çıkmıştır. İnalçık, *Bulgar Meselesi*, s. 21-23.

²⁷ 1800'lerin ilk yıllarında milli bilincin farkına varmışlardır. Victor Roudometof, *Nationalism, Globalization, and Orthodoxy: The Social Origins of Ethnic Conflict in the Balkans*, (Abingdon: Greenwood Press, 2001), s. 136-137.

²⁸ İlerleyen dönemlerde eğitim ve kültür faaliyetleri daha da gelişmiştir. İstanbul, artan Bulgar nüfusuyla birlikte kültürel faaliyetlerinin merkezi oldu. Gazete ve dergi sayıları çoğaldı. 1850'lerden itibaren Bulgar kasabalarında *Bulgarsko çitalište* adı verilen okuma odaları kuruldu. Bu okuma odaları aynı zamanda kurslar veriliyor, toplantılar yapılıyor, Bulgar dilini geliştirmeye yönelik her türlü faaliyet yapılıyordu. Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, (çev.) Veysel Atayman, İstanbul: Öncü Kitabevi, 1979, s. 65.

uyanişında etkili olmuştur.²⁹ Bunların içerisinde Niş (1841)³⁰ ve Vidin (1850)³¹ isyanları en önemlileridir. 1856 yılında Tırnovo, Vidin ve Niş'te çıkan isyanlar ise Bâb-ı Âli'ye Bulgar bölgelerinde ıslahat yapılması gerektiğini göstermiştir.³²

1.2.2. Kilise Sorunu ve Bulgar Eksarhlığı

1820'ler ve 1830'lar Bulgarların olduğu her yerde, özellikle *Filibe* gibi etnik yapısı karışık olan şehirlerde Rum ve Bulgar ruhbanlar arasında bazen kan dökülmeye kadar varan kavgalarla geçmiştir.³³ Tanzimat Fermanı'nın getirdiği dinî eşitlik ilkesi de İstanbul Ortodoks Patrikhanesi'nin Bulgar bölgelerindeki egemenliğine karşı bir argüman olarak kullanılacaktı.³⁴ İstanbul'daki kalabalık Bulgar cemaati, 1840'ların başına kadar loncalar dışında bir örgütlenme geliştirmemişti. Hilandar Manastırı'ndan bir Bulgar keşiş olan Neofit Hilendarski Bozveli, 1840'larda Bulgar milli hareketini başlattı.³⁵ İstanbul, Bulgarlar için dinî bağımsızlığın anahtarı olarak görülse de İstanbul'da Bulgarlara ait bir kilisenin olmaması büyük problemdi. Bulgarlar, kiliselerde Rum din adamlarıyla Rumca ibadet ediyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu da gayrimüslimleri tek baş ile yönetmek istiyordu. Ancak Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni dönem, devlete daha etkili modernleşme atılımları yapmasını gerektiriyordu.³⁶

²⁹ 1835'ten 1876'ya kadar aralıklı olarak süren köylü isyanlarında yoğun olarak ekonomik sebepler ön plana çıkmıştır. Michael Palairret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914: Kalkınmasız Evrim*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000, s. 180-181

³⁰ Bu isyanda Sırp tahriri olsa da asıl sebep ağır vergi yüküdür. Halil İnalçık bu isyan için Bulgarların ilk ciddi isyanı demiştir. İnalçık, *a.g.e.*, s. 28-29.

³¹ Vidin'de çıkan isyanda en önemli sebep yine ekonomik olup Gospodarlık (toprak ağalığı) rejiminin keyfi uygulamaları temel etken olmuştur. Vidin İsyanı için bkz. İnalçık, *a.g.e.*, s. 45-73; Gospodarlık rejimi hakkında bilgi için bkz. İnalçık, *a.g.e.*, s. 83-107.

³² Hüdai Şentürk, *a.g.e.*, s. 115-123..

³³ İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Balkanlarda Ulusal Kiliseler ve Rum-Ortodoks Kilisesi", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (25-27 Aralık 1989 Sempozyuma Sunulan Bildiriler)*, (Ankara: Milli Kütüphane Matbaası, 1991), s. 386; Yunan İsyanı sürecinde Bulgarlar, Bâb-ı Âli ile Rum Patrikhanesi arasındaki gerginliğin de etkisiyle, 1824'te Üsküp, Samakov ve İvraca'daki Rum metropolitleri kovdular. İnalçık, "Şark Ortodoks Kilisesi", s. 697..

³⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 373.

³⁵ Patrikhane karşıtı bir keşiş olan Ilarion Makariopolski ile bir araya gelerek çalışmalara başlayan Bozveli, Bâbiâli'ye yazdığı dilekçe ile "Bulgar başrahiplere sahip olmak, kendi milli mekteplerini kurabilmek, anadillerinde gazete ve kitap basabilmek, İstanbul'da kendilerine ait bir kilise kurmak, Bulgarlardan ve Müslümanlardan (Patrikhane dışında) oluşan mahkemelerde yargılanmak, Patrikhane'den bağımsız ve doğrudan Bâbiâli'ye bağlı bir temsilciliğe sahip olmak" gibi taleplerini belirtti. Kiutuçkas, *a.g.m.*, s. 40

³⁶ Osmanlı idaresi gibi Bulgarlar da Avrupa modernleşme sürecinden etkilenmişti. İmparatorluk, gayrimüslim tebaa ile dış devletler arasında kalırken Bulgarlar, Latin Kilisesi'ne karşı Fransa ve Avusturya'ya; Ortodoks Kilisesi'ne karşı içeriden Fener Patrikliği, dışarıdan ise Rusya'ya karşı milli-dini bağımsızlık mücadelesi veriyorlardı. Politikalarının temelinde, özellikle İstanbul'da Osmanlı hükümeti ile iyi geçinmek vardı. Kiutuçkas, *a.g.m.*, s. 40; Roudometof, *a.g.e.*, s. 133.

Bozveli'nin ölmesinden sonra Rus büyükelçiliği ile bağlantılı olan Aleksandr Ekzarh³⁷ Bulgarların öncülüğünü üstlenerek kilise girişimlerini sürdürse de Bâbîâli, Aleksandr Ekzarh'ın yerine daha güvenilir gördüğü Stefan Bogoridi'yi görevlendirdi. 9 Kasım 1849'da açılan Sveti Stefan (Aya Stefanos) Kilisesi ile İstanbul'daki Bulgarlar, kendilerine ait bir kilisede kendi din adamlarıyla kendi dillerinde ibadet ve ayin yapmaya başlamış oldular.³⁸

1860'lı yıllar, kilise sorunu ve Bulgar milli hareketi için daha yoğun geçmiş, Patrikhane ile İstanbul'daki Bulgar Cemaati'nin rekabeti şiddetlenmiştir.³⁹ Olayların daha da şiddetlendiği bu süreçte Bulgar şehirlerine tayin edilen Rum piskoposların Bulgar halkı tarafından kovulması, aynı zamanda Rusya'nın Bâb-ı Âli'yi Bulgarlara zulmetmekle suçlaması üzerine Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa Rumeli teftişine çıkmış ve vaziyet Osmanlı idaresi tarafından görülmüştür.⁴⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bulgar milli hareketi Rusya'nın Panslavist politikalarıyla farklı bir boyut kazanmıştır.⁴¹ Rusya, Kırım Savaşı yenilgisinden sonra Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili geliştirdiği revizyonist politikaları dönemin Dışişleri Bakanlığı

³⁷ Aleksandr Ekzarh için bkz. Selçuk Akşin Somel, "Aleksandr Ekzarh ve 19.-20. Yüzyıllarda Avrupa'ya Giden Bulgar Yolları", *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, 2, (Güz 2005), ss. 209-217.

³⁸ Papaz evi, ruhban evi şeklinde isimlendirilen bu kilise, Bulgarlarca bir kilise veya manastır avlusunda bulunan papazların ikametgâhı anlamındaki "metoh" kelimesi ile anılmıştır. Geçici olarak inşa edilen kilise, bir süre sonra ihtiyaçları karşılamak konusunda yetersiz kalmaya başladı. Bulgarlar, daha büyük ve gösterişli bir kilise yapılması için kaynak arayışına giriştiler. 25 Kasım 1859'da temel atma töreni gerçekleştirilen kilisenin inşası, Patrikhane ile Bulgarlar arasındaki ihtilaftan dolayı tamamlanamadı. Hasan Kuruyazıcı-Mete Tapan, *Sveti Stefan Bulgar Kilisesi Bir Yapı Monografisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 20-21; Kiutuçkas, *a.g.m.*, s. 43-46; Roudometof, *a.g.e.*, s. 137-138.

³⁹ Bulgarlar, dinî bağımsızlıklarını kazanmak için gösteriler düzenlediler. İstanbul Bulgar Kilisesi'ndeki ayinde patriğin adı yerine "tüm Ortodoks metropolit piskoposları" anıldı. Bu olaydan sonra Patrikhane ile Bulgar Kilisesi ilişkileri daha da şiddetlendi. Buna karşılık Patrikhane, Ilarion, Auxentios ve Paisios adlı Bulgar piskoposları sürgün etti. Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk - Bulgar İlişkileri*, İstanbul: Cem Yayınları, 1984, s. 70; Roudometof, *a.g.e.*, s. 138.

⁴⁰ Rumeli'de Patrikhane'ye karşı yapılan protestoların çıkış noktası, Bulgarların kiliselerde Bulgar dilinde dinî metinler olması ve ayinlerin Bulgarca yapılması talepleriydi. Yeni seçilen patrik Joachim'i Bulgar topraklarındaki hiçbir piskoposluk tanımadı. Osmanlı diplomatları, yapılan teftişle birlikte Yunan piskoposları ile Bulgar halk arasındaki çatışmaları bizzat gördü. Bu teftiş gezisi, çatışmaların 1865'e kadar azalmasını sağladı. Roudometof, *a.g.e.*, s. 138-139; Yonca Köksal - Davut Erkan, *Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşanın Rumeli Teftişi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2007, ss. 234-237.

⁴¹ Aslında Ruslarla Bulgarlar arasındaki ilk fizikî temas 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında gerçekleşmiş ve süreç içerisinde ilişkiler gelişmişti. Bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt XI, sayı: 2-4, 1953, ss. 241-278; Hans Kohn, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1983; Michael Boro Petrovich, *The Emergence of Russian Pan-Slavism, 1856-70*, New York: Columbia University Press, 1958.

Asya İşleri Dairesi Başkanı Ignatiev ile gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁴² Balkanlarda Rus konsoloslukları açmak Panslavist politikanın ilk faaliyeti idi.⁴³ 1864'te İstanbul'a büyükelçi olarak atanan Ignatiev, Doğu Ortodoks Kilisesi'ni bölmekten daha çok Rus çıkarlarına uygun şekilde Slavları desteklemeye çalışmıştır.⁴⁴ Taraflar arasında uzlaşma sağlanamayınca Bulgarların çoğunlukta olduğu yerlerdeki tüm Rum metropolitler kovuldu. Bunun üzerine patrik Sofronios Nisan 1866'da istifa etti. Ignatiev'in desteğiyle Şubat 1867'de patrik olarak seçilen VI. Gregorios'un kilise meselesi ile ilgili çözüm önerisi Bulgarların haklarını açıklığa kavuşturamadığı için Bulgarlar tarafından kabul edilmedi.⁴⁵

Bâb-i Âli, tüm çabalarına rağmen Patrikhane ile İstanbul Bulgar Cemaati arasında bir uzlaşma sağlayamadı.⁴⁶ Ancak Rum metropolitlerin ve diğer din adamlarının Girit İsyanı'na desteklerinin ortaya çıkması üzerine Bâb-ı Âli'nin tavrı Bulgarlar lehine döndü. Ayrıca Bâb-i Âli Rusların baskısından dolayı Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını tanımak zorundaydı.⁴⁷ Bulgar Cemaatinin yoğun taleplerine karşılık bağımsız Bulgar Kilisesi, Sultan Abdülaziz'in ilan ettiği fermanla 11 Mart 1870'te (8 Zilhicce 1286) bağımsızlığına kavuştu. Eksarhlığın yetki alanı, Balkan Dağlarının kuzeyindeki Bulgar

⁴² Ignatiev, Paris Antlaşması'ndaki Karadeniz'in tarafsızlığı ve Baserabya'daki Rus tavizleri ile ilgili maddelerin yeniden düzenlenmesi, Boğazlarda Rus kontrolü ve sorunların çözümü için Balkan Slavlarıyla işbirliği yapılması gibi revizyonist politikaları uygulamaya çalışmıştır. Petrovich, *a.g.e.*, ss. 241-282; Paris Antlaşması maddeleri için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I., Ankara, 1953, s. 341-353.

⁴³ Balkanlarda ilk Rus konsolosluğu Filibe'de açılmış, Viskonsolos olarak Nayden Dobroviç Gerov adında bir Bulgar Panslavist atanmıştır. Filibe'deki bu konsolosluk, Balkanlarda Panslavist fikirlerinin yayılmasına öncülük etmiştir. Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970, s. 46.

⁴⁴ Bir yandan İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Rus karşıtı olmayacak şekilde faaliyet yürüterek Patrikhane'nin birliğini savunurken diğer taraftan Bulgar milliyetçiliğini destekleyerek Bulgar komitalarının kurulmasını sağlamış, taraflar arasında arabuluculuk yapmayı denemiş ancak kısa bir süre sonra Slav olan Bulgarları yoğun bir şekilde desteklemeye başlamıştır. Rusya'nın iki tarafı da idare eder şekilde görünmesi, Bulgarlarla Ruslar arasındaki tarihi bağların da etkisiyle, Rumların Ruslardan uzaklaşmasına yol açmıştır. Yunan milliyetçilerinde Slav karşıtlığı arttıkça Ignatiev, Ortodoks birliği yerine Slav birliği politikası gütmeye başlayacaktır. Roudometof, *a.g.e.*, s. 138; Thomas A. Meininger, *Ignatiev and the Establishment of the Bulgarian Exarchate, 1864-1872: A Study in Personal Diplomacy*, Madison: University of Wisconsin, 1970, s. 89-122.

⁴⁵ Meininger, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁴⁶ Bâb-i Âli'nin bu tür etnik ve dinî çatışmalarda en genel çabası Osmanlılık fikrini yerleştirebilmek olmuştur. Osmanlılık, imparatorluğun ulusların üstünde bir kimlik inşa etme çabasıdır. İmparatorluk sınırları içinde etnik köken, din ya da mezhep ayırt etmeksizin herkes, kendini Osmanlı ulusunun daha seküler ve eşit üyeleri olarak görürse devlet-halk bütünleşmesi sağlanacak ve dış müdahaleler engellenecekti. Ancak imparatorluk dahilindeki her grup milliyetçi duygulara yöneldiği için bu fikir başarılı olamamıştır. Azmi Özcan, "Osmanlılık", *TDVİA*, cilt 33, 2007, s. 485-487.

⁴⁷ Richard von Mach, *The Bulgarian Exarchate: Its History and the Extent of Its Authority in Turkey*, London: T. Fisher Unwin, 1907, ss. 13-15; Meininger, *a.g.e.*, s. 89-122.

bölgeleri ile Varna ve Filibe şehirleriydi. Bulgarca konuşan nüfusun yer aldığı Selanik, Manastır ve Kosova Patrikhane'nin yanında Eksarhlık'ın da yetki alanına dahil edildi. İlan edilen fermanın en önemli kısmı 10. maddesidir. Bu madde, Bulgar Eksarhlığı'na bırakılan yerleri belirtmekle birlikte bir bölgenin Bulgar Eksarhlığı'nın ruhani idaresine katılmak istemesi durumunda bunu bölge halkının üçte ikisinin istemesi yeterli olacaktır. Bu madde, kiliseler arasında büyük bir çekişmeye yol açacaktır.⁴⁸

Sultan Abdülaziz tarafından bağımsız Bulgar Kilisesi'ne, yani Bulgar Eksarhlığı'na Eksarh olarak⁴⁹ tayin edilen Antim Efendi, Eksarhlığın ilk lideri oldu. Eksarhlık binası için 21 Ağustos 1872'de Ortaköy'de devlet tarafından bir arazi tahsis edildi.⁵⁰

İstanbul'da Bulgar kilisesinin oluşması, Bulgar cemaati için büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Bulgar cemaati, dini, siyasi, kültürel ve ulusal bir merkeze sahip olmuştur. Bulgar aydınların İstanbul'da yer alması ve İstanbul'un yüksek düzeydeki yabancı okullarında daha fazla Bulgar'ın öğrenim görmesinin de etkisiyle İstanbul, Bulgarların en büyük kültür merkezi haline gelmiştir.⁵¹

Bulgar Eksarhlığı, 1879 yılında Bulgar Prenslığı'nin kurulmasından sonra da faaliyetlerine devam etmiştir. Bulgarlar, kurdukları çetelerle Makedonya'daki bazı

⁴⁸ Âşiren işbu Bulgar Ekserhiyasının dâ'ire-i ruhâniyyesi Rusçuk ve Silistre ve Şumnu ve Tırnova ve Sofya ve Vraca ve Lofça ve Vidin ve Niş ve Şehirköyü ve Köstendil ve Samakov ve Velisa ve Varna şehirleriyle Köstence'ye kadar Bahr-i Siyah sâhiline kâ'in olub ahâlisi Bulgar olmayan takriben yirmi aded kurâ dâhil olmayarak Varna ve Ahyolu ve Misivri kasabalarından mâ'ada İslimye sancağı ve sâhilde bulunan köylerden mâ'ada Süzebolu kazası ve nefsi-i Filibe şehri ile İstanimaka kasabası ve Koklina ve Vodine ve Arnavudköy ve Panaya ve Lovesli ve Lasko ve Arhalani ve Paçkov ve Velastice karyelerinden ve Paçkova ve Ayos Anarkiri ve Ayos Paraşkovi ve Ayos Yorgi manastırlarından mâ'ada Filibe metropolitliklerinden ibâret olub nefsi-i Filibe şehrinde vâki' Panaya mahallesi dahi Bulgar Ekserhiyasına dâhil olacak... BOA, i.mtz 4/104-1 1286.Zilhicce.03; Bu bölgeler müstakbel Bulgar Devleti'nin sınırlarını oluşturacaktır. Jelavich, a.g.e., s. 374.

⁴⁹ Kuruyazıcı-Tapan, a.g.e., s. 32-33; Eksarh, sivil anlamda vali, kilisede 451 Kadıköy Konsili'nden sonra patrik anlamında, aynı zamanda bir kilise yargı alanı içerisindeki metropolitler için kullanılmıştır. Ortodoks kilise hiyerarşisinde patrik ile başpiskopos arasında bir konuma sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarların baş papazlarına verilen addır. Eksarhane ise, eksarhın oturduğu yer anlamına gelir. Adrian Fortescue, "Exarch", *The Catholic Encyclopedia, Volume 5* by Charles G. Herbermann, New York: Robert Appleton Company, 1909, s. 676-677; Mehmet Zeki Pakalın, "Eksarh", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 1*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 515; Mehmet Zeki Pakalın, "Eksarhane", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 1*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 517.

⁵⁰ İmparator Tırnova merkezli İkinci Bulgar Krallığı'nı tanımak zorunda kalmıştır. Bundan sonra 1186'da başkent Tırnova'ya bağımsız bir piskopos atanmış, böylece Bulgar Kilisesi bağımsızlığını kazanmıştır. İnalçık, *Bulgar Meselesi*, s. VI; Crampton, s. 24; Ayrıca "büyük ayrılık" adı verilen doğu ve batı kiliselerinin kurulması ile ilgili bkz. Castellan, s. 35.

⁵¹ Kültür cemiyetleri, okullar, matbaalar kurulmuş; gazete ve dergiler çıkarılmış ve bütün bunlar siyasi olgunlaşma ile ulusal bilinçlenme büyük etki yaratmıştır. Kiutuçkas, a.g.m., s. 46-47.

yerleşim yerlerinde Ortodoks halkın Patrikhaneden ayrılarak Eksarhlık'a bağlanması yönünde baskı yapmaya başlamış; Rumlar da kurdukları çetelerle halkın Patrikhane'den ayrılmaması için baskı yapmışlardır. Halk üzerindeki nüfuzlarını arttırmak isteyen Rumlar ve Bulgarlar arasındaki çatışma II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etmiştir.⁵²

1.2.3. Bulgar Prensligi

İstanbul Ortodoks Patrikhanesi'ne karşı başlatılan sosyo-kültürel mücadelenin ve XIX. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen ekonomik temelli köylü isyanlarının Bulgar milli uyanışında etkili olduğunu belirtmiştik.⁵³ Niş (1841) ve Vidin (1850) isyanlarından sonra meydana gelen isyanlar ve patrikhane ile yaşanan rekabet Bulgarlarda ekonomik ve dinî taleplerinin dışında siyasi alanda farklı bir algı yaratmıştır. Diğer bir deyişle bu dönem, Bulgar ulusal hareketinin örgütlü, devrimci eylem yoluyla siyasi bağımsızlık için çaba göstermesi gerektiğine dair bir farkındalığın başladığı dönemdir. Kültürel ve dinî milliyetçilikten daha ayrılıkçı bir karaktere sahip olan siyasi milliyetçiliğin ilk işaretleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır.⁵⁴

İlk çete faaliyetleriyle birlikte Bükreş'te kurularak terör faaliyetlerinin yanı sıra diplomatik girişimlerde de bulunan Devrimci Merkez Komitesi, 1867 yılının başlarında Sultan Abdülaziz'e bir bildiri göndererek Bulgaristan'da özerk bir Bulgar Krallığı kurulmasını talep etmiş, ancak önemsenmemiştir. Bu komite ile birlikte 1869'da Yerköy'de kurulan ikinci komitenin Bulgarları ayaklandırmaya yönelik faaliyetleri başarısız olmuştur.⁵⁵ 1875'te başlayan Hersek İsyanı, Osmanlı Balkanlarının birçok

⁵² 1878 Berlin Anlaşmasıyla, Ayastefanos Anlaşması'nın kurduğu büyük Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış ve Makedonya Osmanlı sınırları içinde bırakılmıştır. Balkanların güneyinde de ayrıcalıklı bir Doğu Rumeli vilayeti kurulmuştur. Doğu Rumeli, Bulgarlar için milli hedef haline gelmiş ve 1885 yılında Filibe'de çıkan bir isyan sonucu Doğu Rumeli idaresini ele geçiren isyancılar, Bulgaristan'la birleştiklerini ilan etmiştir. Jelavich, a.g.e., s. 396-403; Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 17-19; Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 1986, s. 59; Antlaşmanın maddeleri için bkz. Nihat Erim, a.g.e., s. 403-424.

⁵³ Bkz. Bulgarların uluslaşması

⁵⁴ Ignatiev'in desteğiyle seçilen patrik VI. Gregorios, 1867'de sunduğu çözüm önerisi sürecinde "Kendi ellerimle Bulgarların siyasi bağımsızlığına bir köprü inşa ettim." diye görüş bildirmiştir. Zaten Bulgarların siyasi emellerle Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetleri bir Bulgar milliyetçisi Georgi Rakovski tarafından 1862'de kurulan çetelerle başlamıştı. Crampton, s. 81-82; Castellan, s. 327-328; Bilal Şimşir, a.g.e., s. 104-105.

⁵⁵ Roderic Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, (çev.) Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005, s. 162; Bulgar çeteleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Komitacılar, İstanbul: Toker Yayınları, 1972.

yerinde yeni isyanları körüklemişti. 1876 Nisan ayında komitacıların yoğun hazırlıklarından sonra Tatarpazarcık'ta başlayan ve geniş alana yayılan Bulgar isyanı sert bir şekilde bastırılmış ve bu olay Avrupa kamuoyunda Bulgar mezalimi olarak adlandırılmıştır.⁵⁶

Balkanlardaki karışıklıklardan dolayı Avrupalı devletlerle Osmanlı idaresi arasında birtakım diplomatik ilişkiler meydana gelmiş, ancak bu ilişkiler beraberinde 93 Harbi'nin başlamasına yol açmıştır.⁵⁷ Savaşın sonunda, 3 Mart 1878'de imzalanan Yeşilköy (Aya Stefanos) Antlaşması, Rusya lehine birtakım maddelerle birlikte Karadeniz'den Ege'ye uzanan bölgede Büyük Bulgar Krallığı'nın kurulması maddesinden dolayı⁵⁸ Rusya Balkanlarda nüfuzunu artıracığı için, çıkarları zedelene İngiltere'nin Avusturya, Osmanlı Devleti ve Almanya ile yaptığı görüşmeler sonucunda hükümsüz sayıldı.⁵⁹ Yapılan birtakım değişikliklerle 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'na göre, Aya Stefanos Antlaşması'nda kurulması kararı alınan Büyük Bulgaristan Krallığı üç bölgeye ayrıldı: prens tarafından yönetilecek özerk Bulgaristan, Osmanlı egemenliğinde Avrupa devletlerinin tasvibi ile Hristiyan bir vali tarafından yönetilecek Doğu Rumeli Vilayeti, ıslahat ve düzenlemeler yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya. Bulgarlar, Ayastefanos Antlaşması ile hayal edemeyecekleri bir devlete sahip olurken Berlin Antlaşması'nda Ayastefanos Bulgaristanı'nın neredeyse üçte biri küçüklükte ve bağımsız olmayan bir prensliğe razı gelmişlerdir.⁶⁰

Berlin Antlaşması'ndan hemen sonra Bulgaristan'da idari yapı kuruldu. 20 ile 30 yaş arasında eli silah bütün erkeklere zorunlu askerlik getirilerek orduya alınmış, bu askerler Rus subaylar tarafından eğitilmiştir. Asayiş için polis örgütü kuruldu. Tarımda verimi artırmak için çalışmalar yapıldı. Adli ve mali örgütler oluşturuldu. Osmanlı parası

⁵⁶ Bu isyan ile ilgili bkz. Mithat Aydın, *Balkanlarda İsyân*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.

⁵⁷ Ağustos 1876'da, II. Abdülhamit'in tahta çıktığı süreçte Karadağ ve Sırbistan ile savaş devam ederken karışıklıklardan dolayı Balkanlarda yapılacak reformlarla ilgili İngiltere'nin konferans önerisi Osmanlı idaresi tarafından kabul edildi. Konferans önerisinin kabul edilmesindeki asıl amaç, Rusya'nın savaş için ürettiği bahaneleri ve Balkanlara müdahalesini engellemektir. 23 Aralık 1876'da toplanan Tersane Konferansı'nı lüzumsuz hale getirme çabası olarak nitelendirilebilecek bir zamanlama ile Kânun-ı Esasî ilan edildi. Ancak bu hareket delegeler tarafından çok basit karşılanmış, Avrupa devletlerinin Osmanlı iç politikasına müdahale edici kararlar alınmasına engel olamamıştır. Avrupa devletlerinden gelen tekliflerin reddedilmesi üzerine Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, s. 14-40.

⁵⁸ Antlaşmanın maddeleri için bkz. Nihat Erim, *a.g.e.*, s. 387-400.

⁵⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 70-73.

⁶⁰ Nihat Erim, *a.g.e.*, s. 403-424.

yerine Bulgar parası kullanılmaya başlandı. Bulgar Halk Bankası kuruldu. Bulgar Prenslığı'nin başına Aleksandr von Battenberg getirildi. Bulgar Anayasası hazırlandı, Millet Meclisi (Sobraniye) kuruldu. Bulgar Anayasası'na göre Bulgar Prenslığı, anayasal bir monarşi şeklinde yönetilmiştir.⁶¹

Bulgaristan Berlin Antlaşması ile bölünmüş olsa da, savaşın bitmesinden sonra Bulgaristan'da başlayan Rus işgal yönetiminden dolayı, Doğu Rumeli Vilayeti'nin başına vekâleten Bulgar Prensi Aleksandr tayin edildi.⁶² 18 Mayıs 1879 tarihine kadar vekâleten Doğu Rumeli Vilayeti'ni idare eden prens Aleksandr, bölgeyi Bulgarlaştırmak için ilk başta idari kadroyu Bulgarlaştırmaya çalıştı. Bu yüzden Bâb-ı Âli'yle ters düşmüştür. Rusların bölgeden çekilerek geçici yönetimin sona ermesinden sonra ismen de olsa Türk yönetimi kurulmuş ve Doğu Rumeli Vilayeti'ne Aleko Paşa atanmış ancak Bulgarlaştırma uygulamaları devam etmiştir.⁶³ Borbo adında bir gazete, vilayette Osmanlı düşmanlığını körükleyerek vilayetin Bulgaristan'la birleşmesi taraftarlığı yapıyordu. 1885 Eylül ayının başlarında köy ve kasabalarda başlayan birleşmeye yönelik taşkınlıklardan sonra 18 Eylül'de vilayetin merkezi olan Filibe'de büyük bir olay meydana gelmiştir. Hükümet konağını kuşatan Bulgar askerleri Vali Gavril Paşa'yı tutuklayarak alıkoymuşlar, daha sonra da İstanbul'a göndermişlerdir. Böylece Filibe İhtilali sonucunda Bulgaristan Prenslığı, Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhak etmiş, Bulgaristan ve Doğu Rumeli Prens Aleksandr'ın şahsında birleşmiştir.⁶⁴

Rusya'yla yaşanan birtakım sorunlardan dolayı Prens Aleksandr'ın 7 Eylül 1886'da tahttan feragat ederek Bulgaristan'dan ayrılmasından sonra kurulan naiblik ile yönetimi Rus düşmanı Stanbouloff devraldı. Avrupa'da prens arayışlarından sonra Avusturya'nın Ferdinand de Saxe-Cobourg'u önermesi ile 1887 Ağustosunda prensliğe getirildi. Ferdinand, Avusturya ordusunda bir subaydı. Ayrıca Alman hanedanına mensuptu ve Orléan hanedanına yakınlığı vardı. Prens göreve başladıktan sonra Stanbouloff'u hükümet başkanı olarak tayin etti.⁶⁵ Prens ve hükümetin Rus düşmanlığı, Osmanlı-

⁶¹ Bulgar Prenslığı idari yapısı için bkz. Erol Çetin, *Bulgar Prenslığı ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

⁶² Bâb-ı Âli, Doğu Rumeli Vilayeti'nin teşkilatlanması sürecinde Rus geçici yönetiminin daha fazla tahribat yapmaması için Bulgar Prensi vali olarak tayin etmiştir. Süleyman Oğuz, *a.g.e.*, s. 90.

⁶³ Süleyman Oğuz, *a.g.e.*, s. 90-92.

⁶⁴ Osmanlı yönetimi, Avrupalı devletlerin de dahil olduğu uzun müzakerelerden sonra Bulgaristan'ın Doğu Rumeli ilhakını tanıdı. Süleyman Oğuz, *a.g.e.*, s. 161-166, 183-188.

⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s. 542-543;

Bulgar ilişkilerini iyileştirmiştir. 1891 yılında Maliye Bakanı Naçoviç ve Dışişleri Bakanı Grekov, 1892’de Başbakan Stanbouloff İstanbul’da padişahla görüşmüş; Sultan Abdülhamit, Bulgar hükümetinin politikalarından dolayı bakanları kutlamıştır.⁶⁶

Yedi yıllık görevinden sonra Stanbouloff Mayıs 1894’te başbakanlıktan istifa etti. Stoilov’un göreve gelmesinden sonra da Osmanlı-Bulgar ilişkileri Stanbouloff Dönemi’ndeki gibi devam etmiştir. 1896 yılında da Sultan II. Abdülhamit, Ferdinand’ın prensliğini tanımıştır. Osmanlı idaresinin Bulgar Eksarhlığı’nın nüfuz alanını prenslik toprakları ile sınırlandırmaması ve Eksarhlığın Avrupa topraklarındaki idaresine karışmaması yeni bir sorun meydana getiriyordu. Çünkü Osmanlı Devleti Bulgar Prensliği’ne verdiği bu özgürlükle Makedonya üzerinde Bulgar nüfuzuna fırsat veriyordu. Makedonya’ya Bulgar piskoposların atanması meselesi iki taraf arasında sorun teşkil edecekti. Osmanlı Devleti ile Bulgar Prensliği arasındaki diğer bir sorun da iki taraf arasında yapılacak ticaret ile ilgili imzalanması gereken gümrük anlaşması olmuştur. Belli başlı sorunların olmasının yanında Bulgar hükümetleri Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde Stanbouloff Hükümeti’ni örnek alarak hareket etmeyi taahhüt etseler de Stanbouloff suikastından sonra Rusya’ya yakınlaşmış, Ayastefanos sınırları için Makedonya’da aktif politika izlemeye çalışmışlardır.⁶⁷ Bu meseleler, 1906-1908 yılları arasında da yoğun bir şekilde devam etmiş, tezimizin ana kısmında ilgili bölümlerde gazete haberlerine göre sınıflara ayrılarak incelenmiştir.

⁶⁶ Erol Çetin, a.g.e., s. 175-182.

⁶⁷ Erol Çetin, a.g.e., s. 183-191.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINA KADAR OSMANLI BASIN HAYATI

2.1. OSMANLI'DA BASININ DOĞUŞU VE 1876 YILINA KADAR OSMANLI BASINI

Osmanlı basın faaliyetleri Avrupa'ya göre daha sonra başlamakla birlikte imparatorluk dahilinde ilk gazeteler Fransızlar tarafından çıkarılmıştır. Fransız elçiliği tarafından 1795'te İstanbul'da çıkarılan *Bulletin des Nouvelles* (Haberler Bülteni), Osmanlı ülkesinde çıkarılan ilk gazetedir.⁶⁸ Bundan sonra Fransız elçiliği *La Gazette Française de Constantinople* (Eylül 1796 – Mayıs 1797) ve *Mercure Oriental* (Mayıs 1797 – Temmuz 1797) adında iki gazete daha çıkarmıştır.⁶⁹ Batılılaşma faaliyetlerine bağlı olarak Osmanlı yönetimi Avrupa gazetelerinden haberdardı ancak bunlarla sadece siyasi düzeyde ilgileniyordu. Bu yüzden basın faaliyetlerini örnek almak yerine Bâb-ı Âli'de kurulan Tercüme Bürosu vasıtasıyla gazeteleri tercüme ettirmiştir.⁷⁰

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde İzmir ile Fransız, İtalyan ve İngiliz limanları arasındaki ticari ilişkiler gelişmiş, şehirdeki tüccar grubunun uluslararası haberleşme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte bir Fransız taciri olan Charles Tricon, 24 Mart 1821'de *Le Spectateur Oriental* (Doğulu Seyirci) adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Gazetenin asıl amacı ticaret ve kültürel gelişmeler olmasına rağmen, şehirdeki Fransız kolonisi ve ticari faaliyetleriyle ilgili yayın yapmak yerine Rum İsyanı ile ilgili haberler yapmaya başladı. Bu haberlerin Osmanlı idaresince tepkiyle karşılanması üzerine gazetenin faaliyetleri 17 Mart 1824'te durduruldu. Gazetenin faaliyetleri askıya alınca Charles Tricon, *Le Smyrnéen* (İzmirli) adlı bir gazete çıkarıp Rumlarla ilgili haberler yapmaya

⁶⁸ Fransız İhtilali'nden sonra Devrim Hükümeti, Osmanlı ülkesinde yaşayan Fransızlara ülkeleri hakkında bilgi vermeyi ve Fransa karşıtı propagandaları önlemeyi amaçlamıştı. Fransız elçiliğine bağlı olarak kurulan basımevinin müdürüne gönderilen mektupta gazete çıkarılma amacı açıkça görülmektedir: "Vatandaş! Bu basımevini Cumhuriyet'in çıkarlarına en uygun biçimde kullanacağına inanıyoruz. Konvansiyon bültenini ve yasalarımızı basarak bunları Doğudaki ajanlarımıza tanıtacağız." Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012, s. 34-35; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınevi, 2005, s. 41-44; Jean-Noel Jeanneney, *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, (çev.) Esra Atuk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 26.

⁶⁹ Bu yayınların amacı, Fransız devrimi ve fikirlerini anavatandan uzak Fransız vatandaşlarına ulaştırmak, daha öncesinde krallığa bağlı olan bu kişileri cumhuriyete kazandırmaktı. Gerard Groc, "Türkiye'de Fransızca Basın", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, (der.) Selim Kaneti, Ziyad Ebuzziya ve Gerard Groc, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 57.

⁷⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 11.

devam etti. Osmanlı idaresinin tepkisi ile gazete ekim ayında el değiştirdi. Monsieur Dider, gazeteyi devraldıktan sonra *Le Spectateur Oriental* adıyla yayına devam etti. Yayın politikasını da değiştiren gazete, Rum İsyanı'nı desteklemeyi bırakmış, Akdeniz ticaretini sekteye uğratan Rum korsanlarına cephe almıştır. Gazetenin İzmir'deki Fransız tüccar grubu ile birlikte yaptığı Rum aleyhtarlığı, Fransız hükümetinin politikasına ters düşmekteydi. Baskılar sonucunda gazete tekrar el değiştirmiş ve yönetime avukat Alexandre Blacque (Blak Bey) geçmiştir.⁷¹ Bundan sonra Rumlar aleyhine yayınlar daha şiddetli devam etmiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığına yönelik gerçekleştirilen eylemlere karşılık Osmanlı politikası desteklenmiştir. İzmir'deki tüccar grubu da kargaşaların ticari faaliyetleri sekteye uğratmasından endişe ettikleri için mevcut düzenin devam etmesini istiyordu. Bu sebeple Blacque, tüccar grubu tarafından desteklenmiş,⁷² ancak baskılardan dolayı 31 Aralık 1827'de kapatılmıştır.⁷³

Le Spectateur Oriental Gazetesi'nin kapatılmasına göz yuman Bâb-ı Âli, diğer taraftan Blacque'ı desteklemiştir. Ocak 1828'de hızlı bir şekilde hazırlıklarını tamamlayan Blacque Bey, *Le Courrier de Smyrne* (İzmir Postası) adında yeni bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Bu gazetenin yayın politikası da bir öncekinden farklı değildi. Gazete, Bâb-ı Âli'yi Ruslara karşı savunduğu için Rusya ve müttefiki Fransa'nın büyükelçilikleri nezdinde endişe yaratmış ve yine Bâb-ı Âli yoğun bir baskı altında kalmıştır.⁷⁴ Bir süre devam eden baskılara direnen Blacque Bey, 1831'de II. Mahmut'tan gelen gazete çıkarma teklifini kabul etmiş ve gazeteyi satmıştır.⁷⁵

⁷¹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi: Bir Fransız Ailesinin Bâbiâli Hizmetinde Yüz Yılı: 1821-1922*, (çev.) Erol Üyepazarcı, İstanbul: Müteferrika Yayınları, 1998, s. 10-13.

⁷² Gazetesinde Osmanlı yanlısı bir kampanya yürüten "kralcı" Alexandre Blacque, İngiliz, Fransız, Yunan ve Rus politikalarını eleştirmiş, Fransız Devrimi'ne karşı olduğunu yazılarında göstermiştir. Avrupa hükümetlerinin Doğu politikalarındaki bilgisizliğini dile getirmiştir. Fransız bir avukat tarafından yapılan bu savunma son derece büyük etki yaratmıştır. Blacque'ın makaleleri Avrupa basınında sık sık yer bulurken, sultan II. Mahmut da bunları günü gününe çevirtip okumuştur. Ayaklanmanın ilk ayında 15 bin Türk'ü öldüren Rumların, basın faaliyetleriyle Avrupa'da haklı görünmesini ve Türk vahşetinden bahsetmesini şaşkınlıkla izleyen Bâb-ı Âli, kendisini karşılık beklemeden Hristiyanlara karşı savunan bir Hristiyandan çok memnundu. Bu sayede basının gücü anlaşıldı. Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 12-13.

⁷³ İngiltere ve Fransa'nın politikalarına ters düşen Rum aleyhtarlığı, hem Bâb-ı Âli'yi hem de Blacque Bey'i zor durumda bırakmış, Avrupa devletlerinin büyükelçilikleri Bâb-ı Âli'yi sıkıştırarak gazetenin kapatılmasını talep etmiştir. Topuz, s. 37.

⁷⁴ Blacque Bey, özellikle Rusların Osmanlı Devleti üzerindeki yoğun politikalarına karşı Ruslar üzerine eleştiri yazıları yazmaktaydı. II. Mahmut'un reformlarının sekteye uğramasının sorumluluğunu Ruslara yükleyince Rus baskısı daha da arttı. Koloğlu, *Blak Bey Ailesi*, s. 32.

⁷⁵ Her ne kadar İzmir önemli bir liman kenti olsa da başkent dışında yayınlanan bu iki küçük gazetenin Avrupa'da yarattığı olağanüstü etki, üç müttefik devletin büyükelçilerinin endişe ve telaşından

2.1.1. Tanzimat Dönemi Basın Hayatı

Basın faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunun anlaşılması ile birlikte *Takvim-i Vekâyi* adıyla⁷⁶ 1 Kasım 1831'den itibaren yayına başlayan gazete, İstanbul'da Türkçe yayınlanan ilk gazetedir.⁷⁷ Tarihin öneminin anlatıldığı mukaddimesinde geçmiş olaylardan ders çıkarılması, geçmiş olayların devlet için fayda sağlaması vurgulanmıştır. Ayrıca halkı bilinçlendirmek ve bu sayede kargaşaların önüne geçmek en önemli amaçlardandır.⁷⁸ Merkezîyetçilik ve reformculuk hedef alınarak mevcut geleneksel yapıyı eleştirmeden köklü ıslahat faaliyetlerini destekleme yolunda *Takvim-i Vakâyi*, yeni yasaları halkın daha kolay anlaması için çabalamıştır.⁷⁹ İzmir'de Osmanlı politikalarını savunan, daha sonra da padişahın daveti ile İstanbul'a giden Alexandre Blacque tarafından 5 Kasım'da Bâb-ı Âli'nin görüşlerini ve politikasını yansıtabilecek *Le Moniteur Ottoman* yayımlanmaya başladı.⁸⁰ Ayrıca *Takvim-i Vakâyi*'nin mukaddimesinde de belirtildiği gibi, farklı etnik unsurları bünyesinde barındıran imparatorlukta gazetenin farklı dillerde çıkarılması gerekliydi. Kısa süre içerisinde *Takvim-i Vakâyi*'nin Rumca, Ermenice, Bulgarca, Arapça ve Farsça nüshaları da yayımlanmıştır.⁸¹ 1840'larda resmi bildiri bülteni haline gelen *Takvim-i Vakâyi*, II. Abdülhamit Dönemi'nde kapatılmış, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devlet yıkılana

anlaşmıştır. Mevcut vaziyetin farkında olan II. Mahmut, Osmanlı'nın haklarını tek başına savunan avukattan etkilenmiş ve basın gücünü kullanmaya karar vermiştir. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 32; Topuz, s. 37.

⁷⁶ Gazetenin adını Vakanüvis Esad Efendi önermiş, padişah tarafından kabul edilmiştir. Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi: "Belgeler"*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1983), s. 42; Ayrıca gazete hakkında genel olarak bilgi sahibi olmak için bkz. Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vakâyi", *TDVİA*, cilt 39, 2010, ss. 490-492.

⁷⁷ Osmanlı yönetimi altında çıkarılan ilk gazete ise Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 3 Aralık 1828'de Kahire'de çıkarılan *Vakâyi-i Mısriye*'dir. Kısa bir süre sonra yine Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın girişimleriyle Hanya'da *Vakâyi-i Giridiye* adlı bir gazete daha yayımlanmıştır. Bu iki gazete de II. Mahmut'un basın konusuna eğilmesinde etkili olmuştur. Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa", *TDVİA*, cilt 25, 2002, s. 65; Turgut Kut, "Bulak Matbaası", *TDVİA*, cilt 6, 1992, s. 388-389; Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 15; *Vakâyi-i Mısriye* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, *İlk Gazete, İlk Polemik: Vekâyi-i Mısriye'nin Öyküsü ve Takvim-i Vekayi ile Tartışması*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1989.

⁷⁸ Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in Mukaddimelerinin Tahlil ve Karşılaştırılması", *Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Dergisi*, s. 6, 1984, s. 70.

⁷⁹ Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 16; ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, *Takvim-i Vekâyi: Türk Basınında 150 Yıl 1831-1981*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1981.

⁸⁰ Orhan Koloğlu, bu gazeteyi *Takvim-i Vakâyi*'nin Fransızca nüshası olarak tanımlamıştır. Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 19. Gazete, Blacque Bey'in 1836 yılında ölümünden sonra bir süre daha devam etmiş olsa da ne zaman kapandığı kesin olarak bilinmemektedir.

⁸¹ Türkçe dışında yapılan *Takvim-i Vakâyi* yayınları, *Takvim-i Vakâyi*'nin birebir çevirisi olmayıp hitap edilen cemaate göre değiştirilmiştir. Koloğlu, *Takvim-i Vekâyi: Türk Basınında 150 Yıl*, s. 32; Gazetenin Türkçe dışındaki dillerde çıkarılmış nüshaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi: "Belgeler"*, s. 51-65.

kadar yayına devam etmiştir.⁸² Gazetenin en önemli özelliği, onun Osmanlı modernleşmesinde bir araç olarak fark edilmesi ve kullanılmasıdır. Sultan II. Mahmut, toplumu dönüştürme sürecinde, plan ve fikirlerini gazete vasıtasıyla paylaşmayı amaçlamıştır. Hem Osmanlı tebaasına hem de Avrupa'ya hitap edecek şekilde hazırlanan gazete nüshaları, II. Mahmut'un merkezîyetçi ve reformist politikalarının arkasında durduğunu göstermektedir. Takvim-i Vakâyi, Avrupa merkezli dünya görüşüyle, durağanlıktan sıyrılmış, dinamik bir kamuoyu yaratma yolunda Osmanlı basınının mihenk taşı olmuştur.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı basım faaliyetleri için daha sağlam bir dönem başlamıştır. Takvim-i Vakâyi'nin, Tanzimat Devri'nin reformist bürokratlarının çabalarına karşın beklenen seviyeye ulaşamamasından dolayı, yapılan reformlar yurt içinde ve Avrupa'da yeterince paylaşılamamıştı. Bu görevi yerine getirmek üzere dönemin *Morning Herald* muhabiri William Churchill, İstanbul'un ikinci Türkçe gazetesi *Ceride-i Havâdis*'i çıkarmaya başladı (1840).⁸³ Özellikle Kırım Savaşı sırasında Churchill'in cepheden gönderdiği günlük haberleri sade bir dille yayımlanması gazeteye ilgiyi arttırmıştır.⁸⁴ *Ceride-i Havâdis*, bu yönüyle Türk gazeteciliğinin, gazeteci üslubunun ortaya çıkmasında büyük öneme sahiptir. Haberler dışında, yayınlanan seri makale ve hikayelerle, Şinasi de dahil olmak üzere, birçok Osmanlı aydınına gazetecilikte çiraklık imkanı sağlamıştır.⁸⁵

Özel teşebbüsle ve aynı zamanda bir Türk tarafından çıkarılan ilk gazete *Tercüman-ı Ahvâl*'dir (1860). 1852-1853 yıllarında Paris sefaret kâtibi olan Agâh Efendi ile 1851-1857 yılları arasında Paris'te eğitim için bulunan Şinasi Efendi gazetenin

⁸² Koloğlu, *a.g.e.*, s. 19.

⁸³ William Churchill, yaptığı başvuruda, çıkarmak istediği gazete ile yapılan ve gelecekte yapılacak yeniliklerin kamuoyuna duyurulmasını ve bu sayede devletin bu durumdan fayda sağlayacağını vurgulamıştı. Topuz, s. 17; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basın Konusunda Bir Değerlendirme", Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 58; gazete hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hamza Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete *Ceride-i Havâdis*", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7, 1998, ss. 49-71; Ziyad Ebuzyiya, "Ceride-i Havâdis", *TDVİA*, cilt 7, 1993, s. 406-407.

⁸⁴ Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, 1970), s. 163; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, (İstanbul: Matbuat Cemiyeti, 1931), s. 37; Ayrıca bu konuyla ilgili bir tez mevcuttur: Saliha Önen, *Ceride-i Havâdis Gazetesi'nin Gözünden 1853-1856 Kırım Savaşı*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2016.

⁸⁵ İnuğur, s. 183-184; Bernard Lewis, ünlü eserinde *Ceride-i Havâdis* için "Türk gazeteci üslubu o sütunlarda doğdu." demiştir. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev.) Metin Kırıatlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s. 146.

kurucularıdır.⁸⁶ Ekim 1860'da yayına başlayan gazete, kısa sürede Ceride-i Havâdis ile rekabet edecek düzeye gelmiştir. Sade, halkın rahatça anlayacağı bir dil kullanmış, Yeni Osmanlılara ait fikir ve düşüncelerin yayın organı olmasından dolayı daha önce çıkan gazetelerden çok farklı bir yayın anlayışına sahip olmuştur.⁸⁷

Mayıs 1861'de Tercümân-ı Ahvâl'den ayrılan Şinasi, 27 Haziran 1862'den itibaren *Tasvir-i Efkâr* adında yeni bir gazete çıkarmaya başladı. Tercümân-ı Ahvâl gibi Tasvir-i Efkâr da yayınladığı haberlerin yanında fikir gazeteciliğini üzerine almış ve kısa sürede Yeni Osmanlıların sözcüsü durumuna gelmiştir.⁸⁸ Şinasi, yönetimi eleştirilerinden dolayı 4 Temmuz 1863'te memuriyetten alınmış, 1865'te Paris'e kaçmıştır. Şinasi'den sonra gazetenin başına geçen Namık Kemal, şehir sorunları, eğitim sistemi, malî konular gibi klasik eleştirilerinin yanında hürriyet, hükümet, millet arasındaki ilişkilerle ilgili konulara yazılarında sıkça yer vermesinden dolayı Bâb-ı Âli'nin artan baskısı ile 1867'de yurt dışına çıkmıştır. Rezaizade Mahmut Ekrem'in yönetiminde bir süre daha yayınlanan gazete 1868'de kapanmıştır.⁸⁹

İlk sayısı 1 Ocak 1867'de yayımlanan Muhbir, hem İstanbul devresinde hem de Londra devresinde Tasvir-i Efkâr'a göre daha sert bir şekilde hükümeti eleştirmiş ve ulusal meclisin kurulması yönünde yazılar yazmıştır. Baş yazarı Ali Suavi'nin başına buyruk hareketlerinden dolayı Namık Kemal, Şinasi ve Âgâh Efendi, 29 Haziran 1868'de *Hürriyet*'i çıkarmaya başlamış, 3 Kasım'daki 50. sayı Muhbir'in son sayısı olmuştur.⁹⁰

⁸⁶ Gazetenin ilk sayısında Şinasi, “ülkede yerli ve yabancı uyrukluların Türkçe dahil her dilde özgürce gazete çıkarmalarına rağmen Millet-i Hâkime'nin aynı özgürlükte gazetelerinin olmadığını, bu yüzden de devlet desteği olmadan, tamamen kurucularının girişimiyle aynı özgürlüğü kullanmak istediklerini” belirtmiştir. Koloğlu, *Türkiye'de Basın*, s. 31.

⁸⁷ Âgâh Efendi ile Şinâsi dışında Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Hasan Suphi Efendi, Mehmet Şerif Bey, Ziya Paşa, Refik Bey gibi önemli yazarların güçlü kalemleriyle birçok siyasî yazının yanı sıra eğitim ve ekonomi alanlarında eleştirel makalelere sıkça yer verilmiştir. Düşünce özgürlüğü, devletin hantal yapısı, malî sorunlar, eğitim sistemi gibi konulara yer verilmiştir. Kuruluşundan altı ay sonra Ziya Paşa'nın eğitim sistemini eleştiren yazısından dolayı Mayıs 1861'de iki hafta yayını durdurulmuştur. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 31-32; Hamza Çakır, “Tercümân-ı Ahvâl”, *TDVİA*, cilt 40, 2011, 496.

⁸⁸ Şinasi, yazılarında halkın söz sahibi olmasını ve parlamenter sistemi savunmuş, malî reformlar, eğitim sistemi, İstanbul'un sorunları ve Rus politikası gibi konularda eleştirilerde bulunmuştur. Halk dilini ön plana çıkararak “olabildiğince Türkçe” anlayışını savunmuştur. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 33.

⁸⁹ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 33-34; Nesimi Yazıcı, “Tasvir-i Efkâr”, *TDVİA*, cilt 40, 2011, s. 138-140.

⁹⁰ Gazetede maarif başlığı altında eğitim faaliyetleri yoğun şekilde eleştirilmiştir. Dahiliye başlığında yazılan yazılarda ise Girit ve Mısır konularında ve Belgrad Kalesi'nin Sırbistan'a terk edilmesi konusunda hükümet sert ve sürekli eleştirilmiştir. Devletin yaptığı borçlanmalara ve eğitim sistemindeki gereksinimlere sık sık yer verilmiştir. Hükümetin getirdiği birtakım kısıtlamalara rağmen Muhbir, hükümete karşı en ciddi muhalefet eden gazete olmuş, Tasvir-i Efkâr yazarları ve Churchill tarafından da desteklenmiştir. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 35-36; Hüseyin Çelik, “Muhbir”, *TDVİA*, cilt 31, 2006, s. 32-33.

Basiretçi Ali Efendi⁹¹ tarafından 23 Ocak 1870 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlanan *Basiret*'in çıkış amacı, bilimsel gelişmelerden, siyasetten söz etmek, halkın çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma gayretine destek olmak, hürriyet ve eşitlik fikirlerini geliştirmek, aynı zamanda yurt içi ve dışı haberleri vermektir. Gazete yazarları Osmanlılık fikrini savunarak azınlıkların bağımsızlık fikirlerini bastırmaya çalışmıştır. 20 Mayıs 1878'de kapatılan gazete II. Meşrutiyet'in ilanına kadar kapalı kalmıştır.⁹²

1870-1873 yılları arasında yayınlanan *İbret*, özellikle 1872'de Ahmet Mithat'ın yönetimi devralması ile birlikte Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin sözcüsü haline gelmiştir. Namık Kemal'in başmuharrir olduğu bu dönemde çıkarılan her sayıda farklı meseleler ortaya atılmış, yapılan siyasi ve iktisadi eleştirilerle her kesimin ilgisi çekilmiştir.⁹³

Yukarıda hakkında bilgi verilen önemli gazeteler dışında, Sultan Abdülaziz'in saltanatı döneminde birçok gazete çıkmıştır. Bu gazetelerin bir kısmı sadece birkaç sayı çıkmış, bazıları isim değiştirmiş, bir kısmı ise sürekli kapanıp tekrar açılmıştır.⁹⁴

2.1.2. Kamuoyu ya da Amme Efkârı

Osmanlı'da çıkarılan gazeteler hakkında bilgi vermemizin sebebi, bu dönemde Osmanlı basınının kamuoyu yaratma çabalarında başarılı olması ve buna bağlı olarak Osmanlı yönetiminin kamuoyunu yönlendirmeye başlayan gazetelere önlem almaya çalışmasıdır.

Toplumsal yaşamın olay ve olguları konusunda toplumsal kümelerin ya da toplumun ortaklaşa yargısını yansıtan düşünce ve kavramların toplamına kamuoyu adı verilir.⁹⁵ Diğer bir deyişle bireylerin topluma yön vermek amacıyla bütünleşerek çözüm önermesidir.⁹⁶ Kamuoyu ile ilgili Server İskit, "Efkâr-ı Umumiye" ile "Amme Efkârı" kavramları üzerinde durmuştur. Efkâr-ı umumiye, genel düşünce ve fikirler (durağan); amme efkârı ise insanların birbirleriyle ilişkilerinden dolayı ortaya çıkan (dinamik)

⁹¹ Basiretçi Ali Efendi hakkında bkz. Ziyad Ebuzeziya, "Basiretçi Ali Efendi", *TDVİA*, cilt 2, 1989, s. 388-389.

⁹² İlhan Yerlikaya, "Basiret", *TDVİA*, cilt 5, 1992, s. 103-104.

⁹³ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 39; Nesimi Yazıcı, "İbret", *TDVİA*, cilt 21, 2000, s. 369.

⁹⁴ Bu gazeteler ile ilgili bkz. Hasan Duman, *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828-1928)*, cilt 1, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000.

⁹⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=1=veritbn&kelimesec=179814
Erişim tarihi: 30.05.2018

⁹⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'da Kamuoyu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010, s. 48.

düşünüştür.⁹⁷ Osmanlı Müslüman toplum yapısı, XIX. yüzyıla kadar İslamî yapıya tamamen uygun bir durumdaydı. Bu “sultan ve iman” bağı daima devam etmiş, sorunların çözümü de bu belirleyicilere bağlanmıştı. Tanzimat’la birlikte Batı emsalini izlemeye başlayan toplumun üst tabakasındaki az sayıda aydın grubu, Avrupa’da yerleşen evrensel insan haklarını benimsemiş olsa da din ve yönetime bağlılığı devam eden bireyler bunu henüz benimsememişti. Dinine bağlı olan ve Avrupalılarla sıkı ilişkileri olan gayrimüslim cemaatler ise ayrılıkçı akımların peşindeydi. Bu noktada Osmanlı’da kamuoyu oluşturmak için gazeteler ortaya çıktı. Gazeteler, içeriğinin kolay anlaşılmasından dolayı toplumun tabanına etki ederek kamuoyu oluşturma aracı olma görevini üstlenmiştir.⁹⁸

Müslüman halkın tepki göstermesi muhtemel Tanzimat uygulamalarında kararlar hemen kabul ettirilmek istenmişti. Aslında Tanzimat kadroları, hükümetlerin karşılayamayacağı taleplerde bulunacak dinamik bir kamuoyu istemiyordu ancak gazetenin yeni gereksinimler ve talepler yaratması kaçınılmazdı.⁹⁹ Kamuoyu oluşturma ve yönlendirme aracı olarak ortaya çıkan Tanzimat gazetelerinin fikirleri aktarma, haber verme ve yandaş çekme gücünün yanı sıra “verilen şeyi olduğu gibi, tartışmadan kabul etme” geleneğini “diretilen şeyi anlamaya çalışma” düşüncesine dönüştürmeye, yani toplumda karşı düşüncelerin belirmesine ve gelişmesine ortam hazırlayacağı kul sistemini kullanmaya alışık olan Osmanlı idaresi nezdinde anlaşılıyordu.¹⁰⁰ Yeni Osmanlıların fikirlerini aktarma araçları gazetelerdi. Aydın kesimin oluşturduğu bu cemiyetin yönetime karşı muhalif duruşu, Osmanlı yönetimini rahatsız etmiştir. Birey ve toplum ilişkisi içerisinde düşüncelerin açıkça dile getirilmesi ve konuların tartışma şeklinde yapılması toplumsal düzen açısından zararlıydı. Bunların eleştiri ve fikir üretim odağı haline dönüşmesi devlet idaresinde endişeler doğurdu. Devlet nezdinde gazetelere karşı önlem alınması, dinamik “amme efkârı”nın ortaya çıkmaya başlaması ve daha sonra da çoğalmasına bağlı olarak gazetelerin devlet yapısını ve yönetimini rahatsız etmesinin sonucu olduğu bellidir.

⁹⁷ Server İskit, *Amme Efkarı ve İlk Gazetelerimiz*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1959, s. 1-2.

⁹⁸ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 49-51.

⁹⁹ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 43-45.

¹⁰⁰ Bu konuda en başta gelen isim Şinasi olmuştur. Akılcılığı ön plana çıkararak Şinasi’ye göre sözlü ve yazılı halde fikir beyan etmek bireyin kazanılmış hakkıdır. Bu da ancak meseleleri anlamaktan geçer. Şinasi, meseleleri anlamak için eğitimin kudretiyle zihni berraklaşan uygar ulusların gazetelerini örnek göstermiştir. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 63-75.

2.1.3. Tanzimat Dönemi'nde Basın Rejimi

Osmanlı Devleti'nde basınla ilgili hukuki durumun ve şartların belirlenme ihtiyacı ilk kez 1849 yılında ortaya çıkmış,¹⁰¹ basına yönelik yasaklar ise 1858 Ceza Kanunu ile başlamıştır. Fransa'dan alınan ceza kanununun basınla ilgili maddeleri de uyarlanarak yürürlüğe sokulmuştur. Ceza Kanunu'nun 138, 139 ve 213. maddeleri basın ve yayınlara ilgili yasakları içermiştir. 138. madde “Devlet-i Âliyye'nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda Saltanat-ı Seniyye, erbâb-ı hükûmet ve tebaa-yı saltanat-ı seniyyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrak-ı muzire tab ve neşrine mütecasir olan kimselerin, iptida bastırılmış olduğu şeylerin zaptıyla derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün kapatıldıktan sonra on mecdiye altınından elli mecdiye altınına kadar ceza-yı nakdî ahz olunur.” şeklinde yaptırımını; 139. madde “genel ahlaka aykırı olarak hezl ve hicv yazılarını ya da edepsizce resimleri basan ve bastıran ve yayımlayan kimseden bir ila beş mecdiye altına kadar para ve bir ila yedi güne kadar hapis” cezasını öngörüyordu. 213. madde ile ise “basma kağıt talik ve neşriyle” başkasına asılsız suç yüklemek ve devletin iç güvenliğini bozmak yasaklanmıştır.¹⁰² 1864 yılında çıkarılan *Matbuat Nizamnamesi*, ilk detaylı basın tüzüğü olmuştur. Fuat Paşa'nın sadareti döneminde çıkarılan ve 35 maddeden oluşan nizamnamenin ilk 9 maddesi, gazete kurulması için alınması gereken izinler ve gerekli usuller, yurt dışında Osmanlı aleyhine yayın yapan gazetelerin ülkeye sokulmayacağı ile ilgili birtakım konuları içerirken 10. maddeden sonrası cezaları içermektedir.¹⁰³ Türkçe basın için en önemlisi, nizamnamenin 3. maddesi olmuştur. Bu madde ile Avrupalılar için basın imtiyazı kaldırılmış, yerli basın ile yabancı basın arasındaki eşitsizlik giderilmiştir. 1909'a kadar yürürlükte kalan nizamname ile Osmanlı yönetimi, hiçbir şekilde tenkide açık olmayacağını açıkça göstermiştir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Hariciye Nezareti tarafından çıkarılan bir tezkere ile gazete yayımlamanın kuralları belirlenmiş, Avrupalıların kapitülasyonları öne sürerek istedikleri gibi gazete çıkarmalarının önüne geçilmiştir. Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis devlet kontrolünde olduğu için bu gazetelerle ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, s. 4-5.

¹⁰² Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s. 19-20; Hıfzı Topuz, a.g.e, s. 44.

¹⁰³ Ceza maddeleri için bkz. Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın-İktidar İlişkileri*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s. 35-37.

¹⁰⁴ Koloğlu, a.g.e, s. 42.

1865 yılında Osmanlı yönetimine karşı örgütlenen Jön Türkler, gazeteler aracılığıyla fikirlerini dile getirmişlerdir.¹⁰⁵ Tercümân-ı Ahvâl, Tasvir-i Efkâr ve Muhib Gazeteleri İstanbul'da Yeni Osmanlıların sözcülüğünü yapmışlardı. Gazete sayısının artması ile birlikte yönetime karşı var olan muhalif fikirlerin kamuoyuna sıkça yansımından dolayı 1867'de Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa tarafından *Âli Kararname* adı altında birtakım yeni düzenlemeler getirilmiştir.¹⁰⁶ Buna göre gazeteler geçici ya da sürekli olarak kapatılmış, hükümet aleyhine yazılar yazan kişilere yaptırımlar uygulanmıştır.

Muhib Gazetesi'nin kapatılması, Ali Suavi'nin sürgüne gönderilmesi, Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin kapatılarak Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılması gibi birtakım sebeplerden dolayı Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin önde gelen isimleri basın faaliyetlerine yurt dışında devam etmişlerdir. Yukarıda zikredildiği üzere İstanbul'da kapanan Muhib, 31 Ağustos 1867'den itibaren Londra'da yayımlanmaya başlamıştı. Namık Kemal'in idaresi altında Londra'da yayına başlayan *Hürriyet*, Âli ve Fuat Paşalar hakkında sıkça eleştiri yazıları yayımlamıştır. Yeni Osmanlıların en etkili yayın organı olan gazetede ayrıntılı analizler yapılmış; kapitülasyonlar ve hükümetin mali politikaları eleştirilirken meşruti idare, parlamenter sistem, Türkçe'nin sadeleştirilmesi ve çağdaş eğitim sistemi gibi konular hakkında makaleler yayımlanmıştır. Gizlice ülkeye sokulan gazete büyük ilgi görmüştür. Namık Kemal'in yurda dönmesinden sonra Ziya Paşa idaresine giren *Hürriyet*, bir dönem Cenevre'de yayımlanmış, 100. sayıda ise kapanmıştır. 1 Mayıs 1870'de Mehmet Bey ile Hüseyin Vasfî Paşa tarafından Cenevre'de çıkarılmaya başlanan *İnkılap*, Yeni Osmanlıların sözcüsü olan diğer bir gazetedir.¹⁰⁷ 1871 yılında Âli Paşa'nın ölümü üzerine Ziya Paşa ve Âgah Efendi ülkeye dönmüşlerdir.¹⁰⁸

Âli Kararname kapsamında *Diyojen* 15 kez kapatılmış, *İbret* yasaklanmış, mizah gazetesi *İbretnûma-yı Âlem* geçici olarak kapatılmış, *Basiret*, *Hülâsatü'l- Efkâr*, *Hayal*

¹⁰⁵ Yeni Osmanlılar ile ilgili bilgi için bkz. Roderic Davison, *a.g.e.*, s. 179-242.

¹⁰⁶ "İhtiraslarından imparatorluğun esaslarını zedelemeyi göze alan, memleketi tarafsız müdafaa edeceklerine, memleket düşmanlarının emrine tabi olarak muzır fikirlere aracılık ederek muzır havadisleri neşretmeleri" gerekçesi ile hükümet "milli bir matbuatın esasatına ait prensipleri temerrüt eden gazeteleri kapatma" yetkisine sahip oluyordu. Âli Paşa bu kararnamayı "Devletin zaafalarını millete söylemek vatanpererlik sayılmaz" sözleriyle desteklemiştir. İskit, *a.g.e.*, s. 24-25.

¹⁰⁷ Çakır, *a.g.e.*, s. 39-44; Koloğlu, *a.g.e.*, s. 35-36

¹⁰⁸ İskit, *a.g.e.*, s. 28.

ve *Şark Gazeteleri* kapatılmıştır.¹⁰⁹ Bundan sonra 10 Mayıs 1876 tarihinde çıkarılan bir kararname ile basın faaliyetlerine sansür getirilmiştir:

“Osmanlı basınının içeriği yönetimce fazlasıyla dikkat ve özenle incelenerek çoğunca kapatma ve yayın yasağı gibi cezalandırmalar uygulanmakta ise de içinde bulunulan durumun önemi yüzünden gazetelerin tümüyle disiplin altına alınması gerekli görüldüğünden, İstanbul’da ve ülkenin her yerinde basılan gazetelerin basımdan önce denetimi usulü amaca ulaşmak için yeterli bulunmakla, bundan böyle İstanbul’da basılan gazetelerin Matbuat İdaresi’nden ve eyaletlerde bulunan gazetelerin de yerel yönetimlerce atanan memurlar tarafından ön denetimi karar-ı âli gereğinden olup, bu usul dahi geçici olmakla durumun ilanına yönelindi.”¹¹⁰

Sultan Abdülaziz’in 30 Mayıs 1876 tarihinde ölmesi ile birlikte basın hayatında özgür bir dönem başlamıştır. V. Murat Dönemi’nde yaşanan otorite boşluğu ile sürgünler İstanbul’a dönmüş, gazetelerde her türlü analiz ve eleştiri makaleleri yazılmış, yeni gazeteler yayınlanmaya başlamıştır.¹¹¹

2.2. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ’NDE BASIN HAYATI

2.2.1. Basın Rejimi

Sultan II. Abdülhamit’in tahta çıkışından kısa bir süre sonra ilan edilen Kânun-ı Esâsi’nin 12. maddesi ile “*matbuat kanun dairesinde serbesttir*” hükmü getirilmişti.¹¹²

II. Abdülhamit, otoritesini sağladıktan sonra Kânun-ı Esâsi’ye dayanarak reform taraftarı Sadrazam Mithat Paşa ve diğer devlet adamlarını görevden almış; Mithat Paşa’nın gayretleriyle hazırlanmış matbuat kanun tasarısını Mebusan ve Âyan Meclislerinden geçmesine rağmen onaylamamıştır.¹¹³

Sultan II. Abdülhamit, Kânun-ı Esâsi’de “*ülkenin bir tarafında ihtilal çıkacağını ortaya koyan izler ve belirtiler görüldüğünde, hükümetin o yere mahsus olmak üzere geçici olarak sıkıyönetim ilan etme hakkı vardır... Hükümetin güvenliğini ihlal ettikleri zabıta idaresinin belgelenmiş soruşturması üzerine sabit olanları ülkeden çıkarmak ve sürgün*

¹⁰⁹ Topuz, a.g.e., s. 46-47.

¹¹⁰ Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 44-45; Server İskit de bu kararnamayı transkripsiyon olarak vermiştir. İskit, a.g.e., s. 50.

¹¹¹ Topuz, a.g.e., s. 48.

¹¹² İskit, a.g.e., s. 66.

¹¹³ Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 49-50; İskit, a.g.e., 71-76; Orhan Koloğlu bu yasa tasarısının II. Abdülhamit’in baskısıyla meclisten geçmediğini belirtmiştir. Koloğlu, a.g.e., s. 43.

etmek yalnızca padişahın yetkisindedir.” şeklinde yer alan 113. maddesine ve “*meclis toplanmamış olduğu zamanlarda, devleti bir tehlikeden ya da genel güvenliği zedelenmekten korumak için bir zorunlu durum ortaya çıktığı ve bu konuda konulması gerekecek kanunun görüşülmesi için meclis toplantısına akit uygun olmadığı durumda, Kânun-ı Esâsi’ye aykırı olmamak üzere vekiller heyeti tarafından verilen kararlar, Mebusân Meclisi’nin toplantısıyla verilecek karara kadar, padişah iradesiyle, geçici olarak kanun hüküm ve kuvvetindedir.*” şeklinde yer alan 36. maddesine dayanarak 20 Eylül 1877’de İdare-yi Örfiye (Sıkıyönetim Nizamnâmesi) yayınlamış, bu sayede gazete kapatma yetkisi de dahil olmak üzere birçok geniş yetki elde etmiştir. 13 Şubat 1878 tarihinde ise 93 Harbi’nin ağır şartlarını gerekçe göstererek Mebusân Meclisi’ni kapatıp meşrutiyet rejimine son vermiştir.¹¹⁴

Basın faaliyetlerinde sansür, Sıkıyönetim Nizamnâmesi ile başlamış, 1878’de Matbuat Müdürlüğü Kalemi’ne bağlı kurulan sansür heyeti ile birtakım kelimelerin kullanımı denetlenmiştir. Ayrıca yurtdışından ülkeye getirilen zararlı gazetelere karşı Hariciye Nezareti’ne bağlı Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. Sadece siyasal yayınlara uygulanan sansür, 1880 yılında siyasal olmayan yayınlara da yayılmış, 1881 yılında Encümen-i Teftiş ve Muayene adında bir denetleme kurumu kurulmuştur. 1888 Matbuat Nizamnâmesi ile matbaalara izin dahilinde baskı yapma şartı getirilirken 1894 Nizamnâmesi ile basılan kitapçıklar da ön sansüre tâbi tutularak kontrol altına alınmıştır. Bu dönemde hafiyeliğe verilen önemden dolayı birtakım şahıslar bunu meslek haline getirmiş, jurnal hazırlayıcılık işi jurnalciliğe, yani ihbarcılığa dönüşmüştü. II. Abdülhamit’in basın faaliyetleri üzerinde kurduğu sansür uygulamasında amacı tekdüze bir basın ortamı yaratarak ülkedeki basın faaliyetlerini tamamen kontrol edip yurt dışından yayın gelmesini engellemektir. Bütün bu kurum ve uygulamalardan dolayı daha önce var olan gazete ve dergilerin birçoğu kapanmış, gazeteciler sürgüne gönderilmiş, sadece hükümeti destekleyen yayınlar faaliyetlerine devam etmiştir. Bu baskı ancak 1908’de rejim değişikliğiyle ortadan kalkmıştır.¹¹⁵

¹¹⁴ Kabacalı, a.g.e., s. 50-51.

¹¹⁵ Hamza Çakır, a.g.e., 55-56; Koloğlu, a.g.e., 44-51.

2.2.2. Basın Faaliyetleri

II. Abdülhamit Dönemi'nde, Ahmet Mithat Efendi tarafından kurulup yönetilen Tercümân-ı Hakikat'in ilk sayısı 27 Haziran 1878'de çıktı. Dilde sadeleşmeyi, halka okuma alışkanlığı aşılmasını ve kültürü halka yayma gibi misyonları edinerek halkçı ve memleketçi bir duruş sergilemiştir. Dönemin yönetim iradesiyle uyuşan düşüncelerinden dolayı II. Abdülhamit'in desteğini kazanmıştır. Halkçı ve memleketçi duruşunun yanında yeni gelişen Osmanlı basını için de mektep vazifesi gören Tercümân-ı Hakikat, Hüseyin Rahmi, Halide Edip, Hüseyin Cahit, Ahmet Rasim, Nigar Hanım, Ahmet İhsan gibi önemli şahısların yetişmesine katkıda bulunmuştur.¹¹⁶

İlk olarak 1875 yılında¹¹⁷ yayına başlayan Sabah Gazetesi, 1882'de Mihran Efendi tarafından satın alınarak başyazarlığa Şemseddin Sâmî'nin getirilmesinden sonra etkin yayın dönemine başlamıştır. İkdâm Gazetesi'yle rekabet içerisinde olan gazetede Adnan Adıvar, Ahmet Emin, Ahmet Rasim, Ali Kemal, Diran Keleşyan, Enis Tahsin, Hüseyin Cahit gibi yazarlar görev yapmıştır.¹¹⁸

İkdâm, 5 Temmuz 1894 tarihinde Ahmet Cevdet yönetiminde yayına başlamıştır. Sultan Abdülhamit idaresine uyum sağlayarak yayın yapan gazetede Ahmet Rasim, Ali Kemal, Abdullah Zühtü, Yakup Kadri, Teodor Kasap, Falih Rıfkı gibi önemli isimler yer almıştır. "Türk Gazetesi" deyimini başlığına yerleştiren ilk gazete olan İkdâm, Türkçülüğü savunarak sade dille yayın yapmış, dil ve tarih ile ilgili Türkçülüğün gelişmesine katkıda bulunmuştur.¹¹⁹

II. Abdülhamit Dönemi'nde yayın yapan Tarık, Saadet, Servet, Mirât-ı Âlem gibi gazeteler de genel çizginin dışına çıkmamış, saray tarafından desteklenmiştir.¹²⁰

2.2.3. Jön Türk Gazeteleri

Yeni Osmanlıların Tanzimat Dönemi'nde başlattığı meşrutiyet fikirleri Sultan Abdülhamit'in tahta çıkması ile birlikte hayata geçirilmiş olsa da bu başarı çok uzun

¹¹⁶ Topuz, s. 64-66; Mehmet Tekin, "Tercümân-ı Hakikat", *TDVİA*, cilt 40, 2011, s. 497-498.

¹¹⁷ Orhan Koloğlu, gazetenin çıkış tarihini 1875, Selim Nüzhet Gerçek 1876 olarak belirtmiş, Hıfzı Topuz ise Selim Nüzhet'i referans almıştır. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 46; Selim Nüzhet, *a.g.e.*, s. 72; Topuz, *a.g.e.*, 67.

¹¹⁸ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹⁹ Nesimi Yazıcı, "İkdâm", *TDVİA*, cilt 22, 2000, s. 24-25; Orhan Koloğlu gazetenin 1926'da kapandığını belirtmiştir. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 46.

¹²⁰ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 46; Çakır, *a.g.e.*, s. 66-68.

sürmemiştir. Padişahın meclisi kapatmasından sonra uyguladığı baskı Jön Türkleri de olumsuz etkilemiş, Jön Türkler mensubu gazeteciler sürgüne gönderilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır. Sürgüne gönderilen ya da yurt dışına kaçan Jön Türkler, II. Abdülhamit'e karşı mücadelelerini gittikleri yerlerde gazeteler çıkararak devam ettirmişlerdir. Jön Türkler mensubu gazetecilerin yurt dışına çıkmasından sonra Avrupa'da Hayal (1878, Paris; 1879 Londra), İstikbal (1879-1880 Napoli; 1880-1885 Cenevre; 1895 Londra), Gencine-i Hayal (1881, Paris) gibi Jön Türk neşriyatı çıkarılmış olsa da bu dönemin ses getiren yayınları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra ortaya çıkmıştır.¹²¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris ofisi başkanı Ahmet Rıza tarafından 1 Aralık 1895'te çıkarılmaya başlanan – 7 Aralık 1895'te *Mechveret Supplement Français* adıyla Fransızca nüshası da çıkarılmaya başlanmıştır – *Meşveret Gazetesi*'nin ilk sayfasındaki Meşveret başlığının altında “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vasıta-i neşriyatıdır*” yazmaktadır. Gazetenin ilk sayısında Ahmet Rıza, din ve etnik köken gözetmeksizin bütün Osmanlıları ittihat ve ittifaka davet ederek devlete ve hanedana kanun dairesinde itaat etmekle birlikte umumun zararına olan uygulamaları eleştirmekten çekinmeyeceklerini belirtmiş, adalet müessesini keyfî ve baskıcı siyasetine kurban eden sultanın dalkavuşu olmadığını, millete riyakârlık yapmayacağını ifade etmiştir. Ahmet Rıza, Mizancı Murat, Abdullah Cevdet, Hoca Kadri, Şerefeddin Mağmûmi, Halil Ganem gazetenin başlıca yazarlarıdır. Gazetedeki yazılardan rahatsız olan Bâb-ı Âli'nin girişimlerinden dolayı gazeteyi Paris, Cenevre, Brüksel gibi farklı şehirlerde çıkarmak zorunda kalan Ahmet Rıza, 6 Mayıs 1898 tarihli 30. sayıda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı ve Sada-yı Millet adında iki gazete çıkaracağı için Meşveret'e gerek kalmadığını belirtmiş ve yayını durdurmuştur.¹²²

Mizan, Mizancı Murat tarafından 21 Ağustos 1886 tarihinde İstanbul'da yayına başlamıştır. Çeşitli gazetelerden derlenen haberlere, edebî ve bilimsel makalelere, dergi ve kitap ilanlarına yer verilen gazete, resmî ideolojiyle uyum halinde olsa da sansüre takılmış ve ceza almaktan kurtulamamıştır. 21 Ocak 1896 tarihli 159. sayıdan itibaren 26 sayıyı Kahire'de çıkaran Murat, bu dönemde muhalif bir şekilde devletin iç politikası

¹²¹Erdal Yavuz, “Jön Türk Basını” *İletişim (AİTİA, Gaetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Dergisi)*, Cilt I, No 2, 1981, s. 208-213; Topuz, a.g.e., s. 42.

¹²²Azmi Özcan, “Meşveret”, *TDVİA*, cilt 29, 2004, s. 396-397.

üzerine yazılar yazmış, padişah ve çevresindekileri hedef almıştır. Yine bu dönemde Tunalı Hilmi de birçok yazı kaleme almıştır. Mizancı Murat 1896'nın ortalarında Paris'e giderek Jön Türklerin başına geçince Mizan, İttihat ve Terakki'nin yayın organı haline gelmiştir. 14 Aralık 1896'dan itibaren Şerefeddin Mağmûmi, Şerif Bey, Ali Kemal, Şefik Bey, Çürüksulu Ahmet Bey gibi cemiyetin önde gelen isimleri tarafından Paris'te yayımlanan Mizan, Ahmet Rıza grubuyla yaşanan anlaşmazlıktan dolayı cemiyetin merkezi ile birlikte Cenevre'ye taşınmıştır. 19 Temmuz'a kadar Cenevre'de 11 sayı neşreden Mizancı Murat, cemiyet içerisinde anlaşmazlıkların yaşanması ve II. Abdülhamit'in genel af ilan etmesinden dolayı cemiyet liderliğinden ayrılarak 14 Ağustos'ta İstanbul'a dönmüş, dolayısıyla Mizan'ın Avrupa yayını sona ermiştir.¹²³

Osmanlı Gazetesi, Mizan Gazetesi'nin Avrupa yayını sona erdikten sonra Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi ve İshak Sukuti tarafından 1 Aralık 1897 tarihinde Cenevre'de neşredilmeye başlanmıştır. Padişah ve rejime yönelik yazılardan rahatsız olan II. Abdülhamit, Büyükelçi Münir Bey'i Abdullah Cevdet'e göndererek gazetenin yayımını durdurması karşılığında Fizan ve Trablus'taki siyasi suçluların serbest bırakılması teklifinde bulduktan sonra 1899 yılının başlarında gazetenin yayımı durdurulmuştu. Bir süre sonra yayına tekrar başlansa da Bâb-ı Âli'nin Osmanlı Gazetesi yazarlarına memuriyet teklif etmesiyle 1900 yılında Abdullah Cevdet Viyana, İshak Sukuti Roma, Tunalı Hilmi Madrid elçiliğine tayin edilince gazete 10 Haziran 1900 tarihli 62. sayısından itibaren *Ethem Ruhi (Balkan)* ve Nuri Ahmet tarafından Londra'da neşredilmeye başlanmıştır. 1902 Jön Türk Kongresi'nden sonra cemiyette çoğunluğu sağlayan Sabahattin ve İsmail Kemal Beylerin etrafındaki ittihatçıların sözcüsü haline gelmiş, kısa bir süre sonra Damat Mahmut Paşa da gazeteye katılmıştır. 1 Ekim'den itibaren Folkstone'da çıkarılan gazete, Hürriyet Perveran Cemiyeti'nin sözcüsü haline gelmiş ancak Prens Sabahattin ile birtakım anlaşmazlıklar yaşayan Ethem Ruhi, Kahire'ye giderek gazeteyi 15 Ağustos 1903'ten itibaren Abdulhalim Memduh ve Necmeddin Arif'le birlikte çıkarmaya başlamıştır. 15 Temmuz 1904'ten itibaren Ethem Ruhi ile Viyana elçiliğinden ayrılan Abdullah Cevdet tarafından Osmanlı İttihat ve İnkılap Cemiyeti'nin resmi yayın organı olarak yayımlanan Osmanlı Gazetesi'nin

¹²³ Abdullah Uçman, "Mizan", *TDVİA*, cilt 30, 2005, s. 212-213.

yayın faaliyetlerine Abdullah Cevdet'in İsviçre'den sınır dışı edilmesi, Ethem Ruhi'nin de Bulgaristan'a tayin edilmesi üzerine son verilmiştir.¹²⁴

Yurt dışında yayın yapan diğer Jön Türk gazeteleri: Ezan (Cenevre, 1896), Hürriyet (Londra, 1896), Hamidiye (Londra, 1896), Kânun-ı Esâsi (Kahire, 1897), Hakikat (Cenevre, 1897), İntikam (Cenevre, 1900), Sancak (Cenevre, 1900), Selamet (Folkstone, 1901), Tokmak (Cenevre, 1901), Şura-yı Ümmet (Kahire-Paris, 1902), İctihat (Cenevre, 1904), Ahâli (Filibe, 1905), *Balkan* (Filibe, 1906), Terakki (1906, Prens Sabahattin), Doğru Söz (1906), Şura-yı Osmanî (1907), Yeni Fikir (1907).

2.3. BULGARİSTAN'DA OSMANLI BASINI

Bulgaristan'da basın faaliyetlerinin temelleri Osmanlı idaresi döneminde atılmıştır. Mithat Paşa'nın girişimleriyle oluşturulan Tuna Vilayeti'nin yönetim merkezi Rusçuk'ta 3 Mart 1865'tan itibaren *Tuna* adı verilen bir vilayet gazetesi çıkarılmıştır. Türkçe-Bulgarca yayınlanan gazetede çoğunlukla dahili ve harici haberler, Mithat Paşa'nın politikalarını destekleyen haberler, Rus propagandasına karşı yazılar yer almış; gazete, Bulgaristan basını için bir okul vazifesi görmeye başladı. Vilayetin resmî gazetesi olan Tuna, 1172. sayının yayımlandığı 1 Haziran 1877'de kapanmıştır.¹²⁵ İlk özel süreli yayın, yine Rusçuk'ta, Beratlı İsmail Kemal Bey tarafından 12 Mart–14 Aralık 1867 tarihleri arasında yayımlanan Mecrâ-yı Efkâr'dır. Edebi ve bilimsel makalelerin yer aldığı dergi Türkçe-Bulgarca olarak yayınlanmıştır.¹²⁶ Bunların dışında Slava (1871-1873) ve Uçilişte (1872-1874) Bulgar dergileri ile Güneş (1875) Gazetesi de neşredilmiştir.

¹²⁴ Cavit Orhan Tütengil, *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği 1867-1967*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 90; Çakır, a.g.e., s. 80-81; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 43; Gazetenin Folkstone'da çıkan sayılarında Prens Sabahattin'in etkisiyle padişah daha sert bir şekilde eleştirilmiştir. Ayrıca Türklerin davranışları da eleştirilerek Batı uygarlığına katılmaları yönünde kültür politikaları desteklenmiştir. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1964, s. 93-120.

¹²⁵ Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995, s. 149; Ömer Turan, gazetenin 14 Mart 1865 - 1 Eylül 1877 tarihleri arasında çıkarıldığını belirtmiştir. Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 266.

¹²⁶ Hüseyin Memişoğlu, a.g.e., s. 149; Ömer Turan, a.g.e., 266.

Bulgar Prensligi'nde (1878-1908) 50 Türkçe gazete neşredilmiştir.¹²⁷ 1 Nisan 1880'de yayın hayatına başlayan Tarla Gazetesi Bulgar Prensligi'nde çıkan ilk Türkçe gazetedir.¹²⁸

Gazete	Tarih	Yer
Tuna: Tuna Vilayeti gazetesi. Haftada iki kez çıkar.	1865-1877	Ruşuk
Tarla (Niva): Siyasi ve edebi gazete. Haftalık.	1880-1882	Sofya
Bulgaristan Resmi Gazetesi Tercümesi: Haftalık.	1880-1882	Ruşuk
Kosmopolit: Tarım, ticaret ve endüstri gazetesi.	1883	Filibe
Vakit: Bulgarca-Türkçe gazete.	1883	Sofya
Hilal (Polimeset): Haftalık siyasi gazete.	1883-1885	Filibe
Dikkat (Vnimanie): Haftalık siyasi ve maarif gazetesi.	1883-1886	Sofya
Şark Yıldızı	1883-?	Filibe
Çaylak (Jastreb): Haftalık gazete.	1884-1885	Sofya
Balkan: Haftalık gazete.	1885-1886, 1888	Ruşuk
Serbest Bulgaristan (Svobodna Bülğariya)	1887-1888	Sofya
Varna Postası (Varnenski Kurier). Haftalık gazete.	1888	Varna
Bulgaristan: Haftalık gazete.	1888	Varna
Başlangıç: Haftalık gazete.	1888-1889	Sofya
Nadas: Haftalık siyasi gazete.	1889-1891	Filibe

¹²⁷ Ömer Turan, a.g.e., s. 266; Türker Acarorğlu 44 gazete çıkarıldığını belirtmiştir. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999, s. 218.

¹²⁸ Ömer Turan, a.g.e., s. 266; Ömer Turan, Tarla Gazetesi'ni Prenslikte çıkan ilk gazete olarak göstermiş, Türker Acarorğlu ise "Bulgaristan Resmi Gazetesi Tercümesi"ni ilk Türkçe olarak vermiştir. Ancak bu gazete 12 Ekim 1880 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865-1985)*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s. 8-9.

Sebat: Haftalık siyasi gazete.	1894-1895	Ruşçuk
İbret (Obrazec)	1895	Ruşçuk
Gayret (Usürdie): Haftalık siyasi gazete.	1895-1903	Filibe
Emniyet: “Âlem-i insaniyetin vasıta-i mesudiyesidir.”	1896	Filibe
Bedraka-i Selamet: "Menafi-i devlet ve millete hadim siyasi, ilmi İslam Ceradesi." Haftalık.	1896-1897	Filibe
Hamiyyet: Siyasi gazete. Haftada 2, 3 defa çıkar.	1896-1897	Filibe
Şems: Siyasi, edebi, musavver gazete.	1896-1907	Filibe
Malumat: “Âlem-i İslamiyenin mürevvici efkarıdır.”	1896-1908	Filibe
Sada-yı Millet: Haftalık gazete.	1897	Sofya
Sada: Vakit buldukça çıkan gazete.	1897	Filibe
Resimli Emniyet (Sigurnost-ilustrovan): Haftalık siyasi gazete.	1897-1898	Filibe
Muvazene (Ravnovesie): Medeni haklar, muhakeme ve savunma gazetesi. Haftalık gazete.	1897-1905	Filibe, Varna, Cenevre, İstanbul
Resimsiz Emniyet: Haftalık gazete.	1898	Filibe
İttifak: Haftalık gazete.	1898-1899	Sofya
Müsademe-i Efkar: Haftalık gazete.	1899-1901	Filibe
İslah: Haftalık gazete.	1899-1902	Sofya
Rağbet (Uspeh): Haftalık siyasi gazete.	1899-1902	Filibe
Kamer: Haftalık siyasi gazete.	1899-1908	Filibe
Doğru Yol: Haftalık siyasi gazete.	1900	Filibe
Müdafaa-i Hukuk (Zashtita na Istinata)	1901	Ruşçuk

Efkar-ı Umumiyye (Obshtestveno Mnenie): Türkçe-Bulgarca gazete. Her cuma günü çıkar.	1904-1905	Sofya
Temaşa-i Esrâr : Haftalık siyasi Türkçe gazete.	1904-1905	İslimye
Uhuvvet (Bratstvo): Siyasi, ilmi, içtimai bitaraf gazete.	1904-1906	Ruşçuk
Şarki Rumeli (Iztočna Rumeliya)	1905	Filibe
Rumeli Telgrafları : Cumadan başka her gün çıkan ajans bülteni.	1905-1906	Filibe
Şark (Iztok): Türkçe-Bulgarca gazete. Her hafta çıkar.	1905-1906	Sofya
Feryad : “Şahs-ı vahid veya efrad-ı kalilenin tahakküm-ü müstebidesini istihkar eden mazluminin mürvec-i efkarıdır.”	1905-1906	Sofya
Tuna (Dunav): İslam gazetesi.	1905-1910	Ruşçuk
Ahali : Maarif için, şahsi ve medni hakları korumak için çıkar, bağımsız gazete.	1905-1908	Filibe
Rumeli (Rumeliya): İslam ve Osmanlıların hakları, bilim, eğitim için haftalık gazete.	1906	Filibe
Temaşa-i Efkar : Haftalık gazete.	1906	İslimye
Balkan : Siyasi ve ictimai gazete.	1906-1912, 1914-1918, 1919-1920	Filibe Sofya Filibe
Şark Muhbiri : Siyasi haftalık gazete.	1907	Filibe
İttihad-i İslam : "Menaf-i İslamiyeye ve Osmaniyeye hizmet eder." Haftalık.	1908-1909	Filibe

Tablo 1: Bulgar Prensliği'nde (1878-1908) çıkan Türk gazetelerin çıkarıldığı şehirler ile birlikte kronolojik listesi¹²⁹

¹²⁹ Türker Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 3-85.

II. Abdülhamit rejimi Bulgaristan basınının gelişmesini sağlamıştır. Sürgüne gönderilen ya da rejimden yurt dışına kaçan Jön Türklerin bir kısmı Bulgaristan'a gelerek gazeteler çıkarmış, Bulgaristanlı Türk aydınlarının çıkardığı bazı gazeteler de Jön Türk davasına hizmet etmiştir.¹³⁰ Bu sayede Bulgaristan'da güçlü bir Jön Türk basını meydana gelmiştir. Filibe, Jön Türklerin gazete çıkarmak için en fazla tercih ettiği şehir olmuştur. Bunun nedeni, Filibe'nin İstanbul'a yakın olması ve burada basılan gazetelerin hızlı ve kolay bir şekilde İstanbul'a gönderilebilmesiydi. Bulgar Prensligi Dönemi'nde, yani 1878-1908 yılları arasında 24 Jön Türk yayını vardı.

Gazete	Neşreden	Tarih	Yer
Dikkat	Yusuf Ali Elbani	1883-1886	Sofya
Balkan	Ahmet Zeki Bey	1885-1886, 1888	Ruşuk
Varna Postası	Necip Nadir Bey	1888	Varna
Sebat	İskender Bey ve Ahmet Zeki Bey	1894-1895	Ruşuk
Gayret	Rıza Efendi	1895-1903	Filibe
Emniyet	Emin Tevfik Bey	1896	Filibe
Bedraka-i Selamet	Hilmi Bey	1896-1897	Filibe
Sada	Mehmet Übeydullah	1897	Filibe
Muvazene	Ali Fehmi Bey	1897-1905	Filibe, Varna, Cenevre, İstanbul
Mecra-i Efkâr	Ali Rıza Bey	1898	Filibe
İttifak	Yusuf Âli Elbani	1898-1899	Sofya
Rağbet	Hafız Ahmet Efendi	1899-1902	Filibe
Doğru Yol	Übeydullah Efendi	1900	Filibe

¹³⁰ Ömer Turan, a.g.e., s. 290; Hüseyin Memişoğlu, a.g.e., s. 149.

Müdafaa-i Hukuk	Ahmet Zki Bey	1901	Ruşçuk
Efkar-ı Umumiyye	Ragıp Bey	1904-1905	Sofya
Temaşa-i Esrâr	Süleyman Fehmi Bey	1904-1905	İslimye
Uhuvvet	Mehmet Teftiş Bey	1904-1906	Ruşçuk
Feryad	Mustafa Ragıp	1905-1906	Sofya
Rumeli Telgrafları	Ethem Ruhi	1905-1906	Filibe
Ahali	Mehmet Sabri	1905-1908	Filibe
Tuna	Mehmet Teftiş Bey	1905-1910	Ruşçuk
Rumeli	Ethem Ruhi	1906	Filibe
Balkan	Ethem Ruhi	1906-1912, 1914-1918, 1919-1920	Filibe Sofya Filibe
Le Courier des Balkans	?	?	Sofya

Tablo 2: Bulgar Prenslığı'nde (1878-1908) çıkarılan Jön Türk gazetelerinin çıkarıldığı şehirler ve çıkarılanların adlarıyla birlikte kronolojik listesi¹³¹

¹³¹ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986, s. 308-309.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETHEM RUHİ BEY VE BALKAN GAZETESİ

3.1. ETHEM RUHİ BALKAN

İdare-i Mahsusa'nın İnyet adı verilen gemisinde çarkçılık yapan Hacı Ahmet Efendi'nin oğlu olan Ethem Ruhi, 1873 yılında İstanbul Fatih'te dünyaya geldi. Annesi Hafize Hanım'dır. İlk öğrenimini Canfeda Hatun Okulu'nda tamamladı. İlk tahsili sırasında Halvetî Nureddin Tekkesi'nde kanun çalmayı öğrendi. Daha sonra sırasıyla Fatih Askerî Rüştiyesi, Kuleli Askerî Tıbbiye İdadisi ve Demirkapı'daki Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'ye gitti. Tıbbiyedeki eğitimi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Hüseyinzâde Ali ve Doktor Reşit'le tanıştı.¹³² Kısa sürede cemiyetin en aktif üyelerinden biri olan Ethem Ruhi, 1896'da hazırladıkları darbe planının başarısız olduğunu anılarında anlatmıştır:

“Sultan Abdülhamid II'ye karşı bir suikast hazırlamıştık. Bunu şu surette tertip etmiştik. Arkadaşlarımızdan Doktor Sabri Mekke, bir Kürt şeyhi ile temasta bulunuyordu. Bu şeyh, hünkarın silahşorlarından iki Kürdü elde etmişti. Planımıza nazaran, Padişahın hayatını korumakla görevlendirilen iki Kürt münasip fırsatını kollayarak Sultan Abdülhamid II'yi tabanca ile vuracaklardı! Tasavvurumuzu çok gizli tutmamıza rağmen, Nadir'e söylemek gafletinde bulunmuştuk.”¹³³

Ethem Ruhi'nin de dahil olduğu 324'ü öğrenci toplam 630 kişi tutuklanarak Taşkışla'da Divân-ı Harp tarafından yargılanmış, 78 kişi suçlu bulunarak sürgün cezası almış ve 8 Eylül 1897'de Şeref Vapuru ile Trablusgarp'a gönderilmiştir.¹³⁴ Trablusgarp'ta kalede

¹³² Ethem Ruhi Balkan, *Ethem Ruhi Balkan Hatıraları, Canlı Tarihler VI*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947, s. 3-7; Halil Bal, “Ethem Ruhi Balkan ve Filibe'de Yayınladığı Balkan Gazetesi”, *Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya 21-23 Nisan 2000, (ed.) Ali Çaksu, İstanbul: IRCICA, 2002, s. 363.

¹³³ Ethem Ruhi'nin anılarında bahsettiği Nadir, cemiyet üyelerinden olup Numune-i Terakki Okulu'nun müdürüydü. Akşam yemeğine gittiği Tokatlıyan Oteli'nde, müdürü olduğu okulda hoca olan Mazhar Bey ve Mazhar Bey'in babası Zülüflü İsmail Paşa (Askeri Okullar Genel Müfettişi) ile karşılaşmış, siyasi bir konuda konuşurken alkolün de etkisiyle “*Bir, iki gün sonra neler yapabileceğimizi göreceksiniz!*” diyerek darbe planını açığa çıkarınca büyük bir soruşturma ve ardından tutuklamalar başlamıştır. Ethem Ruhi Balkan, a.g.e., s. 8-9; Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (çev.) Nuran Ülken, İstanbul: Sander Yayınları, 1982, s. 217.

¹³⁴ Müebbet kalebentlik cezası alan Ethem Ruhi de bahsedilen 78 kişiden biridir. Abdullah Acehan, “Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, I, 5 (Güz 2008), s. 23; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Tan Matbaası, 1945, s. 36; Bahsi geçen 78 kişi Divân-ı Harp'te idam cezası almışlardı. Avrupa'daki Jön Türklerin devreye girmesi ve Paris sefiri Münir Paşa ile görüşmelerinden sonra Mizancı Murad'ın Mizan Gazetesi'nin yayımını sonlandırması ve baskı araç-gereçlerini elçiliğe teslim etmesi karşılığında idam cezası sürgün

yaşamaya başlayan Ethem Ruhi, bir yıl sonra karıştığı bir kavgadan dolayı on üç ay zindanda kaldı. İsviçre’de bulunan İshak Sukuti’nin Paris sefiri Salih Münir Paşa’yla anlaşmasından sonra kalede serbest bırakıldı.¹³⁵ İsmail Hakkı Tevfik Okday, Ethem Ruhi’nin 1900 yılında Merhale adlı bir gazete neşrettiğini belirtmiştir.¹³⁶ Bir süre sonra, Trablusgarp’a tayin edilen İttihat ve Terakki sempatzamı kumandan Müşir Recep Paşa ve yaveri Kaymakam Şevket Paşa’nın yardımlarıyla arkadaşı Nazmi Âsaf’la birlikte önce Cercis’e, oradan Fransız makamlarının yardımlarıyla Tunus’a kaçtı. Bir süre de burada kaldıktan sonra Marsilya üzerinden Cenevre’ye geçti.¹³⁷

Ethem Ruhi, Cenevre’ye vardıktan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinden Abdullah Cevdet, İshak Sükutî ve Tunalı Hilmi’nin 1 Aralık 1897’den beri neşrettiği Osmanlı Gazetesi’nde önce mürettip sonra da yazı işleri müdürü oldu. Ayrıca bu sırada hukuk eğitimine başladı.¹³⁸ Bâb-ı Âli’nin teklifiyle Abdullah Cevdet Viyana, İshak Sukuti Roma, Tunalı Hilmi Madrid elçiliğine tayin edilince Ethem Ruhi, gazeteyi 10 Haziran 1900 tarihli 62. sayısından itibaren Nuri Ahmet’le birlikte Londra’da neşretmeye başladı.¹³⁹ Burada yazı işleri müdürü olarak görev yapan Ethem Ruhi, gazeteyi 1 Ekim 1902’den itibaren Folkstone’da çıkarmaya başlasa da Prens Sabahattin ile anlaşmazlıklar yaşadı. Ethem Ruhi bu anlaşmazlığa anılarında yer vermiştir:

“...Yalnız onunla Âdem-i merkeziyet prensibi üzerinde anlaşamıyorduk. Sabahaddin Bey, Osmanlı İmparatorluğu’nun dahilî idaresindee âdeti bağımsızlık istiyordu. Bu nokta-ı nazarsa bana munis gelmiyor, Âdem-i merkeziyet düsturunun kabulü takdirinde Osmanlı İmparatorluğu’nun zaten bozuk olan idarî mekanizmasının anarşiden büsbütün kurtulamayacağını düşünüyordum...”¹⁴⁰

Prens Sabahattin ile olan anlaşmazlığın yanında İshak Sükutî ve Damat Mahmut Celaleddin Paşa’nın ölümleri ile birlikte maddi sıkıntı da baş göstermişti. Bu yüzden Kahire’ye giden Ethem Ruhi, gazeteyi Mısırlı paşaların da desteğiyle 15 Ağustos 1903’ten itibaren çıkarmaya başladı. Mısırlı paşaların (Abbas Halim, Mehmet Ali ve

cezasına çevrilmiştir. Ali Fahri Ağababa, *Şeref Kurbanları: II. Abdülhamit Dönemi’nde Bir Sürgün Hikayesi*, İstanbul: Çatı Kitapları, 2007, s. 60.

¹³⁵ Ethem Ruhi Balkan, a.g.e., s. 14-16.

¹³⁶ İsmail Hakkı Tevfik Okday, *Bulgaristan’da Türk Basını*, İstanbul: Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, 1980, s. 39.

¹³⁷ Ethem Ruhi Balkan, a.g.e., s. 16-25.

¹³⁸ Halil Bal, a.g.m., s 364, Ethem Ruhi Balkan, a.g.e., s. 25.

¹³⁹ Çakır, a.g.e., 80-81; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 43.

¹⁴⁰ Ethem Ruhi Balkan, a.g.e., s. 28.

Sait Halim) hürriyet fikirlerine sıcak bakmasının da etkisiyle Ethem Ruhi'nin padişah ve etrafındakiler hakkındaki eleştirileri daha da şiddetlenmişti.¹⁴¹

Mısır'da bir yıl kadar kalan Ruhî, II. Abdülhamit ve rejimine yönelik terör faaliyetleri yapmak amacıyla Bulgaristan'a gitmeye karar verdi. Çünkü O'na göre Mısır'daki yalnız mücadelesi ile II. Abdülhamit'in rejimi yıkılamazdı. Rejimi yıkmamanın tek yolu terör faaliyetleriydi. Bunu gerçekleştirecek teşkilatı kurmak için Bulgaristan en iyi yerd. Ethem Ruhi, Mehmet Ali Paşa'nın yardımıyla Mısır pasaportu çıkartıp önce Paris, sonra Viyana ve Bükreş üzerinden Rusçuk'a gitti. Burada İttihat ve Terakki şube başkanı İskender Bey ve diğer üyelerle görüştü. Vidin'de yaptığı görüşmelerden sonra suikast planları hazırlayıp Kahire'ye döndü. Ancak planların başarısız olduğunu öğrenince Bulgaristan'a yerleşmek üzere Kahire'den ayrıldı.¹⁴²

3.1.1. Bulgaristan

Bulgaristan'a yerleşmeye karar veren Ethem Ruhi, Bulgaristan'ın konumundan dolayı neşriyatı rahatça İstanbul'a sızdırabileceğini düşünüyordu. Bulgaristan'ın bağımsız olmaması ve Bulgaristan'daki Müslüman halkın hürriyet fikrine düşmanlığı ise dezavantajdı. Bu yüzden Bulgaristan'a gitmeden önce Paris sefiri Salih Münir Paşa'yla görüşerek Jön Türkler hakkında malumat vermesi karşılığında Bulgaristan'da memuriyet istemiş, padişah iradesiyle Bulgaristan Komiserliği'nde başkatip mülhakı olmuştur.¹⁴³ Padişah iradesiyle tayin edildiği için rahatça Sofya'ya giden Ruhi'nin görevi, Balkanlarla ilgili siyasi meseleleri raporlamaktı. Kısa zaman içerisinde başta Bulgaristan Komiseri Sadıku'l-Müeyyed Paşa olmak üzere Bulgar ricali ile Türk ahalinin takdirini kazanmıştı. Dört ay kadar bu görevinde kalmıştı ki 21 Temmuz 1905'te padişaha karşı düzenlenen Yıldız suikast girişimine adı karıştığı gerekçesiyle İstanbul'a çağırıldı. Ethem Ruhi bu meseleyi şöyle anlatmaktadır:

¹⁴¹ Cavit Orhan Tütengil, a.g.e., s. 90; Çakır, a.g.e., s. 80-81; Ethem Ruhi Balkan, a.g.e., s. 28-29.

¹⁴² Bulgaristan'a gitmeden önce bir süre Cenevre'de kalan Ruhi, Viyana elçiliğinden ayrılan Abdullah Cevdet ile 30 Mart 1904 tarihinde Osmanlı İttihat ve İnkılap Cemiyeti'ni kurmuş, 15 Temmuz 1904'ten itibaren ise Osmanlı Gazetesi'ni cemiyetin yayın organı olarak çıkarmaya başlamıştır. M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet Bey ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981, s. 50; Ethem Ruhi Balkan, a.g.e., s. 29-31; Çakır, a.g.e., s. 81.

¹⁴³ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 31; Hanioglu, *Abdullah Cevdet Bey ve Dönemi*, s. 54.

“...Kısmette Sultan Abdülhamit II’ye yapılan suikaste karışmak varmış! Vakıa, Yıldız’da patlayan bombayı attıran ben değildim. Lakin, vaka faillerinin Bulgaristan Komiserliğinden geçen muameleli evrakını bile bile tekemmül ettirdim. Bu suretle suikastçilerin İstanbul’a girmelerini temin ettim! Yıldız’da yapılan tahkikatta, benim rolüm nasılsa açığa vurulmuş!”¹⁴⁴

İstanbul’a çağrılmasına rağmen Ethem Ruhi, İstanbul’a gitmesi için verilen harcırahı aldıktan sonra istifa ederek Filibe’ye gitmiş ve bir matba kurarak gazetecilik işine geri dönmüştür.¹⁴⁵ 25 Teşrin-i Sâni 1321 (8 Aralık 1905) tarihinde *Rumeli Gazetesi*’ni çıkarmaya başlayan Ethem Ruhi, ilk başta Osmanlı Gazetesi’ndeki gibi sert eleştirilerde bulunmamıştır. Bulgaristan’daki Türk ahalinin hürriyet fikrine olan mesafesinden ve tepki gösterme ihtimalinden dolayı eleştirileri basit düzeyde tutmuş, halkın takdirini kazandıkça milliyetçilik ve modernleşme fikirlerini üstü kapalı bir şekilde aşlamaya çalışmıştır.¹⁴⁶ Ancak Ethem Ruhi, hafif eleştiriler yapsa da ceza almaktan kurtulamamıştır. Ethem Ruhi, II. Abdülhamit tarafından gıyabında müebbet kalebentlikle cezalandırılınca eleştirilerini sertleştirmiş, kendi tabiriyle “*Rumeli, Osmanlı’ya taş çıkartmaya*” başlamıştı.¹⁴⁷ Daha sonra *Rumeli Telgrafları* adında bir gazete neşretmeye başlayan Ruhi, rağbet görmediği için Şubat 1906’da bu yayını sonlandırdı.¹⁴⁸ Bunun dışında 9 Temmuz 1322 (22 Temmuz 1906) tarihinden itibaren Balkan Gazetesi’ni çıkarmaya başlamış, bu gazetenin yayını diğerlerine göre daha

¹⁴⁴ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 31.

¹⁴⁵ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 31-32.

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Tefvik Okday, Rumeli’nin 1-6 Temmuz 1906 tarihleri arasında çıkarıldığını belirtmiştir. Okday, a.g.e., s. 140; Adem Ruhi Karagöz gazetenin 1904 yılında kurulduğunu ve birkaç sayı çıkarıldıktan sonra adının “Balkan” olarak değiştirildiğini belirtmiştir. Adem Ruhi Karagöz, *Bulgaristan Türk Basını 1879-1945*, İstanbul: Üniversite Matbaası, 1946, s. 23; Türker Acaroğlu ise Rumeli’nin 1906 yılında 34 sayı çıkarıldığını belirtmiştir. Acaroğlu, a.g.e., s. 40; Rumeli Gazetesi’nin yayına başladığı tarih, 25 Teşrin-i Sâni 1321 (8 Aralık 1905)’tir. Bkz. Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Süreli Yayın Koleksiyonu Listesi <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#r> ; Ayrıca Ethem Ruhi’nin Rumeli’ye ek olarak çıkarmaya başladığı Balkan Gazetesi’nin 2 Kânun-ı Evvel 1323 (15 Aralık 1907) tarihli 318. sayısına kadar gazete başlığının altında “Rumeli ilavesidir” yazmaktadır. 319. sayıda bu yazı kaldırılmış ve Balkan, müstakil bir gazete olmuştur. O halde biz de Rumeli Gazetesi 15 Aralık 1907 tarihine kadar yayımlandı diyeceğiz.

¹⁴⁷ Bu ifadede Rumeli ile Osmanlı gazeteleri kıyaslanmaktadır. Ethem Ruhi, a.g.e., s. 32-33.

¹⁴⁸ Rumeli Telgrafları Gazetesi’nin çıkış tarihi ile ilgili bir tutarsızlık vardır. Birçok kaynakta gazetenin çıkış tarihi olarak 13 Ocak 1905 verilmiştir. Okday, a.g.e., s. 142; Acaroğlu, a.g.e., s. 41; Karagöz, a.g.e., s. 25. Kaynaklarda verilen bu tarihe göre Rumeli Telgrafları, Rumeli’den önce çıkmıştır. Ancak Ethem Ruhi, anılarında Bulgaristan’a geldikten sonra Filibe’de Rumeli’yi neşrettiğini belirtmiştir. Ethem Ruhi, a.g.e., s. 32-33. Bunun büyük bir ihtimalle tarih hatasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü Rumeli Gazetesi’nin çıkış tarihi 8 Aralık 1905’tir. Rumeli Telgrafları Ocak 1905’te değil, Ocak 1906’da çıkmış olmalı. Öyle ki, yukarıda bahsettiğimiz birkaç sayı çıkarılıp adı “Balkan” olarak değiştirilen gazete bu olmalıdır.

prestijli hale gelmiştir. 1912 yılına kadar Filibe’de yayına devam edilen Balkan Gazetesi, iki yıl ara verildikten sonra 1914-1918 yılları arasında Sofya’da yayınlanmıştır. 1919 yılında tekrar Filibe’de çıkarılmış, 1920 yılında yayını sonlandırılmıştır.¹⁴⁹

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ile birlikte Ethem Ruhi mücadelesinde başarılı olmuştu. Belgrad sefiri Fethi Paşa, Ethem Ruhi’yi Bulgaristan’da kalarak Türklerin milli uyanışına katkı sağlaması için telkin etti. İstanbul’da önce Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, daha sonra da Cavit Bey ve Talat Paşa ile görüşen Ethem Ruhi, Bulgaristan’da kalıp Türkler için mücadele etme kararı aldı. 31 Mart Vakası’nın patlak vermesinden hemen sonra Filibe’ye dönerek sert bir şekilde yazılar kaleme almaya başladı. Bu sırada Rumeli ordularıyla da temas halinde oldu. Edirne 1. Şube Müdürü Kolağası İsmet (İnönü) Paşa, 2. Şube Müdürü Kolağası ise Kazım (Karabekir) Paşa’ydı. Bu sırada Edirne’den daha fazla gazete talebi geldi. Edirne ve Selanik Ordu Komutanlıklarına Balkan’da başka gazete girmesi yasaklanmıştı. Çünkü İstanbul’dan gelen gazetelerin bir kısmı isyanı destekliyordu. Gazetelerin basımı konusunda Filibe’nin ünlü tüccarı Mehmet Reşit ve Ahmet Faik beylerin büyük desteği olmuştur. İsyana bastırıldıktan sonra Mahmut Şevket Paşa, Ethem Ruhi’ye bir teşekkür telgrafi gönderdi. Bundan sonra Balkanlarda Türklerin hakkını savunup Türklüğü yaşatmak Ethem Ruhi’nin tek bir idealiydi. Avrupa’daki neşriyat propagandasına karşılık Şark meselesinde Türklerin Hristiyanlara değil, Hristiyanların Türklere zulmettiğini dünyaya duyurmak istedi. Bu yüzden Bulgaristan’da hükümetlere karşı Türklerin hakkını korumak için mücadeleye başladı.¹⁵⁰

Bulgaristan’da Türk düşmanı Malinof Hükümeti’nin kurulması ve Makedonya meselesinin şiddetlenmesi ile birlikte Türklere karşı faaliyetler bariz bir şekilde görülmüştü. Yönetim kadrolarına Türk karşıtları tayin ediliyor, vakıfların tahrip edilmesi dile getiriliyor, müftülöklere Bulgar sempaticileri kişiler hizmet ediyor ve Türk okullarının özerk idaresine müdahale ediliyordu. Bütün bu faaliyetlere karşı şiddetli tenkitlerde bulunan Ethem Ruhi tutuklandı. Kefalet olarak 50 bin frank ödenmesine rağmen mahkeme tarafından iki yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bulgaristan’daki kanun açığını fırsat bilerek Balkan’da makalelerini yazmaya devam etti. Cezasının birinci yılı dolduktan hemen sonra Sofya sefiri Asım Bey’in başvurusu üzerine Kral Ferdinand,

¹⁴⁹ Acaroğlu, a.g.e., s. 6.

¹⁵⁰ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 37-39.

Ethem Ruhi'nin serbest bırakılması emrini verdi. Tahliye olduktan hemen sonra Ethem Ruhi iki kez suikaste uğrasa da gerekli tedbirleri almıştı.¹⁵¹

1911 yılında İstanbul ve taşrada muhalefetin artması ile birlikte seçim hazırlıklarına katılmak ve Makedonya'da var olan karışıklıkları halka anlatmak amacıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki yakın arkadaşlarının daveti üzerine Selanik, Köprülü, Üsküp ve Manastır'da konuşmalar yaptı. Kolağası Mustafa Kemal, Enver Paşa, Eyüp Sabri, Ömer Naci, Resneli Niyazi ve Osman beyler ile görüştü. Bu şehirlerde konuşmalar yaptıktan sonra İstanbul'da Mahmut Şevket Paşa'yla görüşüp Filibe'ye döndü.¹⁵²

Balkan Savaşları başlamadan önce Bulgaristan'daki Makedonya İhtilal Komitelerinin faaliyetleri ile şiddet ve huzursuzluk artmıştı. Komitelerin Filibe'de yaptıkları mitinglerle birlikte Türklerle Bulgarlar karşı karşıya gelmeye başladılar. Kargaşalar sırasında Bulgarlar Ethem Ruhi'nin matbaasını tahrip etmişler, Ethem Ruhi'yi bulamamışlardı. Bulgaristan savaşa girmeden hemen önce 10 Ekim 1912'de Filibe'deki Türk eşrafı tutuklandı. Aynı gün Ethem Ruhi dışında diğerleri serbest bırakıldı.¹⁵³ Dokuz aylık mahkumiyeti 17 Temmuz 1913'te Radoslavov'un iktidara gelmesi ile birlikte sona erdi. Başbakan Radoslavov tarafından barış görüşmelerini yapacak olan heyetin tespiti için özel temsilci olarak İstanbul'a gönderilen Ethem Ruhi, görevini tamamlayıp Sofya'ya döndü. 1914 yılında kısa süre Eyyam adında bir gazete çıkardı. 1915-1919 yılları arasında Radoslavov'un Liberal Partisi'nden Batı Trakya milletvekili olarak Bulgar Millet Meclisi'nde yer aldı.¹⁵⁴

Ethem Ruhi, I. Dünya Savaşı devam ederken 1917'de Mustafa Kemal refakatinde Almanya seyahatine çıkan Osmanlı veliahtı Mehmet Vahdettin'i Sofya'da karşılayan hükümet heyeti içerisinde yer aldı. Bu süreçte Sofya'da düzenlenen istikbal merasimine katılan Vahdettin ve Mustafa Kemal ile görüşmeler yapmış, onları sınıra kadar uğurlamakla görevli heyetle birlikte Çaribrod'a kadar gitmişti.¹⁵⁵

¹⁵¹ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 42-43.

¹⁵² Ethem Ruhi, a.g.e., s. 43-46.

¹⁵³ Ethem Ruhi bu konuda Kumandan General Kobaçev ile pazarlık yapmıştır.

¹⁵⁴ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 48-51.

¹⁵⁵ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 35.

Liberal Parti Batı Trakya milletvekilliği görevi devam ederken Resimli Balkan adında bir dergi çıkardı.¹⁵⁶ 14 Ocak 1919'da Çiftçi Bilgisi adlı gazeteyi çıkaran Ruhi¹⁵⁷, mart ayında Balkan'ı tekrar Filibe'de çıkarmış, 1920'de yayını sonlandırmıştır.¹⁵⁸ Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türk okullarının sorunları ve ihtiyaçları için kurulan "Türk Okulları Genel Müfettişliği"nin başına tayin edilen Ethem Ruhi, Mekâtib-i İslâmiye Talimatnâmesi ile müfredat programlarının hazırlanarak kabul edilmesini sağlamıştır.¹⁵⁹ 7 Ekim 1919'da Stambolski Hükümeti'nin kurulmasından sonra hükümet içerisinde bulunan Türk karşıtları tarafından Bulgaristan'a ihanet etmekle suçlanan Ethem Ruhi, 1920 yılında Türkiye'ye dönmüştür.¹⁶⁰

3.1.2. Türkiye

Bulgaristan menfaatleri aleyhine faaliyet yapmakla suçlanan Ethem Ruhi, 1920'de Türkiye'ye döndükten sonra başta İleri Gazetesi olmak üzere İstanbul'da yayın yapan çeşitli gazetelerde makaleler kaleme aldı. 15 Temmuz 1337'de (15 Temmuz 1921) Mecmua-i Rûhi adında bir dergi çıkararak siyasetten uzak, herhangi bir siyasi partinin ya da ideolojinin savunucusu olmadan, tarihî, içtimai ve iktisadi meseleler ile Balkanlarla ilgili hatıralar ve Balkan Müslümanlarına yönelik meseleler üzerine yoğunlaştı. Ancak 2. sayıdan sonra dergi kapandı. Cenevre'de başladığı hukuk eğitimini İstanbul'da tamamlayarak avukat olarak görev yaptı.¹⁶¹ Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde 17 Haziran 1946 tarihinde milliyetçi fikir ve söylemleriyle "Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi"ni kurdu. 21 Temmuz 1946'da genel seçimlere katıldı ancak meclise giremedi.¹⁶² Parti genel başkanlığını sürdürmeye devam eden Ethem Ruhi, Sarıyer Mandıra Sokağı 2 numaradaki evinde 14 Temmuz 1949 tarihinde vefat etmiş, İstanbul Belediyesi tarafından Sarıyer Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁶ Kaynaklarda bu derginin yayın tarihleri konusunda yine tutarsızlık vardır. Türker Acaroğlu derginin Şubat 1916-Mart 1918 tarihleri arasında çıkarıldığını belirtmiştir. Acaroğlu, a.g.e., s. 38; İsmail Hakkı Tevfik Okday ise Mart 1917-Şubat 1919 tarihleri arasında yayımlandığını belirtmiştir. İsmail Hakkı Tevfik Okday, a.g.e., s. 129.

¹⁵⁷ Türker Acaroğlu 1920 yılında yayına başladığını belirtmiş olsa da Ethem Ruhi'nin 1920'de Türkiye'ye döndüğünü düşünürsek İsmail Hakkı Tevfik Okday'ın verdiği tarih mantıklı olacaktır. Acaroğlu, a.g.e., s. 10; İsmail Hakkı Tevfik Okday, a.g.e., s. 57.

¹⁵⁸ Acaroğlu, a.g.e., s. 6.

¹⁵⁹ Hüseyin Memişoğlu, s.g.e., s. 115.

¹⁶⁰ Ethem Ruhi, a.g.e., s. 52.

¹⁶¹ Halil Bal, a.g.m., s. 376.

¹⁶² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları, 1995, s. 702-704.

¹⁶³ İsmail Hakkı Tevfik Okday, a.g.e., s. 40.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde yenilik fikirleriyle ön plana çıkan Ethem Ruhi Balkan, Bulgaristan'daki Türklerin milli uyanışı için mücadele etmiş, eğitim ve kültür faaliyetleriyle Bulgaristan'daki Türk varlığını ihya etmeye çalışmıştır.

3.1.2. Eserleri

Ethem Ruhi Balkan'ın küçük bir biyografisini kaleme alan Halil Bal, eserlerini de liste halinde belirtmiştir:¹⁶⁴

- ❖ Ethem Ruhi, *Mısır'da 'Sancak' Gazetesi Müdürü Ahmed Saib Bey'e*, Londra, 1900.
- ❖ Ethem Ruhi, *Bulgaristan'daki Osmanlıların Ah ve Figanı*, 1324/1908
- ❖ Ali Şakir, Ethem Ruhi, Mehmed Celil, *Tarihçe-i Ahrardan Birkaç Yaprak*, Rusçuk, 1324/1908.
- ❖ Ethem Ruhi, *Şehid Evlatları*, Balkan Matbaası, Filibe, 1913.
- ❖ Ethem Ruhi, *Kırk Haramiler Saltanatı*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1338 /1922.
- ❖ Ethem Ruhi, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserleri*, Kültür Matbaası, İstanbul, 1941.
- ❖ Ethem Ruhi, *Ethem Ruhi Balkan: Hatıraları, Canlı Tarihler VI*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947.

3.2. BALKAN GAZETESİ

Yukarıda bahsettiğimiz, Bulgaristan'da Jön Türk davasına hizmet etmiş gazetelerden biri olan Balkan Gazetesi, Ethem Ruhi'nin daha önce çıkarmaya başladığı Rumeli Gazetesi'ne 9 Temmuz 1322 (22 Temmuz 1906) tarihinde ek olarak çıkarılmaya başlanmıştır.

¹⁶⁴ Halil Bal, a.g.m., s. 378-379.

Resim 1: Balkan Gazetesi'nin ilk sayısı¹⁶⁵

¹⁶⁵ Gazete sayıları için bkz. Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Süreli Yayın Dijital Koleksiyonu <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/data/HTU0234-01/index.djvu>

Gazetenin üç yayın dönemi olmuştur:

09.07.1906 – 01.12.1912 – Filibe

01.02.1914 – 10.11.1918 – Sofya

15.03.1919 – 14.12.1920 – Filibe¹⁶⁶

Türker Acaroğlu gazetenin çıkış yıllarını aşağıdaki gibi vermiştir:¹⁶⁷

Yıl	Sayı	Tarih
1	1-215	1906-1907
2	216-493	1907-29 Haziran 1908
3	494-796	1 Temmuz 1908-9 Temmuz 1909
4	797-1103	10 Temmuz 1909- 9 Temmuz 1910
5	1104-1399	10 Temmuz 1910- 9 Temmuz 1911
6	1400-1542	10 Temmuz 1911- 31 Temmuz 1912
8	2719-2814	?
-	3201-3230	?

Tablo 3: Balkan Gazetesi'nin sayı ve tarihleri

Ethem Ruhi, gazetede başlık klişesinin sol tarafında verilen yıl sayısını gazetenin çıkış tarihi olan Temmuz 1906'dan başlatmıştır. Bu yüzden Türker Acaroğlu, gazetenin yayın yaptığı yılları ona göre ayırmıştır. Herhangi bir takvime dayalı ayırım yoktur. Bunu aynı zamanda 4 Temmuz 1323 (17 Temmuz 1907) tarihli 216. sayı ile 1 Temmuz 1324 (14 Temmuz 1908) tarihli 494. sayının ilk yazılarından da anlamaktayız:

“Balkan’ı neşre başlayalı bir sene oldu. Bu nüsha ile ikinci sene-i neşriyatımız başlıyor. Esasen şahsi olarak gazeteciliğimiz yedi sekiz seneyi mütecaviz bir zamandan ibtida eyliyor. Vaktiyle Londra’da, Cenevre’de, Mısır’l-Kahire’de neşrelediğimiz Osmanlı gazetesiyle Balkan’dan bir sene evvel neşre çalıştığımız

¹⁶⁶ Zeynep Gökçe Akgür (Avşar), *Bulgaristan Türk Basını*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988, s. 54.

¹⁶⁷ Acaroğlu, a.g.e., s. 5.

Rumeli gazetesinin hayat-ı intişarını kâle alacak olursak bu yeni sene belki de onuncu sene-i devriyemizdir...¹⁶⁸

Bu nüsha ile gazetemizin ikinci sene-i neşriyatı hitam bulup üçüncü sene-i devriyemiz ibtida eyliyor. Esasen balkanı neşretmezden evvel bir sene müddet Rumeli'yi çıkarmış, bilahare Balkanı ona ilave suretiyle yevmi olarak neşre başlamıştık. Bundan evvel Londra'da, Cenevre'de, Mısru'l-Kahire'de neşriyat ve matbuat-ı milliye acizane hizmetle mahv u tebâh olan ömr-i şebabı da hesap ve kâle alırsak bugün on seneden ziyade bir müddettir gazetecilik ediyoruz.¹⁶⁹

3.2.1. Teknik Özellikler

Resim 2: Balkan Gazetesi'nin başlık klişesi

Balkan'ın 1. sayısının başlık klişesine göre ortaya Balkan'ın logosu yeleştirilmiştir. Logonun üst kısmında sağdan sola doğru Rumî tarih, gün, yıl ve gazete sayısı yer almaktadır. Logonun sağ tarafında abonelik bilgileri yer almaktadır. Altı aylık abonelik Bulgaristan dahilinde 7, Bulgaristan dışında 14 frank; üç aylık abonelik Bulgaristan dahilinde 4, Bulgaristan dışında 7 franktır. Logonun sol tarafında ise iletişim bilgileri

¹⁶⁸ Ethem Ruhi, "İkinci Senemiz", *Balkan*, sayı 216, 4 Temmuz 1323.

¹⁶⁹ Balkan Muharriri, "Üçüncü Sene-i Devriyemiz", *Balkan*, 1 Temmuz 1324.

yer almaktadır. Gazetenin Filibe’de Knez Bogoridova Sokağı Daire 10’dur. Adresin altında “ilanâtın satırından elli santim¹⁷⁰ alınır” ve “nüshası 5 santimdir” yazmaktadır.

Gazete başlık klişesi içerisinde “*Cuma ve pazartesiden maada her gün çıkar ‘Rumeli’ ilavesidir*” ifadesi yer almaktadır. Başlık klişesinde bulunan “*cuma ve pazartesiden maada her gün çıkar ‘Rumeli’ ilavesidir*” ifadesi 15 Ağustos 1322 (28 Ağustos 1906) tarihli 24. sayıdan itibaren “*pazartesiden maada her gün çıkar ‘Rumeli’ ilavesidir*” şeklinde değiştirilerek yayın sayısı haftada 6 güne çıkarılmıştır. Ethem Ruhi, bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

“Şimdiye kadar matbaa edevatının noksanıyeti yüzünden hem Rumeli düçar-ı tehhür oldu ve hem de "Balkan" haftada iki gün neşr edilemiyordu. Ba'dema "Rumeli" pazartesi günleri intişar eylemek şartıyla Balkan cuma günleri de neşr edilecektir. Yani Balkan haftada yalnız bir günden maada hergün intişar edecektir.”¹⁷¹

Türker Acaroğlu, gazetenin 112. sayısından itibaren başlık klişesindeki ifadenin “*pazartesiden maada her gün çıkar siyasi gazete*” şeklinde değiştiğini belirtse de¹⁷² bu doğru değildir. 112. sayının başlık klişesinde “*pazartesiden maada her gün çıkar ‘Rumeli’ ilavesidir*” ifadesi 24. sayıdan itibaren yer almaya devam etmiştir. 2 Kânun-ı Evvel 1323 (15 Aralık 1907) tarihli 318. sayısına kadar “*Rumeli ilavesidir*” yazmaya devam edilmiş, 319. sayıda bu ifade “*pazartesiden maada her gün çıkar bîtaraf Türk gazetesidir*” şeklinde değiştirilmiş ve Balkan müstakil bir gazete haline gelmiştir.

Balkan, 1906-1912 yılları arasında 21x29 cm boyutlarında 2 sütun, 1914-1918 ve 1919-1920 baskılarında ise 23x32 boyutlarında 3 sütun halinde 4 sayfa çıkarılmıştır. İsmail Hakkı Tevfik Okday gazete tirajını 1600 olarak belirtmiş olsa da bu ilerleyen dönemlerde ulaşacağı prestije göre değişmiş olabilir.¹⁷³

Gazetenin sayfa düzeni, yukarıda bahsettiğimiz gibi ilk sayfada başlık klişesi ve devamında 4 sayfa sütunlardan oluşmaktadır. İlk sayfada genellikle baş makale ya da haberler yer almıştır. Bu makale ya da haberlerin bir kısmı bir sayıda tamamen

¹⁷⁰ Santim (*centime*), frankın yüzde biri olarak kullanılan para birimidir.

¹⁷¹ Ethem Ruhi, “Kâriлерimize”, *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322.

¹⁷² Acaroğlu, a.g.e, s. 6.

¹⁷³ Okday, a.g.e., s. 39.

verilmemiş, sonuna “mabadi var”, “madabi yarın” şeklinde uyarı verilerek sonraki sayı ya da sayılarda da verilmiştir. Bazı sayılarda okuyuculardan gelen mektuplar ve bu mektuplara verilen cevaplar, her sayıda dahili ve harici haberler, “Telgraf Havadisı” başlığı altında başta İstanbul olmak üzere önemli şehirlerden haberler yer almıştır. Son sayfada ise bazı sayılarda haberlere yer verilmekle birlikte gazete ile ilgili okuyuculara duyurular, teşekkür, tebrik, rica, reklam, taziye ve mizah yer almıştır.

3.2.2. Yayın Politikası

Basın tarihine baktığımızda bu dönemde Türkiye dışında yayın yapan muhalif gazete ve dergilere “Jön Türk neşriyatı” desek yanlış bir tanımlama olmaz. Basın-yayın faaliyetleri, büyük çoğunluğu yurt dışında olan Jön Türklerin rejime karşı mücadelesinde en etkili yöntemdi. Ethem Ruhi de Tıbbiye’deki eğitimi sırasında İttihat ve Terakki ile tanışmış, istibdada ve teokratik monarşiye karşı mücadelesinden dolayı yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştı. Avrupa’da deneyimlediği gazetecilik mesleğini Bulgaristan’da sürdürmeye karar veren Ethem Ruhi, Balkan’ın neşredilme amacını gazetenin ilk sayısında ilk yazıyla belirtmiştir:

“Görüyoruz ki ahalimiz ekseriyetle makalât-ı ilmiye ve hissiyeden ziyade havadis okumak istiyor. Bundan evvelce bu ihtiyaca göre ‘Rumeli Telgrafları’ namıyla bir ilave neşrine çalışmış idiysek de gerek vukuât-ı câriyenin ehemmiyetsizliği gerek mezkur nüshaların hacimsizliği matlûb derecede revaç ve rağbet hâsıl edemedi. İşte o günden beri gerek mürettibler yetiştirmek ve gerek sâir esbâb-ı maddiye ve maneviyeyi temin ve ihzar için elden geldiği kadar çalıştık ve lehü’l-hamd ‘Rumeli’ye ilâve-i mahsusa olmak ve dünyanın en mühim havadisleri hûlasasını neşr ile kârielerin rağbet ve teveccühünü celb eylemek üzere şu gazeteceği tesis eyledik. Her hâl ü kârda gayret ve hulûs-ı niyet bizden, tevfiik ve nusret Allah’tandır.”¹⁷⁴

Ethem Ruhi’nin ilk yazısından da anlaşılacağı üzere gazetenin neşriyatına yön veren etken Bulgaristan’daki halkın haber talebidir. Halkın talebi doğrultusunda Ethem Ruhi, Balkan’da mümkün olduğunca gündeme yönelik haberler yayınlamıştır. Gerek Bulgaristan dahilinde gerekse başta Türkiye olmak üzere çevre ülkelerde meydana gelen olaylar Balkan’da yer almıştır. Ethem Ruhi’nin haber yayınlama ve makale yazma şekli genellikle muhaliftir. Ethem Ruhi, özellikle Osmanlı Devleti ve Türklerle ilgili

¹⁷⁴ Ethem Ruhi, “İfade-i Meram”, *Balkan*, sayı 1, 9 Temmuz 1322.

haberlerde devletin ve Türk ahalinin menfaatini sonuna kadar gözetirken buna karşılık yaptığı yorum ve analizlerde padişaha ve rejime karşı olduğunu göstermiştir.

İttihat ve Terakki'nin mücadelesine benzer bir şekilde Rusların Çar baskısına karşı olan mücadelesi, Müslüman İran'da meşrutî idareye geçilmesi gibi çevre ülkelerde meydana gelen gelişmeler Ethem Ruhi'yi etkilemiştir. Avrupa'daki neşriyatı gibi Balkan'da da anayasa ve parlamentoya yönelik talepleri sıkça dile getirirken padişaha sert dille eleştirilerde bulunmuştur. Bulgar Prensligi topraklarında yayın yaptığı için II. Abdülhamit'in baskısını İstanbul'daki kadar hissetmeyen Ethem Ruhi, "Telgraf Havadisı" ya da "İstanbul Haberleri" başlığında yer verdiği haberlerin sonunda Osmanlı dış politikasını eleştirerek II. Abdülhamit Dönemi kadrolarının yeteneksizliğini dile getirmiştir. Özellikle Türkiye ve Bulgaristan'la ilgili haberlere ilgi göstermiştir.

"Harici" haberlerin kaynakları, telgraf merkezlerinden gelen haberler ile Avrupa'da yayın yapan neşriyattan alınan alıntılardı. Bu haberlerde Türkiye ve Bulgaristan'ın aleyhine olanlar sert dille eleştirilmiştir. "Dahili" başlıklı haberlerde Bulgaristan'da meydana gelen gelişmelere yer veren Ruhi, özellikle Türk ahaliyi ilgilendiren meseleler üzerine ayrıca eğilmiştir. İçerdeki haberler ise gazetenin araştırmaları başta olmak üzere Bulgaristan'da yayın yapan neşriyat ve okuyuculardan gelen mektuplar vasıtasıyla yapılmıştır. Bulgaristan iç politikası ve meclisle ilgili de haberler yapan Ethem Ruhi'nin Balkan'ı neşretmesindeki en büyük amacı Türk halkını uyandırmaktı. Yazdığı yazılarla Bulgaristan'daki padişah sempatzanı Türk ahalinin yavaş yavaş hürriyet ve milliyetçilik fikirlerini benimsemelerini sağlamıştır. Bulgaristan'daki ilgili birtakım haberleri de fırsat bilen Ruhi, eğitim, Balkan Müslümanları, vakıflar ve müftülük ile ilgili haberler yaparak halka hürriyet düşüncesini açıklamaya çalışmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN GAZETESİ'NE GÖRE BULGARİSTAN'DA SOSYAL VE SİYASİ GELİŞMELER (1906 – 1908)

4.1. BULGAR – RUM ÇATIŞMASI

Balkanlarla ilgili ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dönemde uluslararası ilişkiler ile ilgili birçok haber yapan Balkan Gazetesi, ülkedeki sorunlardan biri olan Kilise meselesi ve Bulgar-Rum çatışması ile ilgili de birçok haber yayınlamıştır. Bulgar Eksarhlığı ile Patrikhane'nin hem Bulgaristan'da hem de Makeodonya üzerindeki çatışmaları, II. Meşrutiyet öncesinde oldukça yankı uyandırmış; Filibe'de yayın yaptığından dolayı Balkan Gazetesi'nde çatışmalarla ilgili birçok haber yayınlanmıştır. Rumlarla Bulgarlar arasındaki çatışmaların temel sebebi kilise meselesidir. Bu konu ile ilgili tezimizin birinci kısmında bilgi vermiştik.

Kilise meselesi gazetenin 7. sayısındaki bir makalede incelenmiştir:

“Kârilерimizin malumudur ki Bulgarlarla Rumlar arasında düşmanlığa, kırgınlığa sebebiyet veren en mühim mesele kilise meselesidir. Bu mesele yeni bir şey değildir. Hatta hükümet-i seniyyenin dahi bu yüzden uğradığı zarar ve ziyan epeycedir, mesela ta ilk Bulgar ihtilalinde bile Bulgarların yüreklerinde parlayan emel, kendi kiliselerini Rumlardan ayırmak idi. Nitekim muvaffak da oldular. Bulgaristan henüz müstakil bir hükümet haline girmezden evvel Bulgarların başlı başına eksarhı ve kiliseleri mevcut değildi. Yani Bulgarlarla Rumların kilisesi ayrı değildi. Vaktâ ki Bulgarlar istiklal kazandı, vaktâ ki Bulgarlar Bulgarlık, milliyet iddiasını büyölmeye başladı; ilk işleri kiliselerini ayırmak oldu. Bulgarlar kiliselerini ayırdılar ama bu hareket rumların hususuyla rum papazlarının âmâline büyük bir darbe oldu işte o zaman bu zamandır Rumlar nerede olursa olsun cüzî bir fırsat buldular mı Bulgarlar aleyhinde kavlen ve fiilen düşmanlıktan geri durmadılar. Fakat bu düşmanlık son senelerde pek şiddetlenmişti mesela Atina'da toplanan palikarya çeteleri Girit müslümanlarına yaptıkları alçaklıkları Makedonya'da yaşayan Bulgarlara da yapmaya başladılar, Bulgarlara Makedonya'da birçok ziyanlar verdiler.”¹⁷⁵

¹⁷⁵ “Filibede Rumlar Aleyhinde”, *Balkan*, sayı 7, 18 Temmuz 1322.

Gazetede çıkan bu makaleden Balkan Gazetesi'nin Kilise meselesi ile Bulgar-Rum çatışmasında Bulgar yanlısı bir tavır içerisinde olduğu söylenebilir.

Balkan Gazetesi'nin 11 Temmuz 1322 (24 Temmuz 1906) tarihinde yayınlanan ikinci sayısındaki bir haberde çatışma ile ilgili bir haber yer almaktadır. Daha önce İstanbul'dan iki kez Varna'ya gönderilen Rum metropolidi Neofitos, Bulgarlar tarafından hakaretle geri çevrilmişti. Metropolitin bir önceki hafta Varna'ya tekrar geleceğini öğrenen Bulgarlar polis müdahalesine rağmen Rum papazların elinde bulunan Sen Nikola Kilisesi'ni muhasara etmişler, polisin müdahalesi ile katiliamın önüne geçilmiştir.¹⁷⁶ Yaşanan bu olaydan sonra Sultan II. Abdülhamit ve Bâb-ı Âli tarafından Neofitos'un Varna'ya mutlaka gitmesi ısrarla talep edilmiştir.¹⁷⁷ Fener Patriği III. Joachim, Varna'ya gönderilen Neofitos'un himayesi için Ortodoksluk namına Rusya'nın destek olmasını talep etmiş, Bâb-ı Âli ise patriğin müracaatına kesin bir cevap vermemekle birlikte metropolidin memuriyetini kabul ettireceğini vaad etmiştir.¹⁷⁸ Bu olaylardan dolayı Atina'da neşredilen Kayri Gazetesi'nde Bulgarlar ve Eflaklar ile ilgili sert yazılar kaleme alınmıştır:

“İşleri güçleri kan dökmek, ancak Rumları mahvetmekten başka bir şey olmayan Bulgarlara karşı hâlâ sükut etmek Yunan kahramanlığına yakışır mı? Bükreş'te Rumları tahkir eden Eflaklar da iyi bilmelidirler ki Makedonya'da Yunan kahramanlarının pençe-i intikamından kolay kolay kurtulamayacaklardır.”¹⁷⁹

Varnalıların Rum metropolidini kabul etmeme konusundaki ısrarlı tutumlarını göstermek ve Rumlara karşı uyguladıkları baskıyı protesto etmek¹⁸⁰ amacıyla Bulgaristan'ın her tarafında düzenlenecek mitingler hakkında müzakere etmek için muhalif cemiyet ve gazetelerin temsilcilerinden oluşan bir heyet

¹⁷⁶ Yazının devamında kendi görüşüne yer veren Ethem Ruhi, olayda Bulgarları haklı bulduğunu belirtmiştir: “...Zira Bulgar vatani addedilen bir memlekette hangi din cemaatinden olursa olsun reis-i ruhani Bulgar tebası olmak şarttır. Yunan tebasından olan bir papasın Varnaya Rum cemaati riyaset için memurunu hükümet içinde hükümet kurmaktan farklı bir şey değil.” Ethem Ruhi, “Varna Hadisesi”, *Balkan*, Sayı 2, 11 Temmuz 1322.

¹⁷⁷ Bulgaristan'ın İstanbul'daki maslahatgüzarı Naçoviç, Bâb-ı Âli'ye Neofitos'un Varna'ya gitmesinin tehlikelerini bildirirse de bu kararı etkileyememiştir. “İstanbul Haberleri”, *Balkan*, Sayı 3, 12 Temmuz 1322; “Telgraf Havadisı”, *Balkan*, sayı 4, 13 Temmuz 1322.

¹⁷⁸ “İstanbul Haberleri”, *Balkan*, sayı 5, 15 Temmuz 1322.

¹⁷⁹ Bu durumun Osmanlı açısından endişeleri dile getirilmiş, Rum komitelerinin mutlaka sıkı takip altına alınması gerektiği belirtilmiştir. “Yunan Tehditleri”, *Balkan*, sayı 5, 15 Temmuz 1322.

¹⁸⁰ Bulgarlarla Rumlara arasında Makedonya'da da şiddetli faaliyetler vardır. Hatta Bâb-ı Âli, çete teşkiliyle itham olunan Makedonya'daki Graber metropolitinin Sen Sinod meclisine aza tayin olmasına müsaade etmediğini Rum Patriği'ne tebliğ etmiştir. “İstanbul'dan, 15 Temmuz 1322”, *Balkan*, sayı 6, 15 Temmuz 1322.

Sofya’da toplanmıştır. Heyetin aldığı karar her kasabaya telgrafla bildirilmiş ve Bulgar ahali, saat onda kasaba meydanında (Sergibahçesi) Rumları protestoya davet edilmiştir.

Varna yakınlarındaki Kavarna kasabasında Bulgarlar, Rumların kilise ve okullarını gasp etmişlerdir.¹⁸¹ Aynı gün saat onda Filibe’de de büyük protestolar olmuş ve Rumlara saldırılar düzenlenmiştir. Filibe’deki olay şu şekilde anlatılmıştır:

“Miting sabahleyin alafranga saat on kararlarında başladı. Fakat ahâli daha mitingden evvel, akşamdan heyecanda idi. Eğer hükümet ahâlinin heyecanından ihtirâzen akşamdan şehri asker muhâfâzasında bulundurmsaydı birçok Rum hanelerinin yakılıp yıkılması, türlü türlü facia vukuu ihtimali çokdur. Asker muhâfazâsı sayesinde gece fenalığa meydan verilmedi. Fakat sabaha karşı daha mitingden birkaç saat evvel bir takım Bulgarlar Maraş tabir edilen Yahudi mahâllesindeki Rum kilisesini zapt etmişler ve kilisenin yeni ismini “Esvetilya” bile koymuşlardı.”¹⁸²

Cami-i kebir önündeki miting sırasında hatipler konuşmalar yapmış ve halkı galeyana getirmiştir. Bundan sonra ahali, ‘yaşasın Bulgarya’ diye bağırmaya başlayınca ahalinin etrafını askerler sarmış, ancak halk askerleri dikkate almamıştır. Nümayiş, merkez yolu caddesinde başlamış; Bulgarlar, Rumların en zengin mağazalarını ve dükkanlarını talan etmişlerdir. Mağaza ve dükkanların sahipleri olayların çıkacağını bildiklerinden bir gün önce çevre köylere kaçmışlardı. Protestocular, Rumlara ait İsveti Marina adındaki kiliseyi zapt ettiler. Bundan sonra kampana sesleri şehri inletmeye başladı. Bu sırada Rumların mektepleri talan edildi. Saat dörde kadar süren protestolarda polis ve asker pek şiddet göstermedi. Saat dört sularında Hacı Hasan mahallesinde Malyadi isminde bir Rum, evinin dışındaki Bulgar protestoculara karşı tüfeğini boşalttı ve bir Bulgar genç hayatını kaybetti. Polise teslim olan Malyadi karakola götürülürken Bulgarlar tarafından linç edilerek öldürüldü. Bu olaydan sonra bölgeye asker müdahalesi başlayınca protestocular dağılmaya başladı.¹⁸³

¹⁸¹ Bu olaydan sonra Kavarnalılar, Sofya’daki Bulgareski Rodoloptes (Bulgar Vatanperveri) adındaki cemiyetin merkezine bir telgraf göndermiştir: “*Bulgar bayrağını i’lâ edip bütün Bulgarların hissiyatını galeyana getirerek alçakça icra edilen Rum propagandasının devam-ı intişarına mani olduğunuzdan şayan ve tahsinsiniz*”. “Dahiliye”, *Balkan*, sayı 6, 16 Temmuz 1322.

¹⁸² “Filibede Rumlar Aleyhinde”, *Balkan*, sayı 7, 18 Temmuz 1322.

¹⁸³ Miting meydanında hatipler tarafından söylenen sözlerin anlamı şudur: “Bulgarların lisânına, milletine, mukaddesat-ı milliyesine bu cihanda yegane düşman Rumlardır. Her gün her gece işitiyoruz ki Makedonya’da birçok Bulgar kardeşlerimiz, analarımız, babalarımız, kızlarımız bu alçaklar tarafından

Yaşanan olayların ertesi günü de Filibe’de gergin bir hava vardı. Protestolar sırasında ölen Bulgar genç ile Rum Malyadi’nin cenaze alayı sırasında çıkabilecek olayların ihtimaline karşılık şehirde çok sıkı askeri düzen vardı. Bulgar gencin cenaze törenine çok fazla katılım oldu. Gazetenin yazısında yine Bulgarlara hak verilmiş, yaşanan olaylardan dolayı Osmanlı hükümetine çağrı yapılmıştır:

“Bize kalırsa Bulgarların Rumlara karşı gayz ve kinini pek haksız göremeyiz. Ale’l-husus Bulgar vatani add edilen bir yerde aynı din ve mezhepte oldukları hâlde Rumların ayrı ayrı kiliseler vazi ve ihtasa kıyımları biraz insaflıca düşünülürse hükümet içinde hükümet kurmaktan başka bir şey değil. Bulgarların kanına dokunduğu kadar var... Zira bir zamanlar Bulgarların kütüphanelerini yakan, lisânlarını batıran, mahveden Rumlardır. Bunun ilhâletezze Makedonyada bunca Bulgar köylerine, mektebelerine hücum eden, muttasıl-ı ziyân veren Rumlardır. Bu iki millet arasındaki muhâsımanın neticesi ne olabilir? Olacağı bineceği anha münha kabak yine Türklerin kafasına patlayacaktır. Şimdi Rumlara intikam almak için muttasıl çeteler tertib ile Makedonyaya gönderecekler, onlarda birçok biğnah Bulgarlara sarkındılığa başlayacak. Derken Bulgalarda kızacak, onların çeteleri baş kaldıracak, al sana Makedonyada: Osmanlı hududu dahilinde bir arbede, gürültü daha! Allah versede hükümet-i seniyye şimdi en ziyade Atinadan gelecek Rum çetelerinin mürürini men edebilse! Yoksa iş fenâdır.”¹⁸⁴

Sofya’da alınan miting kararı sonucu Burgaz ve Balçık kasabalarında da protestolar olmuş, polisin müdahalesine rağmen Rumların kilise ve okulları zapt edilmiştir.¹⁸⁵

Filibe’de yaşanan olaylardan sonra hasara uğrayan Rum dükkanlarından bazıları Osmanlı tabiiyetinde olduğu için Bulgaristan’daki Osmanlı komiseri Sarkül Müevvid Paşa bir protesto çekmiştir. Aynı haber başlığında Bulgar gazetelerinin gün içerisinde Sofya’da bir miting daha yapmak için ilanlar verdiği yazılmıştır.¹⁸⁶

tavuklar gibi boğazlanıyor. Türkiye hükümeti ise bunlara mâni olmuyor. Bulgarlığını, milletini seven bundan böyle Rum ismini lanetle ansın. Bu alçakların memleketimizde bundan böyle kanını, sülalesini böyle bir çıkmamalıyız. Bu alçaklar hala memleketimize yerleşmeye bakıyorlar, hükümetimizin mühim memuriyetlerini eline aldılar. Bunları birer birer kovmalıyız. Hatta Rumlara memleketlerimize kabul etmemeliyiz...” “Filibede Rumlar Aleyhinde”, *Balkan*, sayı 7, 18 Temmuz 1322.

¹⁸⁴ “Dünki Mesele”, *Balkan*, sayı 8, 19 Temmuz 1322.

¹⁸⁵ “Dahili”, *Balkan*, sayı 8, 19 Temmuz 1322.

¹⁸⁶ “Dahili”, *Balkan*, sayı 10, 23 Temmuz 1322.

Bulgaristan'ın her tarafında olduğu gibi Romanya'da da Rumlar aleyhinde mitingler yapılmak istenmiş fakat hükümet buna müsaade etmemiştir. Hükümet Rumların büyük tüccarlarını Romanyadan çıkaracağı vaadiyle Bulgar ahâliyi ikna etmiştir.¹⁸⁷

Makedonya'da yaşanan olaylar, Avusturya parlamentosunda kendine yer bulmuştur. Başvekil Kont Gulhoskin'e göre, Makedonya'daki Bulgar-Rum çatışması bölgedeki asayiş ihlal etmektedir.¹⁸⁸

Filibe'de çevreye asılan miting ilanlarıyla birlikte İstanimaka'da da protestolar başladı. Bulgarlar, Rumlara ait Esveta Turvitsa kilisesini zapt ettiler. Rum okullarına, dükkanlarına ve mağazalarına saldırdılar. Muhtar Nako Hacı İştriyo'yu memuriyetinden azlettiler. Sofya'daki mitingde ise hükümet çok şiddetli tedbirler almış, askerlerin Yunan konsoloslughuna yürüyen Bulgar protestocular üzerine ateş açmaları ile miting dağılmıştır.¹⁸⁹

Olaylar karşısında Yunanistan ve Rumlar karşı faaliyete geçmeye başladı. Yunanistan İstanbul sefiri Atina'ya çağrıldı. Yunanistan Şura-yı Devlet'i kral sarayında toplanarak Bulgaristan'daki nümayişler hakkında müzakere etti. Ardından Dışişleri Bakanlığı Avrupa devletlerinin sefirlerine verdiği notada Bulgaristan'daki Rum ahâlisinin beş milyon franga yakın zararı olduğunu belirtti.¹⁹⁰ Patrikhane, Petersburg'a bir heyet göndererek Bulgaristan'daki Rum kiliselerine, okul ve hastanelerine verilen tahribatın Bulgar hükümetinden tanzim edilmesini, ayrıca bu kurumlarda çalışanların maaşlarının Bulgar hükümeti tarafından ödenmesini rica etti. Diğer yandan Patrikhane Bâb-ı Âli'ye Bulgaristan'daki nümayişler üzerine bir nota vermiş, bu protestoya Avusturya sefiri de katılmıştır. Avusturya hükümeti, Yunanistan'a destek vererek Bulgarlarla Rumlar arasındaki düşmanlığı körükleyerek Makedonya'daki çatışmaları artırmaya çalışmış, bu sayede çatışmaları sonlandırmak için Makedonya'ya asker sevk etmenin önünü açmaya çalışmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁷ "Romanyada Rumlar Aleyhinde", *Balkan*, sayı 10, 23 Temmuz 1322.

¹⁸⁸ Bu durum, Osmanlı hükümeti için iyi bir gelişme olarak görülmemiştir. "Yine Makedonya", *Balkan*, sayı 11, 25 Temmuz 1322.

¹⁸⁹ "Bulgaristanda Mitingler", *Balkan*, sayı 11, 25 Temmuz 1322.

¹⁹⁰ "Atina Haberleri", *Balkan*, sayı 11, 25 Temmuz 1322.

¹⁹¹ "Çetine", *Balkan*, sayı 11, 25 Temmuz 1322.

Filibe’de ve Bulgaristan’ın çeşitli şehirlerinde Rumlara karşı gerçekleştirilen protesto ve şiddet gösterilerine karşı Yunan sefiri ve Rum patriğinin Bâbîâli’ye çektikleri protestolar üzerine Bâbîâli, meseleyle ilgili bazı tebliğler hazırlamıştır. Bu tebliğlerin içeriği açıklanmazken iki hükümet arasında görüşülmüştür.¹⁹²

25 Temmuz 1322’de (7 Ağustos 1906) Bulgarlar, miting çağrısı yaparak halkı bir araya getirmeye çalışmış, bazı mebus ve gazeteciler Filibe’de toplanarak büyük bir miting yapma kararı almıştır. Bu mitingde Rumlarla birlikte Türklere karşı da protesto çağrısı yapılmıştır.¹⁹³ Son on beş gün içerisinde çıkan olaylardan dolayı Filibe’nin en itibarlı Rum aileleri Türkiye ve Yunanistan’a göç etmeye başlamıştır. Çarşıda ve halk arasında Rumca konuşmak yasaklanmıştır.¹⁹⁴

Bulgarların protestolarına karşı Rum çeteleri de harekete geçmeye başlamıştır. Bir Rum çetesi, Makedonya’da Bitola vilayetinin Kalen köyünü ateşe vermiş, 14 Bulgar katledilmiştir. Veliçine köyünün papazının da yer aldığı kırk kişilik bir Rum çetesi ise Otiçari Köyü’ne girerek dört Bulgarı idam etmiştir.¹⁹⁵

Rum patriği, Avrupa devletlerinin sefirlerine bir nota vererek Bulgaristanda ve bilhassa Filibede Rumlar aleyhinde yapılan saldırılar ve Rum kiliselerinin Bulgarlar tarafından zabtının Berlin Antlaşması’nın 5. maddesindeki hükümlerine aykırı olduğunu iddia ederek Avrupalı devletlerden yardım istemiştir.¹⁹⁶

Ağustosun altısı için planlanan büyük miting için Sofya miting komutası kasabalara beyanname göndererek mitinge katılacak mebusların ayın dördünde Filibe’de olmalarını bildirmiştir. Burgaza bağlı İnhiyalov kasabasındaki Rumlar, herhangi bir Bulgar saldırısına karşı hazırlık yapmaya başlamışlar, haberi alan hükümet Rumları tutuklamıştır. Yapılan aramalarda bir silah deposu ve gemi topu bulunmuştur.¹⁹⁷

1 Ağustos 1322’de İstanbul’da bulunan Yunan sefiri Bulgaristan’daki nümayişleri sadrazam Mehmet Ferit Paşa’ya şikayet etmiştir. Mehmet Ferit Paşa ise Bulgaristan iç

¹⁹² “İstanbuldan”, *Balkan*, sayı 12, 26 Temmuz 1322.

¹⁹³ Verilen haberde gazete, bunun palavra olduğunu, Bulgarlar tarafından Türklere karşı bir protesto gösterisinin tasavvur edilemeyeceğini, eğer olursa da Osmanlı hükümetini tedbirleri alması ve olayın daha da büyümemesi konusunda uyarılmaktadır. “Filibe Havadis”, *Balkan*, Sayı 12, 25 Temmuz 1322.

¹⁹⁴ “Son Havadis”, *Balkan*, sayı 13, 26 Temmuz 1322.

¹⁹⁵ “Rum Çeteleri”, *Balkan*, sayı 14, 28 Temmuz 1322.

¹⁹⁶ “Telgraf Havadis”, *Balkan*, sayı 15, 29 Temmuz 1322.

¹⁹⁷ “Yeni Miting”, *Balkan*, sayı 15, 29 Temmuz 1322.

işlerine müdahale etmenin Bâb-ı Âli'nin salahiyeti haricinde olduğunu ve olayların sorumlusunun Rum çeteleri olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸

2 Ağustos'ta Rusçuk'ta yapılan miting'de aynı Filibe'de olduğu gibi kiliseler zapt edilmiştir.¹⁹⁹ Büyük Filibe Mitingi'nden birkaç gün önce Bulgarlar, Sofya, Varna, Rusçuk gibi büyük şehirlerden Filibe'ye akın etmeye başlamış, oteller dolup taşmış, protestocular önceden hazırlanan evlere yerleştirilmişti. Pazar günü gerçekleşecek olan mitingte yapılacaklarla ilgili bir gün önce Metropol Otel'de bir konferans düzenlenmiştir. Diğer yandan hükümet de bazı tedbirler almaya başlamıştır. Cumartesi akşamı çarşıdaki bütün dükkanlar ve mağazalar kapatılmış, Rumlara ait ticarethaneler ve Rum mahalleleri koruma altına almıştır. Şehirde askerî bir idare başlamış, şehrin hemen dışında toplar hazır tutulmuştur. Askere komuta etmek için Sofya'dan Osmanlı ve Bulgar hududu müfettişi General Andriyef dahi Filibe'ye gelmiştir. Bütün bu hazırlıklar, çatışma ve ihtilal riskine karşı hükümetin ihtiyatını göstermektedir. Pazar günü saat onda büyük bir kalabalık şehir meydanındaki Sergi Bahçesi'nde mitinge başlamıştır. Bulgarlara hitap eden Doktor İvan Popov, Bulgarların mazisinden, Rumların Bulgarlara yönelik faaliyetlerinden bahsetmiş, Bulgar taleplerinin kabul edilmesi istenmiştir. Bu talepler:

- Berlin Antlaşması'nda kabul edildiği üzere Rumeli'de ıslahat yapılması,
- Yunanistan'la münasebetin kesilmesi,
- Bulgaristan'daki Rum memurların azledilmesidir.

Mitingden sonra çıkan nümayiş, daha önce Sofya, Varna, Rusçuk ve Filibe'de çıkan nümayişlerden çok farklı olmuştur. Rus Konsolosluğu'nun önünde yığılan ahali, Rus konsolosun dışarı çıkmasını ve Bulgar milletinin maruzatını dinlemesini bağırarak istediler. Bayraklarla konsolosluğa doğru bir saygı göstergesi yaptıktan sonra Fransız Konsolosluğu önünde de aynı şeyleri yaptılar. Gayet ciddi ve sakin bir yürüyüşle İngiliz Konsolosluğu'na giderek İngilizlere karşı büyük bir teveccüh gösterdiler. Osmanlı ve

¹⁹⁸ "Telgraf Havadisi", *Balkan*, sayı 17, 2 Ağustos 1322.

¹⁹⁹ "Yeni Nümayiş", *Balkan*, sayı 15, 29 Temmuz 1322.

Yunan Konsoloslukları asker koruması altındaydı. Bir süre sonra kalabalık sakince dağılmaya başladı.²⁰⁰

Bulgarların tertiplemediği bu miting gazete tarafından haklı bulunmuştur. Bulgarların Osmanlı idaresindeyken Rum milletine tabi olduğu, Rumların Bulgarlara olan baskılarına rağmen dillerini koruduğu, milliyetçilik fikirleriyle birlikte Bulgarların Rumlara baş kaldırdığı tekrar anlatılmış ve mitinglerin Bulgarların haklarını aramaları için bir araç olduğu belirtilmiştir. Bulgarların otuz senedir hürriyetin tadını aldığı, ancak Rum baskısında olmaya devam eden Makedonya'daki Bulgarların mücadelesinin daha da şiddetleneceği belirtilmiştir:

“Rumlar Makedonya’da birçok Bulgar kiliselerini zapt ile onları Rumlaştırmaya yüzlerce defa çalışmıştır. Rumlar Bulgaristan dahilinde bile hâlâ yeni yeni kiliseler inşa ile Rumluğu neşre çalışmaktan geri durmuyorlardı. Bulgarlar gibi yeni uyanmış bir milletin buna tahammülü ise mümkün değil. İşte bu sebeptendir ki mitingler, nümayişler, âtiyede Sofya’da şimdi bir kıyamettir gidiyor. Fakat bunun sonu neye varacak? Ne olmak ihtimalleri var? İşte câ-yı endişe olan budur. Bizim anladığımız göre bu iki millet arasındaki adâvet daha büyüyecek gibidir. Bu adâvetin büyümesi ise yekdiğerinden fırsat düştüğü yerde intikam almaya çalışmalarına sebep olacak. Zaten geçen Pazar günkü miting mukarrerâtından, o cümle-i mukarrerât arasında “Makedonya muhtacîni!” için iâne cemine teşebbüs etmelerinden de insan bir fikr-i âti hasıl edebilir. Şimdi bu iki millet yekdiğeriyle Makedonya’da çete suretinde çarpışacak, demek olur ki kıyamet yine Türk’ün başındadır.”²⁰¹

Filibede’deki büyük mitingden sonra Yunanistan’ın büyük şehirlerinde de Bulgarlar aleyhine mitingler düzenlenmiştir. Yunan harbiye nezareti, Bulgaristan’daki Rumların himayesi için İngiltere’den olaya müdahale etmesini talep etmiştir.²⁰² Bu durumdan en fazla zarar görecektir olan Türklere’dir. Miting ve nümayişlerle asıl amacın Avrupa’nın dikkatini çekmek olduğu, Avrupa gazetelerinin ise kendi menfaatlerine göre hareket ettiği belirtilmiştir. İngiltere, Almanya ve Avusturya hükümetlerinin hâl ve

²⁰⁰ “Filibede Büyük Miting”, *Balkan*, sayı 19, 8 Ağustos 1322.

²⁰¹ “Mitingden Ne Çıkabilir”, *Balkan*, sayı 20, 9 Ağustos 1322.

²⁰² “Yunan Heyecanda”, *Balkan*, sayı 20, 9 Ağustos 1322; Zaten Avrupalı devletler olayı yakından takip etmiş, Avrupa’da birçok gazetede olayın haberleri yapılmıştı. “Bulgaristan İşleri ve Avrupa Matbuatı”, *Balkan*, sayı 21, 10 Ağustos 1322.

hareketlerine göre bu kargaşanın sonu bir Türk-Bulgar savaşı, büyük güçlerin desteğiyle Türklerin Rumeli'den çekilmesine yol açabilirdi.²⁰³

Bulgarların mitingde bahsi geçen talepleri Avrupa devletlerinin sefirlerine takdim edilmişse de sefirler bu talepleri kabul etmeyip her hükümet nezdinde mevcut Bulgar politikacılar aracılığıyla tebliğ ettirmelerini istemişlerdir.²⁰⁴

Rumlara karşı artan Bulgar baskılarından dolayı Varna, Burgaz, Ahyolu gibi bölgelerden birçok Rum milliyetçisi İstanbul'a gitmiştir.²⁰⁵

Dahiliye Nazırı Petkof, Makedonya komiteleri hakkında yazılmış olan resmi belgeleri mutasarrıflara telgraf yoluyla gönderdi. Petkof, bazı kasabalarda Makedonya için vatanperverlik adı altında zorla ve tehditle para toplayan kişilerin mahkemeye verilmesini ve bundan sonra bu tür teşebbüslere itibar edilmemesini istemiştir:

“Mesmuata nazaran Makedonya felaketzedegânına tevzi' edilmek üzere üzere îâne toplamak için ba'zı kasabalarda îâne cemiyetleri teşekkül etmiş. Toplanan iş bu paraları veriniz vermezseniz sizi öldüreceğiz, evinizi yakacağız gibi enva' güne gün tehdidât ile cem' olunduğundan ve bu hatt-ı hareket ile Makedonya mes'alesini de girilerek vatanperverlik perdesi altında toplanan paraları su-i isti'mal eylediklerinden daha doğrusu bu paraları cedvel mucibince adeta şahsı vergi gibi cibayet etmekde olduklarından ahaliden zor bazu ile para toplayan iş bu eşhas-ı rezilenin esamesini kayd idüb li-ecli-l istintak taht-ı mahkemeye verilmesini ve bundan sonra da işbu halete teşebbüs edecek olan kimselere meydan verilmesini emr ve tenbih eylerim. Hükümet Makedonya muhtacînine muâvenet etmek üzere milletden vergi nâmıyla topladığı paralardan bir hisse ayırmış olduğundan aynı maksad ile hiçbir komiteye ahali üzerine diğer bir vergi tarh etmesine asla müsaade etmeyecektir. Bundan maada hüviyetleri mechul bir takım kimselerin köy köy gezib para toplamalarına, Bulgar teb'asından olan sâir akvâm-ı efrâdına tecâvüz edilmesi için vuku' bulacak teşvikata meydan verilmemesi hakkında tedabir-i lazıma ittihaz ediniz.

Bulgaristan hükümeti gibi kânun-u esâsi ile idare olunan bir hükümet-i meşrûta dahilinde milleti ve hükümeti mes'ul ve mü'âtib kılacak bu gibi ahvâlin zuhuruna

²⁰³ “Bu Gidiş Fena Gidiş”, *Balkan*, sayı 22, 12 Ağustos 1322.

²⁰⁴ “Dahiliye”, *Balkan*, sayı 22, 12 Ağustos 1322.

²⁰⁵ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 22, 12 Ağustos 1322.

müsaade olunamaz. Çünkü müsâadat-ı mezbure ile Bulgar milletin bikar-ı fedâ ettiği Makedonya mes'elesi de kirlenir. Bulgar ahalisini rahatsız edecek olan bu gibi kimseler taht-ı muhakemeye alınacaktır. Karyelere mahsus polis nizâmâtına tevfikân hatt ve hareket etmeleri için köy muhtarlarına evamir-i lâzıma i'ta ediniz. Her türlü hâlât ve zuhuratı da bana bâ-telgraf ihbar eyleyiniz.”²⁰⁶

Ahyolu Kasabası'nda meydana gelen nümayişten dolayı hasara uğrayan emlâk esamesi gazete idaresine bildirilmiştir. Rumlara ait 707 ev, 132 dükkan, 21 anbar, 4 okul, 2 kilise, 25 hayat (?), 5 yel değirmeni; Bulgarlara ait 15 ev, 7 dükkan, 2 okul; Türklere ait 11 ev, 5 dükkan, 1 okul, 1 cami tahkikat sonucunda hasar görmüş olara tespit edilmiştir.²⁰⁷

Atina'daki Trakya komitesi, Avrupa hükümetlerine “Bulgaristan'da Rumlara Edilen Mezalim” sernamesi altında beyannameler göndererek Rumların Bulgaristan'da katledildiği yönünde birtakım abartılı bilgiler vermiş, 24. sayıda yer alan “Rumların Velvelesi” adlı yazıda Rum matbuatı abartılı yazılar kaleme aldığı için eleştirilmiştir.²⁰⁸ Yunanistan hükümeti Atina'da bulunan Makedonit komitesine Makedonya'daki Bulgarlara karşı mücadele etmesi için büyük bir meblağda para ödemiştir. Bu durumdan haberdar olan Avrupa devletlerinin İstanbul sefirleri Bâb-ı âlî nezdinde teşebbüste bulunmaları üzerine Rumların bu tür hareketlerine meydan verilmemesi için Makedonya genel valisi Hilmi Paşa'ya gerekli malumat tebliğ edilmiştir.²⁰⁹

21 Ağustos'ta İstanbul Rum Patriği, Bulgaristan prensi Ferdinand'a şikayetlerde bulunmuştur. Bulgar milletiyle hükümeti tarafından Bulgaristan'daki Rum ahâlisinin mal ve canına karşı yapılan saldırıların tahammül sınırlarını aştığını ve kanunlara aykırı olan bu gibi faaliyetlere son verilmesini şiddetli bir dille rica etmiştir. Prens, Bulgaristan'ın İstanbul kapı kethüdalığı vasıtasıyla gönderdiği cevabında patriğin gerçek olmayan ithamlarda bulunduğunu, bu yüzden şikayetlerini dikkate alamayacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Rum patrik, Avrupa devletlerinin sefirlerine bir muhtıra göndererek Bulgaristan hükümetinin Bulgarları Eksarhlığa tabi olmaları yönünde tehdit etmek için birtakım örgütler kurduğunu, bu yüzden de Rumların

²⁰⁶ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 23, 13 Ağustos 1322.

²⁰⁷ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 23, 13 Ağustos 1322.

²⁰⁸ “Rumların Velvelesi”, *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322.

²⁰⁹ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 28, 19 Ağustos 1322.

Bulgaristan'dan firar etmek zorunda kaldıklarını beyan etmiştir.²¹⁰ Ayrıca İstanbul'da verdiği nutukta Bulgarların Rum kiliselerini gasp ettiğini, okullarını yaktığını ve mülklerini yağma ettiklerini söylemiş; Rumların intikam alabilmesi için Sultan Abdülhamit'in sağlığına dua etmiştir.²¹¹ Başbakan Raço Petrof (Racho Petrov) ise Avrupa hükümetlerine, Bulgaristan'da asayişin muhafaza edileceğini, ancak Makedonya'daki Rum çeteleri tahribâta devam ederlerse o halde ortaya çıkacak sorunlardan mesul olmayacağına dair bir beyanat sunmuştur.²¹²

Bulgaristan'da Rumlara karşı çıkan olaylardan dolayı Dahiliye Nazırı Petkof, daha önceden yazılmış olan resmi belgeleri mutasarrıflara telgraf yoluyla gönderdi. Mutasarrıflara gönderilen belgede Petkof, Bulgaristan dahilinde şiddet içeren nümayişlerin düşünce sahibi kimseler tarafından teessüfle karşılandığını, vatanperverlik maskesi altında nümayişler çıkaran kişilerin çıkar sağlamaya çalıştığını ve bunlara itibar edilmemesini belirtti:

“Ahiren Bulgaristan dahilinde Rumlar aleyhinde icra edilen serbest mitingleri müteakip alınan kararlardan sonra yapılan nümayişler her yerlerde bir surette olmadı. İşbu nümayişler öyle çirkin bir surette ve affolunmaz bir takım şiddetler ile icra olundu ki dahilde bütün erbab-ı fikr ve izan tarafından tekbih edildiği gibi Bulgaristan'ın dostları tarafından da pek ziyade teessüf ile kabul olundu.

Bu kötülükler kifayet etmiyormuş gibi bin türlü zahmet ve fedakarlıktan sonra ahalinin ahvâl-i ruhiyesi teskin edilmiş iken bir takım zorba ve gâsıp kimselerden ibaret olup “Rodoloptes” namında Varna'da teşkil edilen cemiyet beyannâme-i umumîler neşredip ahaliyi yine mitingler icrasına davet eyliyor ki bu hareketi ile yeniden bir takım şiddetler icra eyleyerek para kazanmaya çalışıyorlar.

Aldığım haber-i mevsuka nazaran maksatları sırf vatanperverlik maskesi altında iş karıştırıp bir takım nümayişler icrasıyla para kazanmaktan ibaret olan işbu eşhas-ı rezilenin ahali arasında neşriyat-ı mefsetedkârâne bulunmalarına asla müsaade edilmemesini emr ü tenbih eylerim.

Hükûmet cereyan-ı ahvâle daima vâkıf ve yakın bulunduğundan milletin âmâl ve menâfi-i milliyesini takip ve muhafazaya memurdur. Serbest bir surette icra olunan

²¹⁰ “Telgraf Havadisî, İstanbul”, *Balkan*, sayı 30, 22 Ağustos 1322.

²¹¹ “Sultan ve Rum Patriği”, *Balkan*, sayı 31, 23 Ağustos 1322

²¹² “Rum Patriği ve Prens Ferdinand”, *Balkan*, sayı 31, 23 Ağustos 1322.

mitinglerde söylenen efkar-ı milliyeye iktifâen hükûmet âmâl-i milliyemizin husul ve Makedonya’da bulunan din kardeşlerimizin terakki hâline say ve gayretten geri durmadığı muhakkaktır. Bulgaristan’da zuhur edecek her türlü yeni bir hareket mesele-i milliyemizi rahnedâr edeceğinden vatanperverlik maskesine bürünüp hareket edecek olan kimseler ile sırf menâfi-i zatiyesi temin veyahut partizanlık etmek için vesile arayan kimselerin nâbecâ hareketleri kanun ve nizamen mucib mücazât olduğundan kendilerine meydan verilmesini ekîden eylerim.”²¹³

Ethem Ruhi, Bulgaristan’da neşredilen bir siyasi dergideki yazılara istinaden Bulgaristan’da Rumlar aleyhine yapılan nümayişlerin Makedonya’daki Rum nüfuzuna karşı bir galeyân olarak kabul edilmesinin doğru olmadığını, bu meselenin Makedonya’daki ahvâl ile ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Makedonya’daki çete faaliyetlerinin Bulgar hükümetiyle ilgili olmadığını, bunların Bulgar hükümetini zor durumda bırakarak istifaya zorlamayı amaçlayan bir takım gayrı tabi siyasi desiselerden kaynaklandığını belirtmiştir.²¹⁴

Yapılan nümayiş ve saldırılardan sonra Bulgaristan topraklarında yaşayan Rumlar ise göç etmeye başlamışlardır. Başta Ahyolu olmak üzere ağırlıklı olarak Karadeniz sahil kasabalarında yaşayan bazı Rumlar vapurlarla İstanbul’a ve Yunanistan’a gitmeye başlamışlardır.²¹⁵ Bulgaristan Prenslığı sınırları içerisinde Rumlara yönelik herhangi bir tahrikte bulunan kişilerin cezalandırılacağına dair Dahiliye Nezareti tarafından mutasarrıflara gönderilen emirle birlikte başta Rodoloptes cemiyeti üyeleri olmakla birlikte Rumlar aleyhinde alenî tahrikatta bulunanları polis idaresi takip etmeye başlamıştır.²¹⁶ Varna kaymakamı “Rodoloptes” adındaki vatanperver cemiyeti üyelerine gönderdiği telgrafla eskisi gibi Rumlar aleyhinde şiddet gösterilmemesi konusunda uyarılmış, karışıklığa meydan verilmemesi için maiyetine asker görevlendirilmiştir.²¹⁷ Varna’da gerçekleştirilen mitingde sıkı güvenlik önlemleri alındığı için hiçbir sorun yaşanmamış, Rum metropolithanesi de koruma altına alınmıştır.²¹⁸ Nümayiş çıkarmaya çalışan Rodoloptes cemiyeti üyelerinden bazıları tutuklanmıştır. Daha önceki

²¹³ “Rumlar Aleyhindeki Tahrikâta Karşı Tedâbir-i Hükûmet”, *Balkan*, sayı 40, 3 Eylül 1322.

²¹⁴ “Dediklerimiz Çıkıyor”, *Balkan*, sayı 41, 4 Eylül 1322.

²¹⁵ “Bulgaristan Rum Firarileri”, *Balkan*, sayı 41, 4 Eylül 1322; “Rumlar Akın Akın Hicrette”, *Balkan*, Sayı 42, 6 Eylül 1322.

²¹⁶ “Dahili”, *Balkan*, sayı 42, 6 Eylül 1322.

²¹⁷ “Dahili”, *Balkan*, sayı 43, 7 Eylül 1322.

²¹⁸ “Varna’da Miting”, *Balkan*, Sayı 44, 8 Eylül 1322.

nümayişlerde Rumlardan cebren alınan kiliselerden Sveti Atanasi Kilisesi hariç diğer yerlerin hepsi Rumlara iade edilmiştir. Bulgarların iddiasına göre Sveti Atanasi Kilisesi, Bulgar parasıyla inşa edildiği için meselenin kesin olarak çözümüne kadar askerler tarafından muhafaza edilecektir.²¹⁹ Hükümet, başta kiliseler olmak üzere Rumların elinden alınan yerleri iade ederek statükoyu muhafaza etmeye çalışmaktadır.

4.2. GÜMRÜK ANTLAŞMALARI

Bulgaristan, siyasi ve hukukî olarak kendi iç düzenini sağlayacak bir serbestliğe sahip olmakla birlikte dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne tâbi bir bölgedir. Ancak buna rağmen Bulgaristan hükümetleri komşu devletlerle ve Avrupa devletleriyle uluslararası ticaret antlaşmaları imzalamıştır. İmzalanan bu uluslararası antlaşmalar Bulgaristan'ın dış siyasetinde Osmanlı Devleti'ne bağlı görünse de kendi başına hareket edebildiğini göstermektedir. Balkan Gazetesi'nde çeşitli tarihlerde çıkan haberlere göre Bulgaristan'ın imzaladığı uluslararası ticaret antlaşmaları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

4.2.1. Bulgaristan – Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir gümrük anlaşmasının imzalanması Berlin Antlaşması'na dayanmaktadır. Bulgar Prensiği'nin İstanbul'daki temsilcisine gönderdiği malzemeleri gümrüğe tâbi tutması üzerine Osmanlı Devleti ile Bulgar Prensiği arasında gümrük sorunu meydana gelmiştir.²²⁰ Gümrük konusunda sorun yaşanmasının bir diğer nedeni, Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması'ndaki 8. maddeye dayanarak Osmanlı topraklarından Bulgaristan'a giden transit malları gümrüğe tabi tutmasıdır.²²¹ Daha önce iki taraf arasında bir anlaşma yapılmış olmasına rağmen 14 Aralık 1906'da bir anlaşma daha imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti ile Bulgar Prensiği gümrüklerinde meydana gelen müşkülattan dolayı²²² İki taraftan görevli memurlar 13 Temmuz 1322 (26 Temmuz 1906) tarihinde müzakere için toplanmış ve toplantı dostane bir şekilde geçmiştir. Ancak bu süreçte Osmanlı sınırlarından Bulgar malları ülkeye sokulmasına izin verilmemiştir.²²³ Bulgar

²¹⁹ "Dahili", *Balkan*, sayı 61, 28 Eylül 1322.

²²⁰ Emine Bayraktarova, *Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prensiği İlişkileri (1878-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s. 44.

²²¹ Erol Çetin, a.g.e., s. 66.

²²² "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 4, 13 Temmuz 1322.

²²³ "İstanbul Haberleri", *Balkan*, sayı 5, 15 Temmuz 1322.

komisyonunda Boef İkrilovski, avukat Noymakof, Basmaciyef ve Stoyanof;²²⁴ padişah iradesiyle kurulan Osmanlı komisyonunda ise Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, Necip Mülheme Paşa ve Rüsumat Nazırı Hasan Fehmi Paşa yer almaktaydı. Toplantıların amacı başta gümrük tarifesi olmak üzere baytar, seyr ü sefain, sınıra yakın sancak ve kazalarda tâbi ve metbu tüccar vekillerinin hukuk ve görevleriyle ilgili mukavelenâmeleri ve mukavelenamelere girmeyen banka, sigorta şirketleri, pasaport, Bulgar tüccarlarının Türkiye’de yerleştirilmesi, sınır güvenliği için karakul kurulması gibi henüz görüşülmemiş ve askıda kalan meseleleri müzakere etmektir.²²⁵ Uzun bir sürece yayılan toplantı ve müzakerelerin sonunda anlaşma 14 Aralık 1906’da imzalanmış, 22 Aralık’ta da meclis-i has ve vükelâdan geçtikten sonra padişah tarafından onaylanmıştır.²²⁶

4.2.2. Bulgaristan – İtalya

İtalya ile Bulgaristan arasında daha önce bir ticaret antlaşması imzalanmış, Sofya’daki İtalya konsolosu, İtalya Kralı’nın antlaşmayı onaylayacağını Bulgaristan Hariciye Nezâreti’ne bildirmiştir.²²⁷

4.2.3. Bulgaristan – Avusturya

1906 yılında Avusturya dış siyasetinde Bulgaristan’a yaklaşma başlamıştı. Avusturya Kralı Franz Joseph ile Prens Ferdinand arasındaki iyi ilişkiler ve iki devlet arasındaki yaklaşma, ticaret antlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır.²²⁸ Müzâkere için Viyana’ya giden Bulgar komisyonunda Bulgaristan’ın Viyana politika memuru Gospodin Sarafof, Bulgaristan milli banka direktörü Gospodin Boef, Nâfia Nezâreti memurlarından Gospodin Kosef yer almış,²²⁹ daha sonra komisyona Hariciye azırı Gospodin Stanchov (İstançof) ile Maliye Nazırı Gospodin Payakof da katılmıştır.²³⁰

²²⁴ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 14, 28 Temmuz 1322.

²²⁵ “İstanbul Haberleri”, *Balkan*, sayı 6, 17 Temmuz 1322; “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 7, 18 Temmuz 1322.

²²⁶ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 112, 12 Kânun-ı Evvel 1322.

²²⁷ “Havâdis-i Dâhiliye”, *Balkan*, sayı 2, 11 Temmuz 1322.

²²⁸ “Avusturya ve Bulgaristan”, *Balkan*, sayı 81, 21 Teşrin-i Evvel 1322.

²²⁹ “Avusturya ile Bulgaristan Arasında Ticaret Muahedesi”, *Balkan*, sayı 110, 27 Teşrin-i Sâni 1322.

²³⁰ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 184, 15 Mayıs 1323.

Yapılan müzakereler bir süre ertelense de²³¹ ticaret antlaşması 13 Mayıs 1908 tarihinde imzalanmıştır.²³²

4.2.4. Bulgaristan – Fransa

Bulgaristan Prensiği'nin Fransa'la siyasî ve iktisadî ilişkilerini geliştirmesi sonucunda Aralık 1906'da imzalanan ticaret antlaşması, 28 Aralık'ta Sofya Fransa Konsolosu Elize ile Hariciye Nâzırı Doktor Stanchov arasında teâti edilmiştir.²³³ Bulgaristan Hariciye Nâzırı Stanchov, Balkan Gazetesi muharrirleriyle yaptığı mülakatta Fransa-Bulgaristan ilişkilerinden övgüyle bahsetmiştir:

“...Fransa'nın memleketimiz olan Bulgaristan hakkındaki harekât-ı vâkıa-i hayır-hâhânesinden dolayı daima kendimizi bahtiyar addederiz. Fransa Bulgaristan hakkındaki teveccüh ve muhabbetini hiçbir vakit tağyir etmemiştir. Fransa ile Bulgaristan arasındaki münasebât-ı iktisadiye şayan-ı memnuniyet ve surette, memnuniyet-bahşâ şerâitle neticelenmiştir. Fransa'ya karşı daima medyun-ı şükran ve minnettarız. Fransız hükûmetine ve milletine Bulgaristan nâmına olan hissiyat-ı minnetdarânemin ve teşekkürât ve ihtiramkârânemin arzına sizi delil ittihaz eyliyorum. Fransa'ya teşekkürler ederim”²³⁴

Fransa ve Bulgaristan arasında imzalanan ticaret antlaşmasından sonra Fransa Cumhuriyeti, Bulgaristan Maliye Nezâreti Kâtibi Gospodin Bonçef başta olmak üzere Maliye Nezâreti'ndeki diğer görevliler Gospodin Çakalof, Gacof, Savof, Giselofo²³⁵ ve Hariciye Nazırı Gospodin Stanchov'a ve Maliye Nazırı Gospodin Papakof'a “Lejyon Dönör” nişanı verdi.²³⁶

4.2.5. Bulgaristan – Romanya

Bulgaristan'da Milad-ı İsevî yortularından sonra görevlendirilen komisyon Romanya ile ticaret antlaşması imzalamak için Bükreş'e gitmiştir. Görevlendirilen komisyonda diğer devletlerle imzalanan ticaret antlaşmalarında görev alan Bulgar milli bankası direktörü Gospodin Boef, istatistik müdürü Germanof ve Maliye Nezâreti memurlarından Çakalof

²³¹ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 204, 14 Haziran 1323.

²³² “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 441, 30 Nisan 1324.

²³³ “Fransa ve Bulgaristan”, sayı 115, 15 Kânun-ı Evvel 1322.

²³⁴ “Fransa ve Bulgaristan”, sayı 146, 13 Şubat 1322.

²³⁵ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 148, 17 Şubat 1322.

²³⁶ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 164, 11 Mart 1323.

yer almıştır.²³⁷ İki taraf arasındaki müzakereler uzun sürmüş, 21 Ocak 1908’de imzalanmıştır.²³⁸

Bu devletler dışında Bulgaristan Prensiği, 25 Şubat 1907’de Sırbistan’la,²³⁹ 1 Mart 1907’de İsviçre ile,²⁴⁰ 13 Haziran 1908’de İngiltere ile ticaret antlaşmaları imzalamıştır.²⁴¹ Bulgar Prensiği’nin Berlin Antlaşması’na aykırı olarak Osmanlı Devleti’nin aracılığı olmadan, gümrük anlaşmaları imzalaması Osmanlı Devleti’nin otorite zayıflığını ve prensliğin de bundan istifade ettiğini göstermektedir.

4.3. MAKEDONYA POLİTİKASI

Makedonya Meselesi, Bulgarların 1870’de İstanbul’da müstakil bağımsız bir Bulgar Eksarhlığı kurmaları, ayaklanmalar çıkarmaları ve 93 Harbi’nin meydana getirdiği birtakım sonuçlarla ortaya çıkmıştır. Makedonya, Berlin Antlaşması ile Prensiğin kurulmasından sonra bütün Balkan coğrafyasını etkileyen bir bölge haline geldi. Ayastefanos Bulgaristanı’na dahil olmasına rağmen Berlin Antlaşması’nda Bulgaristan sınırları dışında kalan Makedonya, Bulgaristan’ın ulaşmaya çalıştığı sınırlar dahilinde olmuştur. Doğu Rumeli Vilayeti’nin ilhakından sonra Makedonya’yı topraklarına katma faaliyetlerine yoğunlaşan Bulgar Prensiği, bölgede nüfuzunu artırabilmek amacıyla mezhep, etnik köken ve dil üçgeninde bölge halkını etki altına almaya çalışmıştır. Bunun için de kullanılacak araç Bulgar Kilisesi, yani Bulgar Eksarhlığı olacaktır.²⁴² Çünkü Sultan Abdülaziz’in Eksarhlık için çıkardığı ferman buna müsaade ediyordu.²⁴³ Bulgar din adamları, Makedonya’da Patrikhane’ye bağlı olan Rumları Eksarhlık’a tabi kılmaya yönelik faaliyetler yürütüyordu. Patrikhane’nin de Bulgar Kilisesi’ne karşı mücadeleye başlamasıyla birlikte Makedonya iki Ortodoks kilisesinin yoğun olarak mücadele ettiği bir alan haline geldi. Bu mücadelede nüfus manipülasyonları da etkili

²³⁷ “Romanya ve Bulgaristan”, *Balkan*, sayı 116, 16 Kânun-ı Evvel 1322; “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 148, 17 Şubat 1322.

²³⁸ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 344, 8 Kânun-ı Sâni 1323.

²³⁹ “Sırbistan”, *Balkan*, sayı 146, 13 Şubat 1322.

²⁴⁰ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 148, 17 Şubat 1322.

²⁴¹ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 469, 1 Haziran 1324.

²⁴² Mehmet Hacısalihioğlu, Bulgaristan dış politikasının temelinde “Avrupa Türkiyesi’ndeki Bulgar çıkarlarının savunulması” olduğunu belirtmiştir. Mehmet Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 100; Kemal Beydilli, “II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 1989, s. 78-79.

²⁴³ Eksarhlık fermanınının 10. maddesine göre, bir bölgenin Bulgar Eksarhlığı’na bağlanması için bölge halkının üçte ikisinin bunu talep etmesi yeterli olacaktır. BOA i.mtz 4/104-1 1286.Zilhicce.03

olmuştur.²⁴⁴ Daha sonra Sırp, Arnavut ve Ulahların da dahil olduğu bu mücadelede Eksarhlık'ın Bulgaristan, Patrikhane'nin Yunanistan tarafından desteklenmesi, yakın bir zaman içerisinde hükümetlerin desteklediği komitaların (çete) silahlı çatışmalarına yol açmıştır.²⁴⁵

Makedonya Meselesi'nin en yoğun zamanları olan bu dönemde Balkan Gazetesi'nde birçok haber yer almıştır. Ethem Ruhi, Makedonya'daki vaziyet için şu ifadeleri kullanmıştır:

“...Makedonya'da ahvâl her gün vahşileşiyor. Anasır-ı muhtelif arasında kin ve adavet her gün artıyor, eksilmiyor. Komiteler teşkil ediliyor. Nitekim Rumlarla Bulgarlar arasında muhâsama büyüyor. Bu muhâsama Makedonya'da emniyet ve asayiş-i umumîyi daima ihlâl etmektedir. Kimse ırz ve namusundan, canından emin değildir, bu yüzden memlekette sefalet de artmaktadır... Buradan refah-ı hayat arzusundan başka bir emeli olmayan köylülerin her gün maruz olduğu muhâzarat akla ve hayale sığmaz... Şu aralık Rumların Bulgarlar, Bulgarların da Rumlar üzerinde husumet ve adaveti artırmaya başlamalarını, doğruyu söylemek iktiza ederse pek fâl-i hayır addedemeyiz... Bu husumet ve adavetler, Rumeli vilayât-ı selasenin Bulgar, Rum komitelerine cûlangâh-ı isyan olmasına sebep olacak. Bu ise pek fâl-i hayır değildir. Hükûmet-i seniyye şimdi gözünü dört açmalıdır...”²⁴⁶

Osmanlı idaresi, bu dönemde Avrupa devletlerinin baskılarıyla Makedonya'da reformlar yapmaya çalışırken diğer yandan da çete faaliyetleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Makedonya'daki reformların yetersiz olduğunu iddia eden Bulgar çeteleri birbirlerine karşı mücadele etmeye devam etmişler, bölgede karışıklık çıkararak Avrupalı devletlerin bölgeye müdahale etmesi için çalışmışlardır. Çetelerin kendi aralarında çatışıp kayıplar vermeleri ve bıraktıkları tahribaâttan dolayı Avrupa devletleri Bâb-ı Âli'ye notalar vererek baskı uygulamaya çalışmıştır.²⁴⁷

Bulgar çeteleri Makedonya'da nüfuzunu artırmaya çalışırken bunlara rakip olarak Rumlar da çeteler kurup mücadele etmişlerdir. Bulgar ve Rum çetelerinin faaliyetleri devam ederken bölgedeki Osmanlı birlikleri de bu çetelere karşı mücadele etmiştir. Gazetenin ilk sayısından incelediğimiz son sayısına kadar Makedonya ile ilgili çatışma haberleri yer almıştır. 18 Ağustos 1322'de (31 Ağustos 1906) Rum çetesi liderlerinden

²⁴⁴ Bu dönemde yapılan nüfus sayımlarının tamamında tutarsızlık vardır. Bulgarlar, bölgede Arnavutça ya da Yunanca konuşmayan bütün Hristiyanları Bulgar olarak kabul ederken; Yunanlılar, İstanbul Rum Patrikhanesi'ne bağlı olan nüfusla birlikte yakın bir zaman içerisinde Eksarhlık'a geçenleri de Yunan olarak kabul etmektedir. Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 97-98.

²⁴⁵ Beydilli, a.g.m., s. 79-80; Bulgar çeteleriyle ilgili bkz. Mahir Aydın, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 1989, ss. 209-234.

²⁴⁶ Ethem Ruhi, “Yine Makedonya”, *Balkan*, sayı 11, 25 Temmuz 1322.

²⁴⁷ Ethem Ruhi, “Şark Meselesi”, *Balkan*, sayı 32, 24 Ağustos 1322.

Kaptan Arkoda? Yanya vilayetinde Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilerek idam edildi. Yine aynı gün Karaferye ve Lerbina civarında Osmanlı üniforması giyen Bulgar çete üyeleri farkedilerek tutuklandı.²⁴⁸ Selanik'e bağlı Karacaabad kazasında Bulgar ve Rum çetelerinin görüldüğü ihbarı üzerine Çernik'ten süvari ve piyade askerleri bölgeye ulaşmış, çıkan çatışmada birçok çete mensubu öldürülürken ele geçirilenler idam edildi.²⁴⁹ Manastır'a bağlı Abbas Karyası yakınlarında bir Bulgar çetesiyle Osmanlı askerleri arasında büyük bir çatışma çıktı ve Bulgar çetesi Osmanlı birlikleri tarafından ele geçirildi.²⁵⁰ Bâb-ı Âli'nin 29 Mart 1907 tarihinde kamuoyuna duyurduğu rapora göre Osmanlı birlikleriyle Bulgar çeteleri arasında meydana gelen toplam 56 çatışmada 242 Bulgar çeteci telef olurken Osmanlı kuvvetlerinin zayiâtı 5 zaptiye, 42 askerdir. Yunan çeteleriyle yaşanan 34 çatışmada ise 181 Rum çeteci öldürülmüştür.²⁵¹ Bir Rum çetesi, Siroz sancağı ahalisine Bulgar Eksarhlığı'ndan çekilmeyecek olurlarsa mahsullerini yakacaklarını ilan etmiş, bir hafta sonra da 3423 demet ekin yakmışlardır. Ayrıca bazı Rum köylüleri de 216 demet ekin çalmışlardır.²⁵²

Makedonya'da süren çatışmalardan dolayı Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ne reformların yetersiz olduğunu ileri sürerek birtakım taleplerde bulunmuştu. Bu taleplerden en ağırı Makedonya'ya muhtariyet verilmesiydi.²⁵³ İngiltere, Rusya ve Avusturya'nın Makedonya'da özerk bir yönetim kurulmasını talep etmeleri Balkan devletlerinden en çok Bulgaristan'ı hoşnut etmiştir. Çünkü Makedonya'da Müslümanlardan sonra Bulgarlar en fazla nüfusa sahip millettir. Ayrıca daha önce muhtariyet verilen Şarkî-i Rumeli Vilayeti, Bulgaristan Prensiği tarafından ilhak edilmişti. Bu yüzden Bulgar Hükümeti gizli yollardan çetelere destek vermiştir.²⁵⁴

Bulgar çeteleri ihtiyacı olan cephaneye ve parayı farklı yollardan da temin etmişlerdir. Diğer çetelere düzenlenen baskınlarla silah ve cephaneye elde ederken para ihtiyacını ise önemli kişileri kaçırap fidye karşılığında serbest bırakarak sağlamıştır:

²⁴⁸ "Telgraf Havadisı", *Balkan*, sayı 29, 20 Ağustos 1322.

²⁴⁹ "Makedonya Haberleri", *Balkan*, sayı 33, 25 Ağustos 1322.

²⁵⁰ "Makedonya Vukuatı", *Balkan*, sayı 78, 18 Teşrin-i Evvel 1322.

²⁵¹ "İstanbul Haberleri", *Balkan*, sayı 170, 18 Mart 1323.

²⁵² "Harici", *Balkan*, sayı 221, 10 Temmuz 1323.

²⁵³ "Rumeli vilayât-ı şahanesinde mevki-i tatbikî konan Mürzsteg ıslahat programını gayr-ı kâfi addedip vilayât-ı selese-i mezkûreye muhtariyet idare edilmesini iddia eden İngiltere, Rusya ve Avusturya kabineleri, Makedonya'ya tayin edilecek valinin Karadağ prensi intihap edilmesini teklif etmişse de hükümet-i seniyye hükümet-i mezkûrenin bu talebini siyaset-i dahiliyyeye müdahale olarak addetmektedir." "Karadağ ve Makedonya Prensiği", *Balkan*, sayı 29, 20 Ağustos 1322.

²⁵⁴ "Makedonya Muhtariyeti", *Balkan*, sayı 39, 2 Eylül 1322.

“Birkaç gün mukaddem Bulgar voyvodalarından Luka İvanof’un taht-ı riyasetinde toplanan oldukça büyük bir çete Vidine civarında altmış kişiden mürekkep bir Rum çetesiyle müsâdeme ederek mezkur efrâdını kamilen mahv u perişan eylemiş. Rum çetesinin iki yüz tüfek, birçok fişek; çarık vesair eşyasının Bulgar çetesi tarafından müsâdemeyi müteakip toplandığını mahallinden aldıkları malumata nazaran Bulgar gazeteleri yazıyor.”²⁵⁵

“Bir Bulgar çetesi tarafından dağa kaldırılan ve bir tanesi İtalyan tebaası olan dört tüccar iki ay dağda mahpus kaldıktan sonra verilen külliyyetli miktarda fidye-i necat mukabilinde birkaç gün evvel kurtulmuşlardır.”²⁵⁶

Çete faaliyetleri devam ederken Bulgar çetelerinin önde gelen liderleri gazetecilerle görüşerek faaliyetleri hakkında fikirlerini beyan etmişlerdir. Politische Correspondence Gazetesi’ne konuşan çete liderlerinden Zonçef, çatışmaları sona erdirip siyasi faaliyetlerle mücadele etmek gerektiğini belirtmiştir:

“Makedonya meselesinin gayrı halli için asayişî münhal ihtilaller para etmez. Makedonya meselesinin bir suret-i münasebede halli için gürültüsüz, patırtısız, siyasetkarâne davranmak zamanıdır. İhtilalin şimdi lafı bile abestir. Zaten Makedonya’da bir ihtilal kaldırabilmek için birçok seneler hazırlık yapmaya, paraya ihtiyaç var. Bulgar komitelerinin şimdiden sonra Makedonya’da tutacağı meslek ancak Rum komitelerine karşı mukabele-i bi’l-mislden ibarettir.”

Zayt Gazetesi’ne konuşan Bulgar çetelerinin ünlü lideri Sarafof ise Avusturya’yı eleştirmiştir:

“Makedonya’da ahval hep vahimdir. Fakat bu vehametın devamını her nedense Avusturya kendi hesabına muvafık görüyor ve o suretle davranıyor. Halbuki Avusturya bu tarz-ı hareketiyle Balkan milletleri üzerindeki nüfuz ve ehemmiyetini kaybediyor.”²⁵⁷

Çete liderleri arasında görülen bu tutarsızlıkla birlikte farklı görüşlerdeki Bulgar çeteleri arasında da çatışmalar meydana gelmiştir.²⁵⁸

Makedonya’da meydana gelen Bulgar çete faaliyetlerinden dolayı Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Bâb-ı Âli, Bulgar Hükümeti’ne Makedonya’daki çete faaliyetlerini desteklememesi yönünde sert bir nota vermiştir.²⁵⁹ Buna karşılık Bulgaristan Hükümeti, Makedonya’daki Bulgar çetelerine destek

²⁵⁵ “Makddonya’da Bulgar ve Rum Çetelerinin Müsademesi”, *Balkan*, sayı 39, 2 Eylül 1322.

²⁵⁶ “Makedonya Vukuatı”, *Balkan*, sayı 44, 8 Eylül 1322.

²⁵⁷ “Makedonya Meselesi”, *Balkan*, sayı 50, 15 Eylül 1322.

²⁵⁸ “Makedonya’da Koçana kazası mülhekâtından Orizadi karyesinde muhtelif âmâl ve mekâsıda tâbi iki Bulgar çetesi beyninde müsâdeme vuku bulmuştur. Virhovist fırkasına mensup çete Centralistlerden birinin hanesini yakıp fırka-i mezkûreden iki dülger ve bir de kız telef etmiştir.” “Bulgar Çeteleri Beyninde Müsâdeme”, *Balkan*, sayı 60, 27 Eylül 1322.

²⁵⁹ “Bâb-ı Âli’nin Bulgaristan’a Notası”, *Balkan*, sayı 66, 3 Teşrin-i Evvel 1322.

vermediklerini, bölgede asayişin sağlanmasının Osmanlı hükümetine sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir.²⁶⁰ Ancak Bulgaristan, Osmanlı idaresinin arama emri vererek yakalayana 10 bin lira ödül vaat ettiği Makedon Devrimci Örgütü liderlerinden Sarafof'u desteklemiştir.²⁶¹

Yukarıda Bulgaristan'da Rumlara karşı yürütülen nümayişleri incelerken bahsettiğimiz gibi Ethem Ruhi, Bulgaristan'da neşredilen bir siyasi dergideki yazılara istinaden Makedonya'daki Bulgar-Rum çatışması ile Bulgaristan'da Rumlar aleyhine yapılan nümayişler arasında bir alaka olmadığını belirterek Makedonya'daki çete faaliyetlerinin Bulgar hükümetiyle ilgili olmadığını, bunların Bulgar hükümetini zor durumda bırakarak istifaya zorlamayı amaçlayan bir takım gayrı tabi siyasi desiselerden kaynaklandığını belirtmiştir.²⁶² Birçok yazısında gördüğümüz gibi burada da Ethem Ruhi'nin Makedonya meselesiyle Bulgar Hükümeti'nin bağlantısı olmadığını göstererek Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin bozulmaması yönünde bir çabasının olduğunu görmekteyiz.

Bulgaristan Hükümeti'nin Makedonya'daki Bulgar çetelerine hiçbir şekilde destek vermediğini Bâb-ı Âli'ye garanti etmesi iki taraf arasında var olan gerginliği azaltmadı, aksine savaş tehlikesi yarattı. 22 Kasım 1906 tarihinde Dahiliye Nazırı Dimitar Petkov, Sobronya'da yaptığı konuşmada bu konuya değinerek Osmanlı Hükümeti'yle dostane ilişkiler kurmaktan başka çareleri olmadığını, Makedonya'daki Bulgarların mazlumiyetine son vermek için bazı kimselerin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi gerektiği yönündeki söylemlerinin doğru olmadığını, zira Makedonya'nın durumu ile ilgili Avrupalı devletlerin faaliyet içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Amaçlarının Makedonya'yı Bulgaristan'a ilhak etmek olmadığını belirten Petkof, Makedonya'daki Bulgarların can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmasının temel ihtiyaçları olmasından dolayı Bulgaristan Hükümeti'nin bu ihtiyacı Avrupa'ya temin ettirmeye çalıştığını belirtmiştir.²⁶³ Örneğin bunun için Bulgaristan Hükümeti 28 Kasım 1906 tarihinde

²⁶⁰ "Balkan Muvazenesi Tehlikede", *Balkan*, sayı 72, 10 Teşrin-i Evvel 1322

²⁶¹ "Yine Boris Sarafof", *Balkan*, sayı 79, 19 Teşrin-i Evvel 1322.

²⁶² "Dediklerimiz Çıkıyor", *Balkan*, sayı 41, 4 Eylül 1322.

²⁶³ "...Böyle müşkil bir mevkiden kurtulmak için her iki memleketin menâfii dostlukta kâim olduğunu temin ederek devlet-i aliyye ile gerginleşmiş olan münasebât-ı samimiyyeyi tecdit etmekten, hükûmet-i seniyye ile dostlaşmaktan başka çare-i selamet mefkûd idi. Vakıa bazı kimseler devlet-i aliyyeye ilan-ı harp etmemizi ve bu suretle Makedonya'daki kardeşlerimizin mazlumiyetine bir nihayet verilmesini tavsiyeden geri durmuyorlardı. Fakat biz bu tavsiyeleri daima ihtiyatla telakki eyledik. Zira

Avrupa devletlerinin hükümetlerine birer nota vererek 20 Kasım'da Rum çetelerinin Karabayır bölgesinde yaptıkları katliamı protesto etmiştir.²⁶⁴

Bulgaristan Hariciye Nazırı Doktor Stanchov, Avrupa seyahati sırasında gazetelere konuşarak mevcut durum hakkında bilgiler vermiştir. Naye Freye Pres Gazetesi muhabirleriyle yaptığı görüşmede Avrupa hükümetlerinin konsololar vasıtasıyla Makedonya hakkında malumat aldıklarını ancak Makedonyalıların kendisini ziyarete geldiğini, bu sayede daha yakından, daha hususi haberler aldığını belirterek Makedonya hapishanelerinin kötü durumda olduğunu, uydurma suçlamalarla öğretmenlerin tutuklandığını, bu yüzden de Bulgar okullarının eğitim faaliyetlerinden mahrum bırakıldığını anlatarak Osmanlı idaresini eleştirmiştir.²⁶⁵ Doktor Stanchov, Viyana seyahatinde yine Naye Freye Pres Gazetesi muhabirleriyle yaptığı görüşmede Bulgaristan'da görev yapan memurların çoğunun aslen Makedon olduğunu, bunların Makedonya'da akrabalarının olduğunu, bu yüzden Makedonya'da zor durumda olan kişilerin Bulgaristan'ı da ilgilendirdiğini belirtmiştir. Kendisinin Makedonya hakkında Avrupa konsoloslarına göre daha ayrıntılı malumat aldığını yineleyerek Bulgar gençlerinin ve ailelerinin çok zor durumda olduğunu belirtmiştir. Siyasi olaylarla ilgisi olmayan Bulgar gençlerinin Türkiye idaresindeki hapishanelere doldurulduğunu, ancak Türkiye'nin öncelikle kötü şartlardaki hapishaneleri ıslah etmesi gerektiğini söyleyen Stanchov, mükemmel düzeyde olmasına rağmen Türkiye'deki kanunların uygulanmasında teminat ve güvence olmadığını eleştirmiştir.²⁶⁶ Paris seyahati sırasında

Makedonya'nın umûr ve ahvâlini temşiyet ve ıslaha bizden evvel düvel-i muazzama salahiyetdâr ve muktedir olduğunu ve onlar dururken bizim harekâtımız meseleyi işkalden başka bir şey olmayacağını yakinen biliyorduk. Binaenaleyh biz bu nokta-i nazardan elden gelen ihtiyat ve gayreti ifadan çekinmeyerek hem devlet-i aliyye ile olan muhâseme bertaraf edildi ve hem de Makedonya'dan Bulgaristan'a hicrette nâçâr kalan bütün Bulgar mahkumîn-i siyasiyesi hakkında af-ı umumî ilan ettirildi, daha ne yapmalı idik, ne yapabiliridik?" "Sobranya 2", *Balkan*, sayı 97, 12 Teşrin-i Sâni 1322.

²⁶⁴ "Bulgaristan'ın Düvel-i Muazzamaya Notası", *Balkan*, sayı 101, 17 Teşrin-i Sâni 1322; Bu meseleyle ilgili Avusturya Hariciye Nazırı Baron Aehrenthal Bulgar politikasını destekleyerek Bulgaristan Hükümeti'nin Makedonya meselesinde pek âkilâne hareket ettiğini beyan etmiştir. "Avusturya ve Bulgaristan", *Balkan*, sayı 106, 23 Teşrin-i Sâni 1322.

²⁶⁵ "Minister İstançoğ ve Makedonya", *Balkan*, sayı 129, 22 Kânun-ı Sâni 1322.

²⁶⁶ Görüldüğü üzere Bulgaristan Hükümeti, hem merkezde hem de bakanları vasıtasıyla Avrupa'da Osmanlı idaresini eleştirmiştir. Eleştirilerden sonra Osmanlı kanunları ile ilgili sözlerinden dolayı Ethem Ruhi, Nâzır Stanchov'u takdir ederek Osmanlı idaresini eleştirmiştir: "...Bir Bulgaristan hariciye nazırının Avrupa'da söylediği şu sözlerin ehemmiyetini tasrihe hacet yoktur. O sözlerde öyle nekât-ı siyasiye, öyle mazmun var ki onların her biri sahib-i vicdan ve hamiyet bir Osmanlı için acı birer hakikattir. Hele Minister İstançoğ'un Osmanlı kavânin-i esasiyesini takdir edip de o mükemmel kanunların bizim dest-i gaflet-i vesâitimizde bütün ehemmiyet ve meziyetini kaybedişi düşünüyor muyuz? Ne acı, ne vicdan-bahş bir hakikattir?!" "Minister İstançoğ Avrupa'da", *Balkan*, sayı 138, 4 Şubat 1322.

Le Matin Gazetesi'ne verdiği röportajda Makedonya'daki Hristiyanların haklarını gözetmesinden ve Makedonya siyasetinde Bulgaristan lehine hareket etmesinden dolayı Bulgar halkının Fransa'ya minnettar olduğunu belirtmiştir.²⁶⁷

Ethem Ruhi, Bulgaristan Hariciye Nazırı Stanchov'un Avrupa seyahatine çıkararak Hariciye nazırlarıyla yaptığı görüşmelerde Osmanlı Hükümeti'ni hedef alarak yanlış bir politika uyguladığını, Makedonya meselesinin ancak Osmanlı-Bulgaristan dostluğuyla çözülebileceğini, fakat Makedonya meselesi çözülmeyen Osmanlı-Bulgaristan dostluğunun tesis edilmesinin de zor olduğunu, bu yüzden meselenin çıkmaza sürüklendiğini belirtmiştir. Meselenin en sıkıntılı döneminde Stanchov'un Avrupa seyahatine çıkararak Balkan sorunları üzerine görüşmeler yapmasının boşuna olmadığını, Stanchov'un amacının Makedonya konusunda Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek olduğunu dile getirmiştir.²⁶⁸ Buna karşılık Bulgaristan'daki Makedonya muhacirleri, İngiltere Kralı Edward'a ve Hükümet Başvekâleti'ne bir mektup göndererek Makedonya'da bulunan Bulgar ahâlisinin çekmekte olduğu işkence ve mezâlime bir son verilmesi için İngiltere'nin aracı olmasını istemiştir. Ethem Ruhi, Bulgaristan Hükümeti'nin bu mektup konusunda Makedonya muhacirlerini teşvik etmiş olabileceğini dile getirmiştir.²⁶⁹ Zaten kısa bir süre sonra Avrupa devletleri Bâb-ı Âli'ye verdikleri müşterek notada Rumeli vilayât-ı selasesindeki, yani Makedonya bölgesindeki hapishanelerin sağlığa uygun şekilde düzenlenmesi, siyasi suçlularla âdi suç işleyen mahkûmların bir aynı yere konulmaması, silah saklayan Müslümanların silahlarının toplanması gibi istekler öne sürerek hapishanelerin ıslah edilmesini talep etmişlerdir.²⁷⁰ İngiltere Parlamentosu üyelerinden Sir Edward Gray, parlamentoda yaptığı konuşmada İngiltere Hükümeti'ni Makedonya'ya muhtariyet verilmesi konusunda hâlâ bir girişimde bulunmadığı için eleştirmiştir. Özellikle Sofya gazeteleri bu konuşmaya geniş yer almış, gazeteciler yazılarında Edward Gray ve İngiltere

²⁶⁷ "Tekrar itiraf eylerim ki biz Fransa'da karşı daima medyun-ı şükran ve minnettarız. Zira Bulgar unsuru lehinde son derece hayır-hâhlık izhar eden yegane hükümet-i muazzama bugün Fransa'dır. Bizzat Paris'e giderek o muazzam hükümete teşekkürâtını arz etmek isterdim. Mateessüf bu emelime muvaffak olamadım. Binaenaleyh Fransız hükümetine ve milletine Bulgaristan namına olan hissiyat-ı minnetdarânemin ve teşekkürât ve ihtiramkârânemin arzına sizi delil ittihaz eyliyorum. Fransa'ya teşekkür ederim." "Fransa ve Bulgaristan", *Balkan*, sayı 146, 13 Şubat 1322.

²⁶⁸ Ethem Ruhi, "Makedonya Meselesi İçin İçin Yanıyor", *Balkan*, sayı 146, 13 Şubat 1322.

²⁶⁹ Ethem Ruhi, "Makedonya Muhacirleri", *Balkan*, sayı 147, 15 Şubat 1322.

²⁷⁰ "Düvel-i Muazzama'nın Bâb-ı Âli'ye Notası", *Balkan*, sayı 151, 22 Şubat 1322.

Hükümeti'ni övmüştür. Ethem Ruhi, Veçer Na Posta yazarlarından Nomov'un yazısını örnek göstermiş, daha sonra da eleştirmiştir:

“Sir Edward Gray’i Makedonya’nın eskisinden daha beter bir hâle geldiğini hakkıyla takdir etmiştir. Eğer Sir Gray ile sabık Avusturya hariciye nazırı kont Gołuchowski’nin Makedonya hali hakkındaki ifadâtı mukayese edilecek olursa İngiltere ile Avusturya gibi iki hükümet-i muazzamanın Makedonya’da takip eyledikleri politikanın ne derece münâfi bir vaziyet teşkil eylediği tezahür eder. İngiliz diplomati hakikati görüyor ve onu arz ediyor. Bu hakikati Avusturya diplomati da görüyor, biliyor; fakat görmek; bilmek istemiyor. Rusya’nın ve Avusturya’nın maksadı sarahaten ayan oluyor Makedonya’da ciddi ıslahatın takarruru onların arzusuna muhaliftir; onların âmâline mânidir. Onun içindir ki Makedonya’ya gönderilen Avusturya ve Rusya polis ajanları Hüseyin Hilmi Paşa’nın birer gölgesi olmaktan başka bir meziyeti hazi değildir. Bu müellim vaziyetin necat-ı müstakbeli, herhalde İngiltere gibi âli ehemmiyetli bir hükümet-i muazzamanın teşebbüsât-ı hayır-hâhânesine muallaktır.”

Ethem Ruhi, gazeteci Nomov’un ifadelerini bir filozof gazetecinin hakikâti göstermek için kaleme almak yerine bir Bulgar gazetecinin milli duygularıyla keleme aldığı için eleştirmiştir. Çünkü Avrupalıların Bulgar, Rum ya da Türk çıkarlarına göre değil, kendi çıkarlarına göre hareket ettiklerini belirtmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“...Yarın İngiltere, hükümet-i Osmaniye’nin umduğu bir menfaat mukabilinde Makedonya’da ıslahat mükemmeldir deyip de gospodin Noomof’u mahçup etmeyeceğine kim senet verebilir? Hiç kimse! Zira İngilizlerin kavl ve fiili lastik top gibidir. Biz Şarklılar hâlâ Avrupalılardan hayır-hâhlık beklemek zeamında yaşamakta devam edecek olursak var halimize...”²⁷¹

İngiltere Kralı Edward, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph’e resmî ziyarette bulunarak Makedonya meselesi hakkında görüşmüşlerdir.²⁷² Avrupa’daki bu tutum, Bulgaristan Hükümeti’nin uyguladığı politikada başarılı olduğunu göstermektedir. Çünkü Avrupa seyahatinde bürokratlarla ve gazetecilerle görüşen Stanchov’un telkin ve şikayet ettiği konularla Osmanlı Hükümeti’ne verilen notanın içeriği aynıdır. Aynı zamanda Edward Gray’in İngiltere Parlamentosu’nda Makedonya muhtariyeti ile ilgili yaptığı konuşma, İngiltere Kralı ile Avusturya-Macaristan İmparatoru’nun görüşmesi Bulgaristan çıkarlarına uygundur.

Bulgaristan’ın Makedonya ile ilgili politikası Meşrutiyetin ilanından sonra da değişmemiştir. Sofya gazetelerinde Sultan Abdülhamit’in Kânun-ı Esâsi’yi ilan etmesinin Makedonya’daki sorunları çözmeyeceğine dair yazılar yer almış, Osmanlı

²⁷¹ Ethem Ruhi, “Yine Makedonya Meselesi”, *Balkan*, sayı 219, 7 Temmuz 1323.

²⁷² “Makedonya Meselesi”, *Balkan*, sayı 235, 9 Ağustos 1323.

idaresinin sağlamaya çalıştığı özgürlük ortamına olan güvensizlikten bahsedilmiştir. Bununla ilgili Ethem Ruhi, Sofya’da hükümete yakın en önemli gazetelerden Dnevnik’in baş sayfasında yazılan yazıyı örnek göstermiştir:

“Makedonya’da ciddi bir Avrupa kontrolü arzusundayız ki bu, bizim politikamızın nokta-i merkezîyesidir. İşte bu noktada kanun-ı esasî ilanı ile yeni Osmanlılar dahi padişahlarıyla birlikte bize muhalif bir mevkide bulunuyor. Fakat onların bu vaziyeti bizi azm ü âmâlîmizden feragat mi ettirecek? Bu kadar fedakarlık, bu kadar kan isâle ettikten sonra Bulgarlar Makedonya’da bulunan Bulgarların hayat ve canını Osmanlıların kanun-ı esasîsi temin edeceğine kâni mi olacaklar? Hatta yeni Osmanlılar ser amedânının en ifratperest mebusları bile Türklerle Bulgarların hukuku müsâvi tutulacağını tereddüt ile söylüyorlar ki şu şerâit haricinde ise o memlekette devamlı bir sulh ve asayişin bekasına kim inanır? Herhalde bu tesavi-i hukuk husûle gelinceye kadar Makedonya’da Avrupa kontrolünün mevcut bulunması menâfiimiz muktezasındandır istikbal ile oldu olup Bulgaristan herhalde hazır ve müteyakkız bulunmalıdır.”²⁷³

4.4. MÜFTÜLÜK MESELESİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile birlikte Balkan Müslümanları azınlık durumuna düşmüştü.²⁷⁴ Ancak Osmanlı Devleti, sınırları dışında kalan Müslüman nüfusun haklarını korumaya çalışmıştır. Berlin Antlaşması’nın Bulgaristan’la ilgili bölümün 5. maddesinde²⁷⁵ ve 1879’da ilan edilen Bulgar Anayasası’nın 40. maddesinde²⁷⁶ yer almış, Bulgaristan’da yaşayan herkesin din ve mezhep özgürlüğüne sahip olduğu belirtilmiştir. Bulgaristan Prensliği’nde yaşayan çeşitli din ve mezheplere mensup toplulukların dinî idaresi ile ilgili oluşturulan düzenlemelerle Bulgaristan’da belirlenen şehirlerde, hükümetin denetimi dahilinde olmak şartıyla Müslümanların müftü seçmelerine olanak sağlanmış ve Müslümanların dinî idaresi, yani buldukları bölgedeki cami, tekke, zaviye ve vakıfların çalışmaları ile Müslüman cemaatin faaliyetleri müftülere bırakılmıştır. Ancak bu düzenlemelerde Bulgar Hükümeti, seçilen müftülere müdahale etmenin yolunu da açmıştı.²⁷⁷ Gazete haberlerine göre incelediğimiz dönem içerisinde Müslüman idaresinin yozlaştığını, müftülük seçimlerinde rekabete bağlı olarak haksızlıkların ve müdahalelerin yapıldığını, makamların ve vakıfların suistimal edildiğini görmekteyiz.

²⁷³ Ethem Ruhi, “Ne Olacak?”, *Balkan*, sayı 510, 19 Temmuz 1324.

²⁷⁴ Karpat, *Osmanlı Mirası*, s. 283.

²⁷⁵ Erim, *Devletlerarası Hukuk*, s. 407.

²⁷⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 66.

²⁷⁷ Turan, *Turkish Minority*, s. 167-169.

24 Haziran 1906'da Silistre müftüsü Salim Efendi ile imam Hacı Salih arasında çıkan bir kavga, Bulgar ve Müslümanların şahitliğinde mahkemeye taşınmış ve olayın çıkar kavgası olduğu anlaşılmıştır. Mahkeme kararı sonucunda imamı darp eden muezzin ile müderrislik vakfına ait iki dükkanı şahsî çıkarlarına kullan müftü Salim Efendi azledilmiştir.²⁷⁸ Eski Zağra'da vakıf komisyonu, vakfa ait bir değirmeni Bulgar partizanlar ve ulemanın girişimleriyle, sözleşme süresinin bitimine altı ay olmasına ve birçok talibinin olmasına rağmen ihale yapmadan aynı kira bedeliyle aynı kişiye kiralamıştır. Bu olayın ortaya çıkmasından sonra olaya adı karışanlar görevden alınmıştır.²⁷⁹ Tutrakan'dan gazeteye gelen isimsiz bir şikayet mektubunda bir davada müftünün rüşvet karşılığı haksız hüküm verdiği yazmaktadır. Müftü, Tahir adında birinden nikah belgesi için 30 frank istediği, bunun ortaya çıkmasından sonra ise Tahir'i darp ettirdiği için şikayet edilmiştir.²⁸⁰

Filibe'de yeni seçilen müftü Şükrü Osman'ın mazbatasını Meşihat Makamı tarafından kabul edilmeyip geri gönderilmiştir. Mazbatanın reddinde müftünün seçimde usulsüzlük yapması gösterilmiştir. Şükrü Osman Efendi, seçim sürecinde sopalı adamlar tutarak seçime katılanlara baskı yapmış, rakibi olan müftü adayının Bulgar aleytharı olduğu şaiyasını çıkarıp Bulgar milliyetçilerinin seçime müdahale etmesini sağlamıştır. Ortaya çıkan müftülük krizi ile birlikte Ethem Ruhi, Şükrü Efendi'yi sert sözlerle eleştirmiştir:

“Bu adamlar ki mukaddesat-ı diniyeyi kendi menfaatleri hatırı için dinimizden hariç bir takım kimselere çiğnettiler, yine aynı adamların o partizan kardeşlerinden gizli makam-ı meşihatına mazbata göndermeleri; Kuran'ın, imanın, vicdanın müsaade edeceği alçaklık, denaet midir? Buna iki dinlilik değil de ne denir, sen söyle ey sirke suratlı müraî herif?!...”²⁸¹

Ethem Ruhi, halkın müftüyle ilgili şikayetlerine gazetede yer vermiştir. Müslüman ahali, aralarından birkaç kişiyi sözcü olarak Filibe Mutasarrıfı Gospodin Manolof'a göndererek Filibe Müftüsü ve vakıflar idaresindeki suitimalleri şikayet etmeye karar vermişti. Müslüman ahali, müftülüğe müracaat eden hiçkimsenin, seçildiğinden beri Müftü Şükrü Osman'a ulaşamadığı, müftünün gezinti için sürekli şehir dışına çıktığı, müftüye ulaşabilmek için önce müftünün görevlendirdiği bir imamla görüşmek ve ona rüşvet vermek gerektiği şeklindeki şikayetlerini Ethem Ruhi'ye gazetede yazması için

²⁷⁸ “Silistre'den Mektup”, *Balkan*, sayı 2, 11 Temmuz 1322.

²⁷⁹ Ethem Ruhi, “Rezalet Başladı”, *Balkan*, sayı 13, 26 Temmuz 1322.

²⁸⁰ “Tutrakan'dan Mektup”, *Balkan*, sayı 13, 26 Temmuz 1322.

²⁸¹ Ethem Ruhi, “Sirke Köpürmüş”, *Balkan*, sayı 10, 23 Temmuz 1322.

rica etmiştir. Müftü ile ilgili şikayetlere gazetede yer veren Ethem Ruhi, bu durumun bir an önce sonlandırılması yönünde temennide bulunmuştur.²⁸² Bir de o günlerde Filibe evkâf-ı İslamiye hesaplarını tetkik etmek için Filibe’de bulunan maliye müfettişinin birçok yolsuzluk ve suistimali ortaya çıkardığı söylentisi yayılmıştı. Bu söylentiler karşısında Ethem Ruhi eleştiriden geri durmamıştır:

“Aman yarabbi! Daha neler göreceğiz? Beş on gurusluk nâ-meşru bir maaş veya diğer bir menfaat-i hasise hatırı için Allah’ı, dini unutmak, mukaddesât-ı şeriyemizi bir takım Bulgar partizanlarına çiğnetmek, taşıdığı kisve-i peygamberîden olsun haya etmeyip, sarığı belinde, sopası elinde din kardeşleri üzerine kelb-i ukûr gibi saldırmak, ah neler neler?!... Bazı mutaassıp, cahil Bulgarlara matbaamızı tarumar ettirmek için tahrikatta bulunmak; hele balıkçı bozması, gah Türkiye hafiyesi ve gah Bulgaristan partiyacısı bir imam bozması tarafından aynı zamanda müdür-i mesulümüzü: “asacağız, keseceğiz, biçeceğiz, sen bilirsin” gibi tehditlerle tasdi‘ etmek; bunlar da yetmeyip muhteviyâtı insanları değil hayvanları bile nefrete ilkâ edecek galiz küfürlerle imzasız mektuplar göndermek...Denaetleri bilâ-perva icraya azmeden partizanlar bile denaetleri, kötülükleri huzur ve vicdan-ı ümmette teşhir olundukça, söyleyen doğru, hak sözlerin her biri onların kalbine kan gibi damlıyor. Hakikat o siyah, o mülevves yürekleri sıkıyor, o siyah vicdanlar öyle sıkılıyor ki kudurmuş gibi ne yapacaklarını şaşırıyor, buna mukabil acz ve denaet de bellerini bükünce şuur haricinde, âdi, bayağı muameleler irtikaba sevk ediyor.”²⁸³

Bulgaristan’da müftülük makamı için yapılanlar, vakıf mallarına yönelik şahsî tasarruflar, rüşvet karşılığı yapılan işler Ethem Ruhi tarafından sürekli eleştirilmiştir. Ethem Ruhi’nin bu konuyla ilgili yazılarında dile getirdiği en büyük sorun vakıf malları üzerine yapılan kavgaların Bulgaristan’daki Müslümanları zor durumda bırakmasıydı. Vakıfların milletin hayır ve selameti için harcanarak ihtiyaçların giderilmesi için var olduğunu, yegâne eksikliğin eğitimden kaynaklandığını, çıkar çatışmalarının Müslüman ahalinin sorunlarını çözecek en önemli aracın eğitim olduğunu dile getirmiştir.²⁸⁴

Balçık mebusu Doktor Pasarov, Sobronya’da verdiği layihada Bulgaristan’daki Müslümanların veraset meselelerine müftülerin bakmasının hükümet içinde hükümet anlamına geldiğini iddia ederek bu hukuk işlerinin müftülerden alınıp yerel mahkemelere bırakılmasını talep etmiştir. Layihanın 60 mebus tarafından imzalanması üzerine Müslüman mebuslar hükümet reisi Petkof’a gitmiş, bu kanunun Müslümanlardan alınmasının dinî işleri karıştıracağını belirterek durumun

²⁸² “Herhalde bu rezaletlere bir nihayet verilmek üzere hakikat-i hâlin belde mutasarrıfı Gospodin Manolof’a layıkıyla anlatılarak hükûmet-i mahalliye’nin nazar-ı dikkatini celb edilmesini biz dahi ez can ü dem temenni eyeriz.” Ethem Ruhi, “Filibe’de Hukuk-u İslam”, *Balkan*, sayı 14, 28 Temmuz 1322.

²⁸³ Ethem Ruhi, “Hakikât Kuvveti”, *Balkan*, sayı 25, 16 Ağustos 1322.

²⁸⁴ Ethem Ruhi, “Bulgaristan’da Evkâf-ı İslâmiye”, *Balkan*, sayı 48, 13 Eylül 1322.

düzeltilmesini talep etmiştir. Hükümet reisi Petkof, durumu öğrenince imza atan 60 mebusu kınayarak layihanın kamaradan geçmeyeceğini Müslüman mebuslara temin etmiş,²⁸⁵ layiha kamaraya verilmemiştir.²⁸⁶ Bulgaristan Hükümet Reisi Petkof'un İslam hukukunu böyle bir haksızlığa karşı koruması, O'nun Bulgaristan Anayasası'na bağlı olduğunu, aynı zamanda politika gereği Müslümanların tepkisini çekmek istemediğini göstermektedir.

Bu olaydan sonra Balçık mebusu Pasarov, Balkan Gazetesi bürosuna bir mektup göndermiş ve talep ettiği meseleyi ayrıntılarıyla açıklamıştır. Sobronya'da yaptığı teklifte Müslümanların haklarını zarara sokma amacının olmadığını, tam aksine Müslümanların sorun yaşamaması için böyle bir talepte bulunduğunu belirtmiştir:

“Vâzi-i kanun Bulgaristanlı Müslümanlar arasında tahaddüs eyleyecek miras davaları için kanun-ı esasî'nin kırkinci ve usul-i muhâkemât-ı mülkiyenin 1222'nci bendlerinde demiştir ki:

‘Müslümanlar arasında tahaddüs eyleyecek miras davaları şeriat-ı muhammediye mukteziyâtınca ruyet ve fasl eyleyecek.’

Miras davalarında iki türlü meselenin zuhuru muhtemeldir.

Birincisi: Malum bir miras davasında şeriatın ahkâmı nedir ve onlar nasıl tatbik ve icra edilecek?

İkincisi: Vefat eden zattan ne mal kalmıştır ve ne yolda bulunuyor. Bundan maada birçok meseleler çıkıyor ki onların mevzu ve mâhiyeti büsbütün mülkidir, yani hukuk-ı umumiyeye aittir. İşbu meseleleri bizde kavanin nasıl hal ve fasl eder. Müftüler beynelislam tahaddüs eden miras meselelerini ne sancak, ne istinaf ne de temyiz; hiçbir nezaret ve murakabete tabi olmadıkları halde hal ve fasl ediyorlar ki bu da Bulgaristan Müslümanları için mucib-i sefalet ve perişanî değil midir?

Mahiyetleri malum olan müftüler yüzünden vuku bulan suistimalâtı, fenalıkları hakkıyla görüp anlayabilmek için karfîb kaza ve kasabâtı bir dolaşmak kâfidir. Müftülerin bunca suistimalatına karşı zavallı Müslümanların hiçbir mahal ve müracaatı yoktur – zira müftülerin ilâmları hiçbir mahkemeye, ne istinafa, ne de temyize arz edilemez. Halbuki aynı vatanın insanları yüz leflik bir dava için bile sancak, istinaf, temyiz gibi üç bab mahkemeye müracaat edebilir, hukuk ve müddeâlarını ariz ve amik muhakemâttan sonra iktisap edebilirler. Ben Müslümanların hukûkuna bir zarar isabet etmek için değil, mahzen bu mehâziri düşünerek Sobronya'ya arz eylemiş olduğum layihada mevadd-ı âtiyeyi teklif ve talep eyledim:

Evvelen: Beyne'l-İslam miras davaları tahaddüs eylediği vakit tarafeyn müftüye gidecekler ve mevzu-ı dava üzerine kendisinden bir fetva alacaklar yani miras hakkı üzerine şeriat-ı muhammediye ne diyorsa ve bu davada herkese ne hisse

²⁸⁵ “Sobronya'da Müslümanlar Hakkında”, *Balkan*, sayı 112, 12 Kânun-ı Evvel 1322.

²⁸⁶ “Sobronya'da”, *Balkan*, sayı 115, 15 Kânun-ı Evvel 1322.

verecekse bunu müftü halledecek. Fakat bundan sonra müftünün hüküm ve fetva-yı vâkiini haiz olan müddei ve müddei-i ileyh sancak mahkemesine müracaat edecek orada vefat edenin ne malı kalmışsa o gösterilecek ve müftünün fetvası mucibince taksimini sancak mahkemesinden bu şart ile miras davalarında davalarını istinaf ve temyiz edebilmek için Müslümanlar dahi bir hak sahibi olabilecek. O halde benim bu fikrimle şeriat-ı Muhammediyenin ahkâmı daha ciddi murakabet ve daha ziyade sıyanet edilmiş olmuyor mu?”²⁸⁷

Ethem Ruhi, Pasarov’un Bulgaristan’daki Müslümanların haklarını müftülerin keyfî uygulamaları ve suistimalleri karşısında gözeterek Sobranya’ya teklifte bulunmasından dolayı teşekkür etmiş ve kendi düşüncelerini kaleme almıştır. Ruhi, talep edilen kanun değişikliğinin imkan dahilinde olmadığını, Pasarov’un mektubunda belirttiği anayasanın Müslümanlarla ilgili maddesinin Berlin Antlaşması’ndaki din ve mezhep özgürlüğüne dair maddesine atfen var olduğunu vurgulamıştır. Miras hukukunda İslam hükümleriyle yerel hükümler arasındaki bariz farklar, Berlin Antlaşması’na imza atan devletler tarafından layıkıyla görüldüğü için İslam hukukuyla Bulgaristan’ın mülkî düzenlemeleri karıştırılmamıştır. Müftülerin verdiği hükümlerin tetkik ve temyiz edilmesi için Şeyhülislamlık makamı mevcut olduğundan, ayrıca Sofya Darülfünunu’nda İslam hukuku eğitimi olmadığından bu kanun değişikliği mümkün değildir. Ethem Ruhi’ye göre Pasarov, müftü fetvalarının Şeyhülislam’a temyizini Bulgaristan’ın bağımsızlığı için bir engel olarak görmüştür.²⁸⁸

Doktor Pasarov’un gazetede yayımlanan mektubuna birçok yerden tepki mektupları gelmiştir. Bunlardan biri Sofya’da avukatlık yapan Hafız Sıtkı Efendi’dir. Avukat Hafız Sıtkı Efendi, gönderdiği mektupta Bulgar anayasasının 40. ve mülkî mahkemeler usulünün 1222. maddesindeki hükümlere göre Müslümanlar arasında meydana gelen veraset, vesayet ve münazaat, ebeveyn ve zevcât meselelerin, şeri hukuka dayalı olduğu için müftü ve naipleri tarafından neticeye bağlandığını, dolayısıyla Bulgaristan nizamiye mahkemelerinin bu meselelerle ilgili düzenlemelere müdahale ve taarruz yetkisinin olmadığını belirtmiştir. Sıtkı Efendi’ye göre müftülerin suistimallerinden ve yolsuzluklarından kaynaklanan sorunlardan dolayı bulunduğu makamı suistimal ederek yolsuzluk yapan müftüleri azlederek dürüst ve namuslu müftüler tayin etmek varken

²⁸⁷ “Filibe’de Balkan Gazetesi Müdüriyetine”, *Balkan*, sayı 118, 3 Kânun-ı Sâni 1322.

²⁸⁸ Ethem Ruhi, “Doktor Pasarov’a Cevabımız”, *Balkan*, sayı 122, 8 Kânun-ı Sâni 1322.

Bulgaristan anayasasının müftülere verdiği hukuku değiştirmeye çalışmak, Müslümanların haklarını kısıtlamaya yönelik bir yol arama yöntemidir.²⁸⁹

Ethem Ruhi, Pasarov'a karşı Müslümanların dinî idaresini ve işleyiş usulünü savunurken makamı suistimal eden müftüleri de eleştirmiştir. Ruhi, Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinden gazete idaresine gelen ve müftülerin yaptığı usulsüzlükleri anlatan şikayet mektuplarının çokluğundan yakınlıkla Pasarov'un müftüler hakkında söylediklerinin pek de yanlış olmadığını dile getirmiştir. Bulgaristan'da ehil, medrese eğitimi almış müftüler olsa da çoğunun eğitimsiz olduğunu, bu yüzden İslam hukukunun zarara uğradığını, bu yüzden Müslüman mebusların teşebbüsüyle hükümet nezdinde ıslahat yapılarak bu soruna son verilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁰

30 Haziran 1907 Pazar günü yapılan müftülük seçimi ile göreve Süleyman Faik Efendi getirilmiştir. Bir seneden beri müftülük makamında bulunan Şükrü Efendi yüzünden Filibe Müslümanlarının dinî işleri aksamaktaydı. Müftülük meselesi yüzünden Bâb-ı Âli ile Bulgaristan Hükümeti arasında küçük çaplı sorunlar meydana gelmişti. Bu müftülük seçimi, bir önceki seçim gibi cebren, sopayla ve kavgayla yapılmamış, hükümetin aldığı tedbirlerle sorunsuz bir şekilde sonuçlanmıştır. Bu sayede İstanbul ile Sofya arasındaki dostane ilişkiler devam etmiştir. Ethem Ruhi, birtakım düzenlemelere muhtaç olan Filibe Müftülüğü'ne hem Meşihat makamının uygun gördüğü hem de halkın çoğunluğunun mutabık olduğu medrese eğitimi olan Süleyman Faik Efendi'nin seçilmesiyle suistimal ve yolsuzlukların, aynı zamanda şikayetlerin son bulacağını belirtmiştir.²⁹¹ Süleyman Faik Efendi, 12 Temmuz Cuma günü mazbatasının onaylanmasından sonra göreve başlamıştır.²⁹²

4.5. OSMANLI – BULGARİSTAN SINIR ÇATIŞMALARI

Osmanlı Devleti ile Bulgar Prensiği arasındaki sınırların net olmamasından dolayı var olan çatışmalar devam etmektedir.²⁹³ 5 Ağustos 1322'de (18 Ağustos 1906) Üsküp

²⁸⁹ “Filibe’de Balkan Gazetesi İdare-i Behiyyesine”, *Balkan*, sayı 123, 9 Kânun-ı Sâni 1322.

²⁹⁰ Ethem Ruhi, “Müftüler Meselesi”, *Balkan*, sayı 153, 24 Şubat 1322.

²⁹¹ Ethem Ruhi, “Filibe Müftülüğü”, *Balkan*, sayı 207, 19 Haziran 1323.

²⁹² “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 215, 30 Haziran 1323.

²⁹³ 1895 yılında Bulgaristan'ın güneyi ile Osmanlı toprakları arasındaki sınırı kesin hatlarıyla belirlemek için bir komisyon kurulmuştu. Sınırdaki tayin edilmeyen bazı bölgelerden dolayı mesele çözülemediği için Bâb-ı Âli sınırdaki askerî tedbirler almaya başladı. Selanik Olaylarından sonra bozulan Osmanlı-Bulgar ilişkileri ilinden İsyanı sonrası Bulgar komitacıların Bulgaristan'a sığınmasından dolayı daha da

vilâyetine bağlı Koçana mutasarrıflığında Bulgar hududunda bulunan üç Osmanlı istihkam bölüğüyle Bulgar karakolları arasında bir çatışma meydana gelmiş, üç Bulgar askeri vefat etmiştir. Osmanlı askerindeki telefiyât Seraskerlik makamınca gizli tutulmuştur. Osmanlı Bulgar hudut müteffişi General Andriyef'in riyasetinde hududa giden komisyon bu meselenin tahkik ve çözümü için görevlendirilmiştir.²⁹⁴ Çatışmaya dahil olan Bulgar askerleri, sınırda dört batarya, üç süvari bölüğü ve Yeni Zağra taburunun bulunduğunu, Bulgar askerlerinden on iki ölü ve birçok yaralının olduğunu, Türk askerlerinden de birçok ölü olduğunu fakat sayısının bilinmediğini bildirmiştir. Ayrıca etraftaki köylerden ve olayı duyan Bulgar ahalisinden bazı Bulgarlar gönüllü olarak sınıra gitmeye başlamışlardır²⁹⁵ Soğucak askerî mevkiî tarafsız bırakılmış olmakla birlikte Osmanlı-Bulgar sınırındaki çatışmalara son verilmiş, bölgeye her iki taraftan temsilcinin olacağı bir askerî komisyon gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²⁹⁶

Çatışmalardan dolayı taraflar arasındaki siyasi ilişkiler bozulmuş ve çözülmesi gereken bazı meseleler ortada kalmış olsa da²⁹⁷ bu olaydan dolayı bir Osmanlı-Bulgar savaşı çıkmasına ihtimal verilmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın savaşması Rusya ve Avusturya hükümetlerinin iki tarafa da müdahale etmesi demektir. Her ne kadar Avusturya ve Rusya daha önce Makedonya'ya hiçbir surette müdahale etmeyeceklerini diğer Avrupa devletlerine taahhüt etmiş olsalar dahi savaş bu durumu değiştirebilirdi.²⁹⁸ Zaten bölgeye gönderilen destek kuvvetleri geri çekilmiştir.²⁹⁹

17 Ağustos 1322 Perşembe günü toplanan heyet-i vükela sınırdaki çatışma ile ilgili yoğun bir müzakere etmiştir. Görüşme sonunda ihtilafli fikirler olsa da Bulgaristan'a karşı savaşılması gerektiği, bu yüzden de sınırda gerekli hazırlıkların yapılması kararı alınmıştır. Şarkî Şimendifer Kumpanyası ile anlaşan Bâb-ı Âli, Edirne'ye 150 vagonluk mühimmat sevk etmiştir.³⁰⁰ Seraskerlik makamı, ikinci ve üçüncü ordu için hazırlıklarını yaparken dördüncü ve beşinci ordu da ikinci ve üçüncü orduya katılmak

gerginleşmişti. Emine Bayraktarova, *Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prensiği İlişkileri (1878-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s. 95; Selanik Olayları ve İlinden İsyanı için bkz. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, ss. 172-214.

²⁹⁴ "Dahili", *Balkan*, sayı 22, 12 Ağustos 1322.

²⁹⁵ "Hudud Kavgası", *Balkan*, sayı 23, 13 Ağustos 1322.

²⁹⁶ "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322.

²⁹⁷ "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322.

²⁹⁸ "Muharebe Ümidi Uzaktır", *Balkan*, sayı 26, 17 Ağustos 1322.

²⁹⁹ "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 27, 18 Ağustos 1322.

³⁰⁰ "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 28, 19 Ağustos 1322.

üzere silah altına alındı. Bâb-ı Ali, askerî hazırlıkları reddetmemiştir. Askerî hazırlıkların Bulgar ve Rum komitalarının olası saldırılarına karşı yapıldığı iddia edilse de bunun Bulgaristan'ın yaptığı askerî hazırlıklara karşı yapıldığı bir gerçektir.³⁰¹ Bütün bu hazırlıklara rağmen Edhem Ruhi Osmanlı Devleti ile Bulgar Prensiği arasında bir savaş çıkacağına ihtimal vermemiştir. Bulgaristan'ın kendi başına Osmanlı ordusuna karşı başa çıkamayacağını, Bulgaristan'ın menfaatinin Osmanlı dostluğunda olduğunu belirtmiştir:

“Bize kalırsa muharebe ihtimali pek azdır. Türkiye tarafından bir tecavüz vaki olmadıktan sonra Bulgaristan'ın silaha sarılması ihtimali olamaz. Böyle bir ihtimal olurdu; eğer ki Bulgaristan el-yevm Avrupa efkâr-ı umumiyesini ve ale'l-husus Rusya ve Avusturya'nın himayetini celbe muvaffak olsa idi! Halbuki Bulgaristan'ı bugün dört etraftan düşman sarmıştır. Avusturya Bulgaristan'a dış biliyor. Sırlar da boş durmuyor. Herhalde Bulgaristan'nın bu düşmanlar arasında bir de Türkiye'ye ilan-ı harp etmesi pek makul olamaz. Farz edelim ki Bulgarlar ilan-ı harp etsin. Ne için? Ne ümitle?!... Makedonya'nın muhtariyetini temin için mi? Bugün Avusturya, Sırbıya, Yunanistan gibi düşmanlar arasında Bulgaristan'ın böyle bir muvaffakiyet temini muhâlî temenni kabilinden bir şeydir demekte asla tereddüt etmeyiz. Hal böyle olunca Bulgaristan devlet-i aliyye ile muharebe etmez. Çünkü böyle bir muharebeden mazarrattan başka bir şey beklemez.

Bulgaristan bugün menfaati devlet-i aliyye dostluğundadır. Devlet-i aliyye değil ilan-ı harp etse, iki ay Bulgaristan'la kat-ı münasebât etse Bulgaristan'ın bütün ticareti zir ü zeber olur.

Bu hakâyık-ı siyasiyeyi ise gerek prens hazretleri ve gerek Bulgar nüzzârı yakinen bildikleri için daima devlet-i aliyye ve dostluğunu iltizam etmişler ve hatta bu emel-i hayra mebnidir ki İstanbulvistler el-hâlet-i hazihî mevki-i iktidardan düşmemişlerdir.

Biz bazı Bulgar gazetelerinin bu nevi işâatini halihazır kabinesini lekelemek için kurulmuş bir takım siyasî, ictimai desiselerden başka bir şeydir diyemeyiz. Herhalde Bulgaristan'la Türkiye arasında, şu zamanda muharebe olmasını asla ümit etmeyiz.”³⁰²

Soğucak mevkiinde meydana gelen askerî çatışmadan sonra ortaya çıkan ihtilafı düzeltme üzere iki taraftan temsilcilerin yer alacağı belirtilen komisyona Bulgaristan tarafından Miralay Ozonof ile Yüzbaşı Markof, Türkiye tarafından hudut müfettişi Necip Bey ve Binbaşı Zihni Efendi aza tayin edilmişlerdir.³⁰³

Bâb-ı Âli, Bulgar hükümetine verdiği notada eğer Bulgaristan savaş hazırlıklarına devam edecek olursa Türkiye'nin de buna karşılık vermeye devam edeceğini

³⁰¹ “Harp Hazırlığı”, *Balkan*, sayı 29, 20 Ağustos 1322.

³⁰² “Muharbe Lafları”, *Balkan*, sayı 30, 22 Ağustos 1322.

³⁰³ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 30, 22 Ağustos 1322.

bildirmiştir.³⁰⁴ Bulgaristan'ın askerî hazırlıkları ile birlikte icra ettirdiği askerî manevralarından dolayı Türkiye'nin savaş yanlısı devlet adamlarından birkaçı ordunun bazı bölümlerinin seferberlik haline girmeleri gerektiğini padişaha arz ettiler. Edirne'ye askerî sevkiyatlar devam etti.³⁰⁵ Seraskerlik makamı, Edirne vilayetinden bir ve Selanik vilayetinden üç redif ilave fırkasının silah altına alınmasını emretmiştir.³⁰⁶ Ayrıca üçüncü ordu kumandanlığına gönderdiği bir telgrafla Bulgar sınırında toplanarak Raslog'a asker sevkiyatından önce yolun tamir edilmesini, sahra toplarının geçişine müsait hale getirilmesini emretmiştir. Üçüncü ordu kumandanı bu emrin ifası için üçüncü ordu erkan-ı harbiye reisi Ali Paşa'nın riyasetinde bir askerî komisyonu o bölgeye göndermiştir.³⁰⁷ Ayrıca Seraskerlik makamı, Fransa fabrikalarına mitralyöz siparişi vermiştir. Sipariş edilen seksen mitralyözün yarısı Selanik'teki üçüncü orduya ve diğer yarısı ise Edirne'deki ikinci orduya gönderilecektir.³⁰⁸

Yunanistan'ın İstanbul sefiri Gasparis, hükümetinden aldığı talimatla Bulgaristan'a karşı birlikte savaşa girmek için Bâb-ı Âli'ye bir anlaşma teklif etmiştir. Anlaşmaya göre:

- Türkiye Bulgaristan'a savaş ilan ederek Doğu Rumeli'yi kontrol altına alacak
- Rum donanması ile Türkiye donanması Karadeniz'e çıkıp Varna, Burgaz ve Karadeniz sahilindeki diğer bölgeleri ele geçirecek
- İki hükümetin rızasıyla Bulgaristan'la barış anlaşması yapılacak

Barış anlaşmasının şartları şu şekilde belirlenmiştir: beş yüz milyon savaş tazminatı, sultan tarafından Doğu Rumeli'ye vali tayini, Bulgar Eksarhlığı'nın ve Makedonya'daki Bulgar papazların kaldırılması, Girit'in Yunanistan'a ilhakıyla Bulgaristan'dan alınacak tazminatın kısmen itâsı.

Yunanistan'dan gelen bu ittifak teklifi sultan tarafından reddedilmiş olsa da Bâb-ı Âli bu teklife meyilli ve hazırды. Heyet-i vükelâdaki savaş yanlıları nezdinde ise sevinçle

³⁰⁴ "Türkiye'nin Bulgaristan'ı Tehdidi", *Balkan*, sayı 30, 22 Ağustos 1322.

³⁰⁵ "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 30, 22 Ağustos 1322.

³⁰⁶ "İlave Fırkalarının Seferber Haline Vaz'î", *Balkan*, sayı 32, 24 Ağustos 1322.

³⁰⁷ "Muharebe Hazırlığı", *Balkan*, sayı 33, 25 Ağustos 1322.

³⁰⁸ "Türkiye'nin Muharebe Hazırlığı", *Balkan*, sayı 34, 26 Ağustos 1322.

kabul görmüştü.³⁰⁹ Sultan teklifi reddetmiş olsa da Seraskerlik makamı savaş hazırlıklarına devam etti. Bu süreçte Edirne üzerine yoğunlaşan erkan-ı harp heyeti, Selanik, Üsküp ve Manastır taraflarına da mühimmat sevkine başladı. Bu durum gerekli durumlarda Türkiye'nin birkaç yönden savaş ilan edeceğini göstermektedir.³¹⁰

Devlet-i Âliyye Sofya komiserinin Bulgaristan'ın Osmanlı aleyhüne savaş hazırlığında olduğuna dair raporundan sonra, Sadrazam, duruma müdahale etmeleri için Avrupalı devletlerin sefirlerine bir nota vermiş, seferiler ise Sadrazama Bulgaristan'ın sulh-perverâne hareketleri ile ilgili bir teminat vermiştir.³¹¹ Osmanlı hükümetinin bu kadar telaş etmesinin arkasında bir sebep olmalıydı. Bulgaristan'daki nümayişlerin ya da çete faaliyetlerinin savaş hazırlıklarında etkisi olabilirdi ancak asıl sebep Bulgar Prensi ile İngiliz Kralı arasında yapılan görüşmeden sonra Bâb-ı Âli'nin Bulgaristan'da bağımsızlık ilan edilmesinden duyduğu telaştı.³¹² Türkiye'nin Bulgaristan'a savaş ilan etme endişesinden dolayı Bulgaristan'daki Türk tebaasından bazıları Türkiye'ye gelmeye başladı.³¹³ Bulgaristan askerî manevralar yaparken Yunanistan da olası bir savaş durumuna karşı savaş hazırlıklarına başladı.³¹⁴

Başmuharrir Ethem Ruhi, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında var olan bu çatışmaların ve savaş hazırlıklarının tevatür olduğunu belirtmiş ve savaşa yol açacağına ihtimal vermemiştir. Bulgaristan'da ve Avrupa'da çıkan bazı gazete ve dergilerdeki analizlere dayanarak ve kendisinin daha önce dile getirdiği fikirlerin teyit olduğunu hatırlatarak Bâb-ı Âli'ye ittifak teklifinde bulunan Yunanistan'ın Girit ve Makedonya üzerinde beslediği emelleri gerçekleştirmek için Türklerle Bulgarları birbirine düşürmeyi amaçladığını belirtmiştir.³¹⁵

“Bâb-ı Âli'ye olan teklifin daha ikinci günü Girit'i Yunan mülkü gibi saymaya cüret, sonra da Karadağ prensinin Makedonya'ya vali tayin edilmesini protesto ederek İngiltere hükümetine karşı Makedonya'nın Rumlara ait olduğunu resmî bir

³⁰⁹ Gazete bu haberi *Veçerna Post Gazetesi*'nden almıştır. “Bulgaristan Aleyhinde Türkiye ve Yunanistan İttifakı”, *Balkan*, sayı 37, 31 Ağustos 1322.

³¹⁰ “Türkiye Tedarikât-ı Harbiyesine Devam Ediyor”, *Balkan*, sayı 38, 1 Eylül 1322.

³¹¹ “Türkiye'nin Bulgaristan Aleyhine Notası”, *Balkan*, sayı 38, 1 Eylül 1322.

³¹² Gazetede bu haberin *Den Gazetesi*'nden alındığı ve bu yüzden yazılanlarla ilgili ihtiyatlı olduğu belirtilmiştir. “Hükümet-i Seniyyenin Sebeb-i Telaşı”, *Balkan*, sayı 39, 2 Eylül 1322.

³¹³ “Tedârikât-ı Harbiye”, *Balkan*, sayı 39, 2 Eylül 1322.

³¹⁴ “Bulgaristan Manevraları”, *Balkan*, sayı 39, 2 Eylül 1322; “Yunanistan'ın Tedârikât-ı Harbiyesi”, *Balkan*, sayı 39, 2 Eylül 1322.

³¹⁵ “Dediklerimiz Çıkıyor”, *Balkan*, sayı 41, 4 Eylül 1322.

nota ile iddia eylemek, sonra da Bâb-ı Âli'ye Bulgaristan aleyhinde ittifak teklif etmek doğrusu Yunanistan'a, Yunan hayaliyûnuna yaraşır bir maskaralıktır.”

Edirne'de dört yüz top ile altmış bin redif askerinin bulunduğu manevralarda sürekli mavzer ve top atışları üç gün devam etmiş, bu operasyon Bulgaristan'ın redif askerlerini silah altına alıp tatbikat yapmasına tepki olarak gerçekleştirilmiştir.³¹⁶ Hatta Bâb-ı Âli, bu tepkisini Avrupa devletlerine nota vererek sürdürmüştür.³¹⁷

Ethem Ruhi, yine yapılan bu hazırlıkların, askerî yığınakların ve sevkiyatların “boş gürültü” olduğunu belirtmiştir. Sınırdaki bu olayların Filibe'deki mitinglerde Türkiye aleyhine söylenen bazı hararetli söylemlerden sonra ordunun manevraya çağrılmasından kaynaklandığını, iki tarafın da hazırlıklarını tamamlamasından sonraki süreçte ilişkilerin yumuşamaya başladığını, bazı gazetelerin yayınladığı “velvele” haberler yerine iki devlet arasındaki dostane ilişkilere bakarak durumu değerlendirmek gerektiğini belirtmiştir.³¹⁸ Bu tür yorum ve analizler Ethem Ruhi'nin Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında savaş çıkması bir yana gerginlik yaşanmasını dahi istemediğini göstermektedir.

Ancak gelişmeler Ethem Ruhi'nin düşünceleri kadar dostane olmamıştır. Bundan sonra Edirne'de yapılması planlanan askerî manevralarda Seraskerlik makamından bir heyetin ve Ferik Mahmut Paşa'nın hazır bulunacağı haberleri gelmiştir.³¹⁹ Ayrıca ikinci ordunun hazırlığına devam edilirken on altı bin redif silah altına alınmıştır.³²⁰ Bulgaristan daha sonra tekrar askerî manevralar gerçekleştirmiş,³²¹ Bâb-ı Âli Bulgaristan'ın askerî manevralarına karşı daha ihtiyatlı hareket ederek Edirne'ye yeni bir sevkiyat gerçekleştirmiştir.³²² Bütün bu faaliyetlerin Bâb-ı Âli'nin Bulgaristan'a güvenmemesinden dolayı yapıldığı tahmin edilmiştir.³²³

“Hükûmet-i Osmaniyenin bundan maksadı ne olabileceği kimse bir mana veremiyor. Bize kalırsa hükûmet-i seniyyenin bundan mühim bir maksad-ı hafisi olamaz. Olsa olsa hükûmet-i seniyye hâlâ Bulgaristan'a itimad etmiyor, mutlaka mevsuk bir menbadan kuşkulandırılıyor.”

³¹⁶ “Edirne'de Askerî Manevraları”, *Balkan*, sayı 42, 6 Eylül 1322.

³¹⁷ “Türkiye'nin Bulgaristan'a Karşı Notası”, *Balkan*, sayı 41, 4 Eylül 1322.

³¹⁸ “Hep Dediklerimiz Çıkıyor”, *Balkan*, sayı 43, 7 Eylül 1322.

³¹⁹ “Edirne'de Askerî Manevraları”, *Balkan*, sayı 43, 7 Eylül 1322.

³²⁰ “Edirne'den Mektup”, *Balkan*, sayı 51, 16 Eylül 1322.

³²¹ “Bulgaristan Manevraları”, *Balkan*, sayı 52, 17 Eylül 1322.

³²² “Yine Harp Tedarikâtı”, *Balkan*, sayı 52, 17 Eylül 1322.

³²³ “Tedârikât-ı Harbiye”, *Balkan*, sayı 56, 21 Eylül 1322.

Öne sürülen yeni bir iddia ise Osmanlı Bulgar ihtilafından çok farklı bir boyutta olmuştur. Bulgar askerlerin bir kısmının bölgeden ayrılmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin Bulgar sınırında sürdürdüğü askerî hazırlıkların artarak devam etmesi bu hazırlıkların aslında Bulgaristan'a karşı olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Avrupa'daki bazı siyasi gazetelerin Avusturya ile İtalya arasında Arnavutluk üzerine yapılan bir anlaşmadan bahsetmeleri Osmanlı Devleti'nin askerî hazırlıklarının sebebi olarak gösterilmiştir. Ethem Ruhi bu makalesinde Osmanlı Devleti'nin hazırlıklarını takdir ederken Türk-Bulgar dostluğunun önemini vurgulamıştır.³²⁴

“...Avusturya Osmanlı ve Bulgar ordusuna karşı asker sevk etmek değil bu iki ordunun ittifakını hissettiği dakikadan itibaren bile biraz düşünür. Herhalde her iki memleket için Pan-Germenizm istilasına karşı yegane sebep-i necat, ittifak ve ittifak, dostluktur.”

İstanbul'da meclis-i hass-ı vükelada yapılan görüşmelerde de savaş hazırlıkları ile ilgili fikir ayrılıkları vardır. Sadrazam Ferid Paşa savaş taraftarı olmadığını; serasker ve Tophane müşiri Zeki Paşa ile Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa ise buna karşı savaş hazırlığının gerekli olduğunu belirtmiştir. Meclis-i vükelâdaki ihtilaftan dolayı Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan komiserine danışılması kararı alınmış, Komiser Sadık El-Müeyyed Paşa ise padişaha Bâb-ı Âli'ye “*Hükümet-i seniyye Bulgaristan'a karşı ikinci ve üçüncü orduda her gün her dakika üç yüz bin kişi hazır bulundurmalı, ateşe ateşle, kuvvete kuvvetle mukabeleye hazır olmalı, sulh ve müsâlemetin idamesi ancak bu suretle kâimdir.*” şeklinde bir rapor vermiştir.³²⁵ İki hükümet arasındaki ilişkiler ise sınırdaki hareketlilik kadar gergin değildir. Hariciye Nazırı Doktor Stanchov'un Osmanlı Devleti ile Bulgaristan ilişkileri ile ilgili ılımlı beyanat vermesi Bâb-ı Âli'yi memnun etmiş ve Türk siyasi çevrelerinde olumlu bir hava yaratmıştır.³²⁶

Türkiye ile Bulgaristan arasında bundan sonra meydana gelebilecek sınır sorunlarının önüne geçmek amacıyla Seraskerlik makamı tarafından hudut muhafızlarına gönderilen emirle Türk askerleri Soğucak bölgesinde kontrol altına alınan bölgeden çekilmeye başladı. Osmanlı askerleriyle Bulgar efradı arasında meydana gelen ihtilaftan sonra taraflar arasındaki sorunların çözümü için Osmanlı ve Bulgar memurlarından oluşan

³²⁴ “Devlet-i Âliyye'nin Sebeb-i Tedarikâtı”, *Balkan*, sayı 61, 28 Eylül 1322.

³²⁵ “Telgraf Havadis-i İstanbul”, *Balkan*, sayı 68, 6 Teşrin-i Evvel 1322.

³²⁶ “Devlet-i Âliyye ve Bulgaristan”, *Balkan*, sayı 95, 10 Teşrin-i Sâni 1322.

komisyonun tedkikatından sonra Bulgarlar haklı bulunmuş ve Osmanlı askeri dört kilometre içeri çekilmiştir. Böylece bu mesele bu şekilde çözülmüş oldu.³²⁷

Meselenin çözülmesinden sonra Sultan Abdülhamit Bulgaristan'ın İstanbul'daki politika memuru Keshov Efendi'yi nezdine kabul etti. Bu kabulde Sultan Abdülhamit prens Ferdinand, veliaht prens ve hanedanın diğer prenslerini sorduktan sonra Bulgaristan hakkında hissiyat-ı hüsnenin ebedi olduğunu temin etmiş, başbakan Petkof ve Hariciye Nazırı Stanchov'a selamlarını tebliğ etmiştir.³²⁸ Bu süreçten anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler dostane bir şekilde devam etmiştir.

4.6. İSTANBUL KAPI KETHÜDASI NAÇOVIÇ'İN İSTİFASI

1906'nın Ağustos ayında Bulgaristan idaresinde büyük bir kriz meydana geldi. Rumlara karşı miting ve nümayişler devam ederken Bulgaristan'ın İstanbul politika memuru (kapı kethüdası)³²⁹ Naçoviç (Grigor Nachovich)³³⁰ 25 Ağustos 1906'da görevinden istifa etti³³¹ ve ayrıca bir hükümet krizi patladı.³³² Nachovich, Bulgaristan için en önemli vazifelerden biri olarak kabul edilen İstanbul politika memurluğu görevinden istifa ederek Bulgar siyasi cemiyetini şaşırttı. Bulgar gazeteleri, Nachovich'in istifasının Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin gerginleşmesi gibi bir sebepten değil, Başbakan Racho Petrov'la yaşadığı fikir ayrılıklarından kaynaklandığını yazmıştır.³³³

³²⁷ "Osmanlı Bulgar İtilafı", *Balkan*, sayı 105, 22 Teşrin-i Sâni 1322.

³²⁸ "Devlet-i Âliyye ve Bulgaristan", *Balkan*, sayı 112, 12 Kanun-ı Evvel 1322.

³²⁹ Kapı kethüdası, beylerbeyi ve sancak beylerinin İstanbul'da ikamet eden ve idari birimleriyle ilgili meseleleri takip ederek merkezle taşra arasında iletişimi sağlayan özel görevlilerdir. Kırım hanı ile Eflak ve Boğdan voyvodalarının da kapı kethüdası vardı. Bulgar Prensligi'nin kurulmasından sonra da İstanbul ile Sofya arasında iletişimi sağlaması amacıyla kapı kethüdası tayin edilmişti. Mehmet Canatar "Kethüda", *TDVİA*, cilt 25, 2002, s. 332-333; Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XVII, sayı 21'den ayrı basım s. 71.

³³⁰ Osmanlı Devleti ile Bulgar Prensligi arasındaki sınır sorunlarından dolayı 1895 yılında Bulgaristan'ın güneyi ile Osmanlı toprakları arasındaki sınırı kesin hatlarıyla belirlemek için bir komisyon kurulmuştu. Sınırdaki tayin edilmeyen bazı bölgelerden dolayı mesele çözülemediği için Bâb-ı Âli sınırda askerî tedbirler almaya başladı. Selanik Olayları ve İinden İsyanı'ndan sonra Bulgar komitacıların Bulgaristan'a sığınmasından dolayı ilişkiler daha da gerginleşti. İki hükümet arasında uzlaşma sağlayabilmek amacıyla Bulgar Hükümeti, 1903 Mayıs'ında Naçoviç'i (Grigor Nachovich) özel bir misyonla görevlendirerek İstanbul'a göndermişti. Emine Bayraktarova, *a.g.e.*, s. 95-97; Selanik Olayları ve İinden İsyanı için bkz. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, ss. 172-214.

³³¹ "Bulgaristan Vaziyeti", *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322.

³³² Hükümet meselesi bir sonraki bölümde incelenecektir.

³³³ "Naçoviç'in Sebebi İstifası", *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322; "Dahili", *Balkan*, Sayı 24, 15 Ağustos 1322.

İstifası gerçekleşen Nachovic, birkaç gün içerisinde Sofya'ya döneceği için vekiller ve sefirlerle görüşmek üzere resmî vedaya gitti.³³⁴ Osmanlı siyasi çevrelerinde bundan sonra Bulgaristan'ın kapı kethüdalığı görevi için Nachovich'e halef bulmanın çok zor olacağı ve Nachovich'in istifa sebebini Bulgar kabinesine dayandırmasından sonra Sultan II. Abdülhamit'in mevcut hükümetten birini Nachovich'e halef olarak çok zor kabul edeceği şeklinde yorumlar yapılmıştır. Bundan sonra Bulgaristan kapı kethüdalığı bir süre Nachovich'in baş kâtibi Panev tarafından idare edilecekti.³³⁵

İstifa ettikten sonra Sofya'ya dönen Nachovich'in istifa etme sebebi ile ilgili birçok söylenti çıktı. En çok dile getirilen sebepler ise Nachovich'in Bâb-ı Âli ve Bulgar Hükümet Reisi Racho Petrov ile sorun yaşaması oldu. Veçer na Posta Gazetesi, İstanbul'dan aldığı bir mektuba istinaden bu dönemde Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı beslediği saldırgan politikadan dolayı Nachovich'in istifa ettiğini yazdı. Bunun üzerine Veçer na Posta muharrirlerinden biri Nachovich ile görüşerek birtakım soruların cevabı almıştır:

“Veçerna Posta'nın İstanbul muhbirinden aldığı malumat sahih olamaz. Zira ben bir sefire ne böyle söz söylemişim ve ne de söyleyebilirim. Zira Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı muharebe etmek niyeti olmadığını ben bildiğim gibi İstanbul'da rical-i siyasiye ve süferâ-yı muazzama da pek âlâ bilirler.

Sebeb-i istifama gelince: Ahiren memurîn-i hükûmetin gözleri önünde ikâ' edilen yolsuzluklardır ki hükûmetimizin haysiyet-i medeniyesini ihlal etti ve Ahyolu vaka-i faciasını intaç etti. Böyle bir vakadan sonra benim İstanbul'da oturmaklığım muhâl idi. Bir takımları, hususuyla Veçer na Posta beni itham ediyor ki güya ben hükûmet-i hazıramızın Türkiye'ye ilan-ı harp etmesine mâni olmuşum. Bu sahih olaydı ben bunu kendim için bir şeref addederdim. Halbuki bu doğru değildir. Zira ben bir parti reisi olmadığım gibi şimdiye kadar girdiğim ve çıktığım kabineler azası meyanında tasavvur olunduğu kadar nüfuzdâr bir adam değilim.

Şunu da ehemmiyeti hasebiyle ilave edeyim ki İstanbul'a gideceğim vakit Türkiye ile hüsn-i muâşeret politikasını nüzûr-ı hazıraya ben ilkâ etmedim bilakis böyle bir meslek tutmaklığımı onlar bana emretmişlerdi. Ben de onların emrine itbâ ettim.

Bunu söylemekten maksadım Türkiye ile daima münasebât-ı dostanede bulunmaklığımız elzem olduğunu mazi bize layıkıyla anlatmıştır. Zira Makedonya meselesi meydan alalı beri birçok partiler mevki-i iktidara geldiği halde bunlardan hiçbiri Türkiye'ye karşı dış bilememiştir. Fi'l-hakika onlardan bir takımları Makedonya'ya çeteler gönderdiler. Fakat bu gibi muzır tedbirlerle eksarhlığın yirmi sene içinde kazanmış olduğu emniyeti sulb edip orada şimdiye kadar yetiştirilen ashab-ı münevverenin mahv u ifnasına alet olmaktan başka ne

³³⁴ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 27, 18 Ağustos 1322.

³³⁵ “Telgraf Havadisî”, *Balkan*, sayı 29, 20 Ağustos 1322.

yapardılar? Zannıma göre bu hakikati inkar edecek Bulgaristan'da bir fert bulunmaz.”³³⁶

Nachovich'ten boşalan İstanbul kapı kethüdalığı görevine daha önce de bu göreve getirilmiş olan Keşof Efendi tayin edilmiştir.³³⁷ Sultan Abdülhamit Bulgaristan'ın İstanbul'daki politika memuru Keşof Efendi'yi huzuruna kabul ederek prens Ferdinand ve ailesinin hatrını sorduktan sonra sınırdaki çatışmaların son bulmasından memnun olduğunu ve Bulgaristan hakkındaki iyi hislerinin ebedi olduğunu temin ederek selamlarını tebliğ etmiştir.³³⁸

4.7. HÜKÜMET REİSİ RAÇO PETROF'UN İSTİFASI VE DİMİTAR PETROF KABİNESİ

Veçer na Posta Gazetesi, Rusya'nın Sofya konsolosu aleyhinde ardı ardına yazılar yayınladı. Ayrıca Bulgaristan Başbakanı Raço Petrof (Racho Petrov) ile Rus konsolosu arasındaki siyasi haberleşmeleri kamuoyuna sundu. Bu durumun devletlerin kaidesine aykırı olmasından dolayı Rusya Hariciye Nezareti Racho Petrov'dan bu durumun meydana gelmesinin sebebini açıklamasını istedi. Rusya Hariciye Nezareti, bu konuda defaatle müracaat etmesine rağmen Başbakan Racho Petrov'dan cevap alamayınca 14 Ağustos 1322'de (27 Ağustos 1906) Bulgaristan Hükümeti ile her türlü siyasi münasebeti kestiğini bildirdi.³³⁹ Başbakan Racho Petrov, Bakan Petkov ve Kanadiev ile yaptığı uzun görüşmeden sonra Bulgaristan-Rusya ilişkilerini daha da gerginleştirmemek için istifa edeceğini bildirdi.³⁴⁰ İstifa edeceğini bildirmesinin ardından Maryanbad'da (Marienbad) bulunan Prens Ferdinand tarafından çağrılan Petrov,³⁴¹ prensle yaptığı görüşmeden sonra Dahiliye Nazırı Petkov'a gönderdiği telgrafta istifa edeceğini yinelemiştir.³⁴²

Başbakan Racho Petrov'un Rusya'nın Sofya konsolosu Şeglof (Sheglov) ile olan ihtilaftan sonra Prens Ferdinand nezdine çağrılıp kabineden istifa ettiği sayıları başladığından beri Bulgaristan'da hareketli günler yaşandı. Bazı gazeteler ve telgraflar

³³⁶ “Naçoviç'in Mühim Sözleri”, *Balkan*, sayı 58, 23 Eylül 1322.

³³⁷ “Naçoviç Yerine”, *Balkan*, sayı 97, 12 Teşrin-i Sâni 1322.

³³⁸ “Devlet-i Âliyye ve Bulgaristan”, *Balkan*, sayı 112, 12 Kanun-ı Evvel 1322.

³³⁹ “Bulgaristan'ın Vaziyeti”, *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322.

³⁴⁰ “Raço Petrof İstifada”, *Balkan*, sayı 24, 15 Ağustos 1322.

³⁴¹ “Dahili”, *Balkan*, Sayı 26, 17 Ağustos 1322.

³⁴² “Telgraf Havadisi”, *Balkan*, Sayı 31, 23 Ağustos 1322.

Bulgaristan’da bir hükümet krizinin çıktığını bildirdi. Ethem Ruhi, yazısında her ne olursa olsun Osmanlı Devleti ile Bulgaristan dostluğuna vurgu yapmıştır:

“Bizce, Müslümanlarca Bulgaristan’ın kanun-ı medeniyet ve insaniyete, kanun-ı adl ve hürriyete imtisalen idaresini, hükümet-i seniyye ile münasebât-ı dostanesini kim temin edebilecekse onların hüküm ve nüfuzunu gözlemek en millî, en insani emeldir.”³⁴³

Racho Petrov, bu gelişmelerin yaşandığı süreçte birkaç kez istifasını verse de Petrov’un istifası birtakım sebeplerden dolayı kabul edilmemiştir. Prens Ferdinand’ın Petrov’dan istifasını ertelemesini istediği için Petrov bir süre daha bu görevde kalmış 9 Teşrin-i Evvel 1322’de (22 Ekim 1906) açılan Sobranya’da (Bulgar Milli Meclisi) başbakan olarak prensin nutkunu okumuştur.³⁴⁴ 24 Teşrin-i Evvel 1322’de (6 Kasım 1906) ise Racho Petrov istifa etmiş ve Prens Ferdinand yeni kabinenin teşkilini Dahiliye Nazırı Petkof’a vermiştir. Kurulan yeni kabine, prensin onayından sonra Sobranya’da okunmuştur:

Reis-i nüzzar ve Dahiliye Nazırı	: Dimitar Petkov
Hariciye Nazırı	: Doktor İstançof (Stanchov)
Harbiye Nazırı	: General Savof
Maarif Nazırı	: Ivan Şişmanof
Maliye Nazırı	: L. Payakof
Adliye Nazırı	: Panayotof
Ziraat ve Ticaret Nazırı	: N. Kanadiyef

Nafia nezareti yine Petkof’un uhdesinde kalmıştır.³⁴⁵

Muhelif Radikal Demokrat Partisi üyelerinden Gospodin Tayço Zanofo ile Progresist Liberal partisi üyelerinden Gorgi Pasarov, hükümetin iç ve dış siyasetini eleştirerek birtakım açıklamalar yaptılar. Bu iki muhalif üyenin konuşmaları tamamen eleştiri üzerine olmuştur. İlk başta yeni kabinenin Raço Petrof’tan kalan politikalara devam edip etmeyeceği üzerine cevap istenmiştir. İki üye de seçimlerde yapılan adaletsizlikler üzerine durmuş ve bu adaletsizliklerle meclis açılış nutkunda yer alan adalet ve vicdan hürriyetinin çeliştiğini belirtmiştir. Dış politikanın alt üst olduğu, hazineden büyük

³⁴³ “Buhran-I Nüzzar”, *Balkan*, Sayı 33, 25 Ağustos 1322.

³⁴⁴ “Dahili”, *Balkan*, Sayı 76, 13 Teşrin-i Evvel 1322.

³⁴⁵ “Petrof Kabinesinin İstifası”, *Balkan*, Sayı 83, 25 Teşrin-i Evvel 1322

miktarlarda harcamalar yapıldığı için ekonomik zorluklar yaşandığı, askerî hazırlıklara rağmen Türklere üstünlük sağlanamadığı, Rumlarla yaşanan olaylardan dolayı Bulgarların daha önce kazandığı Avrupa teveccühünün son hükümet yüzünden mahvolduğu şiddetli bir şekilde eleştirilerek konuşmalar tamamlanmıştır.³⁴⁶

Bir sonraki Sobronya toplantısında Başbakan Petkof ve Ziraat ve Ticaret Nazırı Kanadiyef konuşmalar yapmış, muhaliflerin sorularını yanıtlamışlardır. Başbakan Petkof, konuşmasının başında izleyecekleri politikayı tek cümle ile özetlemiştir: *“Raço Petrof kabinesi tarafından emr ü ifa edilmiş bütün icraatin mesuliyetini halihazır kabinesi deruhte etmiştir.”*

Raço Petrof Hükümeti'nin politikalarını devam ettireceklerini söyleyen Petkof, muhalif parti üyelerinin daha önce yaptığı eleştirilere cevaben konuşmasına devam etti. Seçimlerdeki adaletsizliklerle ilgili eleştirilere Petkof, seçim zamanları karışıklık ve kargaşaların ilk defa bu sene olmadığını, daha önce de defalarca seçim kargaşası yaşandığını, haksızlık yapanlar hakkında gerekli hukuki işlemlerin yapıldığını ve seçimlerle ilgili şikayetçi olacılara mahkeme yolunun açık olduğunu vurgulayarak cevap verdi. Ekonomi ile ilgili eleştirilere karşı, Bulgaristan'ın son beş yıldır iktisaden geliştiğini, bu gelişmenin de hükümetin girişimleriyle inşa edilen şimendiferler, düzenlenen yollar ve geliştirilen tarımsal faaliyetlerle mümkün olduğunu, yapılan harcamalara karşın gelir düzeyinin de müsait olduğunu söyledi. Rumlara yönelik nümayişlere cevaben ise mesele daha fazla büyümeden Bulgarları Rumlar aleyhinde teskin etmek amacıyla Ahyolu'daki Sen Josef Kilisesi'ni Bulgarlara teslim etmek ve Patrikhane tarafından atanan Metropolit Neofitos'u Filibe'ye kabul etmemek için durmadan çalıştığını belirtti. Bulgaristan anayasası müsaade ettiği için ahalinin Rumlar aleyhine düzenlediği mitingleri men edemediğini, ancak karışıklık çıkaranların cezalandırılmasından dolayı görevini yerine getirdiğini söyledi.³⁴⁷ Seçimlerdeki haksızlıklar, maliyenin durumu ve Rumlar aleyhinde yapılan nümayişlere cevap verdikten sonra Petkof konuşmasını dış politika ve Bulgar ordusu hakkında bilgi vererek sürdürdü. Ordunun teçhizi için yapılan harcamalardan dolayı hükümeti eleştirenlerin teçhizatı gerektiren sebepleri tekrar düşünmesini istedi ve hatırlattı:

³⁴⁶ “Sobronya'nın Sonuna Bakalım”, *Balkan*, sayı 90, 2 Teşrin-i Sâni 1322

³⁴⁷ “Sobronya 1”, *Balkan*, sayı 96, 11 Teşrin-i Sâni 1322.

“Bu mevki-i iktidara geldiğimiz zaman Bulgaristan en müşkil bir vaziyette bulunuyordu. Makedonya’da ihtilaller Selanik vukuat-ı müessifesi vesair gûne iğtişâât hudut boylarını çınlatıyordu. Bu iğtişâstan dolayı bütün alem-i siyaset Bulgaristan’ı itham ediyordu. Binaenaleyh komşumuz olan devletlerin harekât-ı askeriyesine karşı eli ayağı bağlı durmak da şu aralık muvafık-ı akıl ve siyaset değildi.”³⁴⁸

Almanya ve Avusturya’nın Bulgarlara göz dağı vermeye çalıştığı, Osmanlı’nın ise sınırlarına asker ve mühimmat sevkiyatı yapıp savaşa hazırlandığı bir dönemde asker toplayıp teçhiz etmenin elbette elzem olduğunu hatırlatan Petkof, böyle müşkül bir durumdan kurtulmak için Osmanlı’ya savaş ilan edip Makedonya’daki Bulgar kardeşlerin mazlumiyetine son verilmesini tavsiye edenlere rağmen İstanbul ile dostane ilişki kurmaktan başka çarelerinin olmadığını belirterek sözlerini tamamladı.³⁴⁹

Petkof Hükûmeti’nin göreve başlamasından sonra icraatından ilki Prenslığın kurulmasından önce Bulgaristan dahilinde var olan kapitülasyon anlaşmalarının lağvedilmesi olmuştur. Avusturya, Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya ile var olan kapitülasyon anlaşmaları, özellikle Avusturya’nın imtiyazlardan vazgeçmeyeceğini bildirip süreci uzatmasına rağmen kaldırılmıştır. Dubniçe mebusu Kozniçki’nin daha önce “*Bulgaristan gibi müstakil bir idare-i hükûmet hakkında Osmanlı idaresinden beri devam edip deveran-ı imtiyazat-ı ecnebiyenin hâlâ devamı büyük bir zaaf ve zillet olduğu ve bu hâlin daha ne zamana kadar devam edeceği*” şeklindeki soru önermesine karşılık Hariciye Nâzırı Doktor Stanchov, “*kanun-ı adl ve hürriyete merbut olan Bulgaristan istiklâlinin hâlâ imtiyazât-ı ecnebiye gibi müstebidâne şartlar altında kalması asla caiz olamaz. Binaenaleyh uhve-i aşikenin bir semere-i muzırresi olan bu şartlar çözülmeli. Şeref-i istiklâl hürriyetle kâimdir.*” cevabını verdikten kısa bir süre sonra alınan kararla Bulgaristan dahilindeki kapitülasyonlar kaldırılmıştır.³⁵⁰

9 Kânun-ı Evvel 1322 (22 Aralık 1906) Cumartesi günü saat üçte toplanan ve hükümet reisi Petkof ile Ziraat ve Ticaret Nazırı Kanadiyef’in de hazır bulunduğu Sobranya’da eski 5, 10, 20, 50, 100 franklık altın ve gümüş banknotların yenileriyle değiştirilmesi, 1907 senesi için bakanlıklara ayrılan bütçenin 120 milyon frank olması, Avrupa’dan

³⁴⁸ “Sobranya 2”, *Balkan*, sayı 97, 12 Teşrin-i Sâni 1322.

³⁴⁹ “Sobranya 2”, *Balkan*, sayı 97, 12 Teşrin-i Sâni 1322.

³⁵⁰ “Bulgaristan’da İmtiyazât-ı Ecnebiyyenin Lağvı”, *Balkan*, sayı 102, 18 Teşrin-i Sâni 1322; “Şeref-i İstiklâl Hürriyetle Kâimdir”, *Balkan*, sayı 106, 23 Teşrin-i Sâni 1322.

sipariş edilen lokomotiflerin ve altyapı faaliyetleri için ithal edilecek 200 ton borunun gümrükten muaf tutulması kararı alındı.³⁵¹

Petkof Hükûmeti'ni meşgul eden en önemli iki mesele demiryolu çalışanlarının grevi ile üniversite (darülfünun) meselesidir. Demiryolu çalışanları maaşlarını alamadıkları gerekçesiyle aralık ayının sonunda grev başlattılar. Bunun üzerine toplanan Sobranya'da Harbiye Nâzırı Savof, bu çalışanların silah altına alınması için (asâkir-i ihtiyatiye) hükümetten müdahale yetkisi istedi. Sobranya'da uzun süren tartışmalardan sonra yapılan oylama ile Savof'un talebi kabul edildi.³⁵² Demiryolu çalışanlarının bir ay boyunca silah altında tutulmasından sonra sorun çözülmüş ve çalışanlar göreve başlamışlardır.³⁵³ Darülfünun meselesi Petkof Hükümeti döneminde başlayıp daha sonra da devam ettiği için bir sonraki bölümde etraflıca incelenecektir.

Birtakım kanun hükümlerinin düzenlenmesi, demiryolu çalışanlarının grevi ve darülfünun meselesinden dolayı Sobranya, 31 Kânun-ı Sâni 1322'de (13 Şubat 1907), daha önceki yıllardan farklı olarak bir buçuk ay geç kapandı. Bu dönemde mecliste alınan kararlar aşağıda verilmiştir:

İdarî kararlar:

- Mecâlis-i şura hakkında kanun,
- Merkez-i hükümet yani Sofya polis idaresinde teşkilat-ı cedide,
- Kurâ polis idaresinde teşkilat-ı cedide
- İntihap kanunlarında tadilat,
- İntihabât-ı umumiyyede tadilat,
- Birkaç karye isminin tecdidi,
- Emniyet sandıkları hakkında bazı kavânin-i cedide,
- Turuk-ı umumiye inşaatı hakkında,
- Rical-i memurîn-i hükümet hakkındaki nizamât-ı mevzuada tadilat³⁵⁴

Mâli kararlar:

³⁵¹ "Sobranya'da", *Balkan*, sayı 112, 12 Kânun-ı Evvel 1322.

³⁵² "Sobranya'da", *Balkan*, sayı 132, 27 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁵³ "Dâhili", *Balkan*, sayı 138, 4 Şubat 1322.

³⁵⁴ "Sobranya'nın Kapanması", *Balkan*, sayı 140, 7 Şubat 1322.

- Ziraat Bankası hakkındaki kanun-ı mâlinin tadili.
- Bulgar bankasında terhin suretiyle kredi usul hakkında yeni kanun
- Gümrük nizamâtında tadilat
- Pasaport nizamâtında tadilat
- Posta ittihad-ı umumîsinin Bulgaristanca'da tasdik-i resmisi

Adlî kararlar:

- Usul-i muhâkemât-ı mülkiye hakkında bazı tadilat
- Kânun-ı ceza hakkında bazı tadilat
- Matbuat tarafından hukuk ve şevket-i hükümdârîye karşı tecavüzât-ı cinâiye hakkında

Askerî kararlar:

- Levazımât ve sevkiyat-ı askeriye idaresi ihdası hakkında yeni kanun.

Eğitim ile ilgili kararlar:

- Mekâtib-i umumiye muallimleri ve usul-i tedrisleri hakkında yeni kanun.
- Sofya darülfünunu hakkında teşkilat ve nizamât-ı cedide.

Bayındırlık, ziraat ve ticaret ile ilgili kararlar:

- Altın ve gümüş fûruht ve imâli hakkında yeni bir kanun-ı murâkabe.
- Ticaret kamaraları hakkında yeni kanun
- Borsalar hakkında kanun
- Sofya ticari ve sanayi müzesi hakkında kanun
- Hükûmet-i Osmaniye ile olan ticaret muahedâtının tasdik-i resmîsi
- Filoksra'ya karşı tedabir-i fenniye ittihazı için kanun
- Muavenet şirketleri hakkında kanun
- Tarlaların zer'î hakkında yeni bir kanun-ı zirai.
- Fresine kumpanyası ile olan muahede-i ticariyenin resmen tasdiki.

- Rumeli-i Şarkî şimendiferlerinin iştirasını müzakere hakkında kanun.³⁵⁵

İki haftalık aranın ardından 1 Mart 1907 Cum günü Sobranya, prensin fermanıyla tekrar açıldı.³⁵⁶

4.8. DARÜLFÜNUN MESELESİ

Prens Ferdinand, hükümet üyeleri ve diğer devlet ricalinin yeni Milli Bulgar Tiyatrosu'nun açılışına katıldıkları 17 Ocak 1907 Perşembe günü ilk tiyatro oyunu başlamadan önce Sofya Darülfünunu'ndan bazı öğrenciler prens ve hükümete karşı protesto başlatarak prene saldırı girişiminde bulundular. Hükümet reisi Petkof ise bizzat meydana çıkıp toplanan kalabalığın güvenlik güçleri tarafından hemen dağıtılmasını emretti. Öğrencilere uygulanan şiddet üzerine öğrenciler biraz gösteri yaptıktan sonra dağıldılar.³⁵⁷ Petkof başkanlığında toplanan hükümet, darülfünun öğrencilerinin prens ve hükümete karşı hareketlerinin muhalif partilerin teşvik ve tahrikiyle yapılmış olabileceği düşünülmele birlikte, bundan sonra bu tür nümayişlerin çıkma ihtimaline karşılık askerî kuvvetlerin nasıl vaziyet alması hakkında görüştü. Aynı gün Prens Ferdinand darülfünunun altı ay boyunca kapanmasını ve öğretim görevlilerinin azledilmesini emretti. Hükümet, Sofya'da tedbir olarak miting yapılmasını yasakladı.³⁵⁸

³⁵⁵ Ethem Ruhi, Bulgaristan'ın idaresini, yönetim şeklini ve işleyişini övmüş ve Osmanlı Devleti ile kıyaslamalar yaparak Osmanlı idaresini eleştirmiştir: “Şu hale doğrusu ya biz gıpta-hânız. Mevad-ı mesrude layıkıyla mütalaa edilecek olursa otuz sene evvel mahkum ve şüphesiz bizden yüksek bir seviye-i idrakte bulunamamış olan Bulgar milletinin bugün az bir zaman içinde ne derecede yükselmiş, ne olursa olsun, iyi kötü bir kanuna, bir intizama sahip olmuş bulunduğunu kemâl-i ibretle görüyoruz.

Adalet-i mutlaka, hürriyet-i kâmile dünyanın hiçbir yerinde yok. Fakat asrımız bir asr-ı tekamüldür. Medenî milletler günden güne adalete, kemalâta takarrub ediyor. Fikr-i insaniyet gün günden yükseliyor.

Altı yüz sene Osmanlı hakimiyetinde yaşadıkdan sonra otuz senelik bir idare-i müstakileye sahip olan böyle küçük bir hükümetin, bu kadar bir müessir intizam ve kanun-perveri izhar edişi, elbette şayan-ı ibrettir.

İnsanlara insaniyeti anlatan, ahenk ve saadet-i insaniyeyi temin eden kanundur. O kanun-ı akdes ise kanun-ı adl ve hürriyettir. Şimdi otuz sene evvel zat-ı şahane tarafından tesis ve küşad edilen meclis-i mebusan dağıtılmış olmasa idi bizim de bugün böyle kanunî içtihadâtımız, kemalâtımız, sene be-sene yükseldiğimiz, yalnız komşularımız değil cihan-ı insaniyetin nazar-ı takdirini celb edecekti. Kanunsuzluk, hürriyetsizliktir ki fezâil-i milliyemizi mahvetti. İbret alalım! Şu küçük Bulgar milletinden olsun ibret alalım.” Ethem Ruhi, “Kapanan Sobranya'nın Mukarrerâtından”, *Balkan*, sayı 142, 9 Şubat 1322.

³⁵⁶ “Sobranya”, *Balkan*, sayı 149, 18 Şubat 1322.

³⁵⁷ “Dâhili”, *Balkan*, sayı 121, 6 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁵⁸ “Dâhili”, *Balkan*, sayı 123, 9 Kânun-ı Sâni 1322.

Hükümetin Sofya’da miting yapılmasını yasaklamasına rağmen 21 Ocak’ta Büyük Kilise Meydanı’nda muhalifler tarafından bir miting yapıldı. Darülfünun’un kapatılmasına karşı sosyalistlerin reisi Abacif, uzun bir konuşma yaptı ve konuşması bittikten sonra herkesin sessiz sedasız dağılmasını rica etti. Bunun üzerine öğrencilerden bazıları Darülfünun’a doğru yürümek istediye de meydanda hazır bulunan süvari taburu buna müsaade etmedi. İki saat boyunca bölgede kargaşa hakim olsa da saat beşe doğru öğrenciler dağıldı. Sofya’da yayın yapan gazeteler öğrenci hareketlerinin Sosyalist ve İşçi partilerinin teşvik ve tahrikinden kaynaklandığını yazmıştır. Maarif Nezareti tarafından ilan edilen beyannâme ile bütün Darülfünun öğrencilerinin memleketlerine dağılmaları emredildi. Yarım tabur süvari Harbiye Nezareti tarafından Büyük Kilise Meydanı’nda dükkanların kapanmasından sonra bölgede tedbir alması için görevlendirildi. Tiyatro gecesi prence karşı yapılan bu faaliyetten dolayı prensin yaveri General Markov’a beş gün ev hapsi cezası verildi.³⁵⁹ Bu sırada ülkenin birçok şehir ve kasabasından memurlar, din adamları, tüccar, ahali eşrafi ve öğrenci velileri prence destek vermek amacıyla üzüntü ve teessüf telgrafları göndermişti.³⁶⁰ Maarif Nezareti’nin emrine göre öğrenciler memleketlerine dağılmaya başlamış, Darülfünun askerî koruma altına alınmıştır. Bundan sonra askerlikten muaf tutulan öğrencilerin bu muafiyeti kaldırılmıştır.³⁶¹

31 Ocak Perşembe günü saat ikide toplanan Sobronya’da milletvekillerinden Gospodin Mumcilof hükümetin darülfünun öğrencilerine karşı aldığı tedbirleri desteklese de milletvekili Gospodin Doğramacıyef, prensin nüfuz ve haysiyetini koruma esasına dayanan arzusunu takdir etmekle birlikte prence karşı yapılan protestolardan bütün öğrencilerin ve öğretim görevlilerinin sorumlu tutularak Darülfünun’un kapatılmasını uygun bulmadığını dile getirmiştir. Milletvekili Gospodin Danev ise Darülfünun’unun kapatılmasının kanun-ı esasîye ve Darülfünun nizamnamesine aykırı olduğunu iddia ederek hükümeti eleştirmiştir:

“Darülfünun nizamnamesine münâfi hareket etmekle hükümet-i hazıra kanun-ı esasîye mugâyir hareket etmiştir. Kanun-ı esasîye merbut bir hükümetin en birinci vazifesi kanuna uygun harekettir zira o hükümetin mevcudiyeti kanunla kâimdir. Eğer bu vazife nıyan olursa hükümet kötü bir yola gitmiş olur Madem ki darülfünun talebeleri bu hareketleriyle bir cinayet irtikap ettiler. Bu cinayete karşı

³⁵⁹ “Sofya’da Nümayiş”, *Balkan*, sayı 124, 10 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁶⁰ “Sofya Nümayişi Hakkında”, *Balkan*, sayı 125, 11 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁶¹ “Talebeler Hakkında Tedabir”, *Balkan*, sayı 125, 11 Kânun-ı Sâni 1322.

onların tedip ve mücâzât edilmesi için ne yapıldı? Bana öyle geliyor ki hükûmet-i hâzıra bu tedbiriyle bu cinayette asıl mücrim olanların mücazât edilmesi imkanını bile müşkil kıldı.”³⁶²

Gospodin Danev’in konuşması bittikten sonra söz alan Bakan Kanadiyef, uzun ve hararetli konuşmasına Danev’in eleştirilerine cevap vererek başladı:

“Kanun-ı esasînin kırk yedinci maddesi, dâhilen veya hâricen bir tehlike melhûz olduğu ve derakab Sobranya’nın inikâdı imkanı görülmediği zaman hükûmete âni bir tedbir-i kâti ittihazı için bir salahiyet bahşediyor ki kanunun verdiği bu salahiyet yine kanunun kuvvet ve haysiyetini takviyeden başka bir şey değildir. Hükûmet işte bu kanuna tevfik hareketle darülfünunu kapamıştır.”³⁶³

Kanadiyef, Darülfünun’un kapatılmasının hukukî meşruiyetini dile getirdikten sonra azledilen öğretim görevlileri hakkında uzun bir konuşma yapmıştır:

“Darülfünun muallimlerinin esbab-ı azilleri hakkındaki muarızların protestosuna gelince onların şu itirazları onu tasdik ediyor ki eğer bu ahlaksızlığı irtikap eden talebelerin mücazâtı hususî akamediya meclisimize havale edilse imiş hiçbir mücazata şayan görülmeyecekmış!... Muallim efendilerin makam-ı müdafaada serdeyledikleri ifadat ve tabirât bunu teyit ve tasdik etmiyor mu? Bu tabirat ve ifadat ki ilk cümlelerinde gayet mutedil ve fakat renkleri yakıştırılmış elfaz ile mutarrâ olarak başlıyor da ondan sonra hükûmete karşı şiddetli hücumlar tevâli ediyor, acaba bu vaziyet-i fikriye neyi imâ eder, ne mana ile tefsir edebilir? Onların bu infiali açıktan açığa şunu ima ediyor ki muallim efendiler talebelerin o hareket-i sefilelerinden ziyade darülfünunun kapatılmasıyla muallimlerinin azli iradesine daha ziyade ehemmiyet veriyorlar. Demek oluyor ki talebelerin şan-ı hükümdariye gayr-ı layık hareket-i sefileleri darülfünunun kapanmasından daha ehemmiyetsiz görülüyor; öyle mi? Zaten darülfünunumuzun şahsiyet-i maneviyeleri sayılan bu muallimlerin derece-i liyakat ve meziyetleri neden ibarettir? Muallim imtihanındaki “tez”leri – bir mesele-i hukûkiye ve siyasiye ve fenniye hakkında malumat ve müşahadet demek – muhtelif gazetelerden toplanmış mütenevvi, intihal kabilinden, ruhsuz şeyler değil mi? Bundan başka darülfünunda tamim ve neşre çalıştığı fikir hep cumhuriyet tarafdarlığı değil mi? Bu fikir ve maksat ise şekl-i hükûmetimizin mukteziyatıyla, kanun-ı esasî ile kâbil-i telif midir?”³⁶⁴

Darülfünun’a başka ülkelerden öğretim görevlisi getirilmesini de şiddetli bir şekilde eleştirdikten sonra Darülfünun’a öğrenci yetiştiren Gimnaziyaların verdiği eğitimi eleştirdi:

“Çocuklarını gimnaziyaya gönderen pederlerin arzu-yı daimîsi vatan ve millet için nâfi olan tedrisat-ı fenniyyeden başka bir şey olmadığı halde gimnaziyalarımızın usul-i tedrisatı bu maksattan çok uzak kalmıştır. Bu ise gayrı çok vakit devam edemez. Zira bu mekteplerde vatan ve millete nâfi dersler değil dinsizlik, milletsizlik – sosyalistlik olacak – neşr ü ilkâsına mümâşât salahiyetini hükûmete hangi kanun bahş ediyor? Çocuklarımıza, gençlerimize tahsil-i ilim en mühim bir

³⁶² “Sobranya” *Balkan*, sayı 130, 23 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁶³ “Sobranya” *Balkan*, sayı 130, 23 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁶⁴ “Sobranya’da” *Balkan*, sayı 131, 25 Kânun-ı Sâni 1322.

ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç da vatanın ve milletin nef ve ihtiyacı nispetinde, onun için bu gençlere lazım olan ilim, mezhepsizlik, milletsizlik değil ancak vatan menfaati, vatan muhabbetidir.”³⁶⁵

Sofya Darülfünunu hakkında yapılan yeni nizamnâme, Sobranya’da oy birliğiyle kabul edildi.³⁶⁶

12 Şubat’ta toplanan Sobranya’da müzâkere konusu darülfünün hakkındaki nizamnâmeye ilişkin olduğundan hükümet reisi Gospodin Petkof’la bakanlar Kenadiyef, Papakof ve Panayotof hazır bulundular. Milletvekili Gospodin Şipkof, nizamnâmeyi takdir ederek eski Maarif Nâzırı’nı eleştirdi. Gospodin Velkonayçef ise nizamnâmeye muhalif bir konuşma yaptı. En son söz alan hükümet reisi Petkof, darülfünuna ve öğrencilere tanınan fikir özgürlüğünün, hiçbir şekilde kısıtlanmamasına rağmen, hükümet aleyhine kullanıldığını, suistimal edildiğini belirtmiş, yeni nizamnâme ile eğitim-siyaset ilişkisini eleştirmiştir:

“Eski darülfünün nizamnamesinden dolayı yalnız Gospodin Şişmanof değil kabinece mesulüz. Zira Gospodin Şişmanof’un vaz ve takip eylediği nizamâtı biz de mütalaa ettik de öyle kabul edildi. Binaenaleyh ben birçok kereler bu nizamların darülfünün hakkında serbesti-i efkârı münhal bir fikrasını gördüysem itiraz etmişim. Genç talebelerimizin hürriyet-i efkâra malik olmalarını arzu etmişim. Fakat bu hürriyet-i efkârın reis-i hükümetimizi tahkire vardırılmaya kadar suistimale uğratılacağını hiç ümit etmedim...Bizim darülfünün talebeleri hakkındaki fevkalade olan hulûs-ı niyetimiz suistimal edildi. Vakta ki darülfünün muallimlerinin kalemleri reisi hükümetimiz aleyhinde ilkaate başladı; ben o zaman Gospodin Şişmanof’a bu ilkaatin büyük bir cüret olduğu ve herhalde darülfününun bir hükümet müessesesi olduğu unutulmamasını söyledim. Fakat o zaman Gospodin Şişmanof da hiçbir şey yapamayacağını makam-ı itizarda bana söylemişti. Zira darülfünün nizamnâmesi pek müsaadekârâne tertip edilmişti. Binaenaleyh bu nizamnamenin müsaadekârlığı hatasıdır ki bugün bizi de mesuliyet altında bırakıyor, onun için ki bu hata-yı vâkiin şimdi tashihine mecburuz...Bundan böyle eski nizamnamenin tadil ve tahdidi hakkındaki tertibatımızın icra-yı hüküm edeceğini bir darülfünunda okumak istemeyenlere memâlik-i ecnebiye darülfünunları açıktır.

Biz bu tedbiri daha üç sene evvelden ittihaz edecektik. Eğer o zaman bu emeli hayr-ı husûle çıkarmış olsaydık şimdi ne talebelerin böyle kanun-ı ahlâka münâfi hareketleri görülecek ve ne de bu mesele üzerine münazaraya mahal kalacaktı. Darülfünunda okuyan bir talebeye umûr-ı siyasiye ile iştigal lazım değildir. Bir talebe tahsilini ikmal eder, iktisab-ı ilim ve marifet eyler; ondan sonra her ne işle olursa olsun iştigale hürdür. Mademki askerî memurlarını, hükümet memurlarını ve papazları politika işlerine karıştırmıyoruz. Darülfünün talebelerini de bu meyana dahil etmiş olursak hata mıdır? Hükümetin teşkilat-ı hayriyesine karşı ilkaatte bulunan bir darülfünün müdürünün ilkaatine nasıl tahammül edelim istiyorsunuz?

³⁶⁵ “Sobranya’da” *Balkan*, sayı 131, 25 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁶⁶ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 132, 27 Kânun-ı Sâni 1322.

Böyle bir suret-i tahsil ile darülfünunumuzun nasıl mütefenninler yetiştirebileceğini zannediyorsunuz? Hele genç kızlarımıza gelince onlar bu nizamnâmeden büsbütün hariç kalıyor. Bulgaristan hürriyet ve istiklalini kazanalı henüz otuz sene olmuştur. Binaenaleyh bizim hayat-ı siyasiyemizi garba, İngiltere'ye, Fransa'ya kıyas etmek abestir. Bizim şimdi genç kızlarımız darülfünunda tahsil-i ilim ve maârif eyleyecekleri yerde sade sosyalistlik modasına kapılıyorlar! Buna karşı gayrı tedbir ve basiret gerektir. Muhalifin olabilir bu fikrimize de itiraz ederler, fakat bir zaman gelecek ki teşekkür edecekler. Ben iktidarda olsam da bundan sonra iktidara gelebilecek muhaliflerin dahi bu eseri takip etmelerini temenni eder bu yolda muhaliflerimin bile en birinci alkışçısı ben olacağımı temin eylerim.”³⁶⁷

Darülfünun Nizamnâmesi 8 Mart Cuma günü Sobronya'da yapılan oylamada kabul edilmiş ve Gospodin Petkof tarafından Prens Ferdinand'a vekaleten onaylanmıştır.³⁶⁸

Darülfünunda yapılan soruşturma sürecinde polis idaresi birtakım belgeler elde etmiş, yapılan incelemeler sonucunda darülfünunda görev yapan bazı öğretim görevlileri tutuklanmıştır.³⁶⁹ Daha önce alınan karar üzerine Darülfünun öğrencilerinden birçoğu askere alındı.³⁷⁰

5 Nisan 1907 Cuma günü toplanan Sobronya'da Darülfünun'un açılması ve azledilen öğretim görevlilerinden yeni kanunlara uymayı taahhüt edeceklerin tekrar tayin edilmesine, yeni kanunları tanımayanların yerine yeni öğretim görevlilerin tayin edilmesine karar verildi.³⁷¹

Yeni Maarif Nâzırı Gospodin Apostolof, Darülfünun'a tayin edilen öğretim görevlilerini huzurunda kabul ederek müzakerelerde bulundu.³⁷² Daha önce azledin öğretim görevlilerinden bir kısmı tekrar tayin edilirken³⁷³ bir kısmı yeni kanunlarda birtakım düzenlemeler yapılmasını talep etmiş,³⁷⁴ kabul edilmemesi durumunda nümayiş yapacaklarını bildirmişlerdir.³⁷⁵

Sobronya'da alınan kararlar Darülfünun, 24 Eylül'de açılmıştır. Eski öğrenciler okula kabul edilirken yeni öğrenciler için de sınav yapılmıştır.³⁷⁶ Öğrencilerden bir kısmı yeni öğretim görevlilerinden ders almak istemediği için okula dönmek istemese de birçoğu

³⁶⁷ “Sobronya'da”, *Balkan*, sayı 137, 3 Şubat 1322; “Sobronya'da”, *Balkan*, sayı 138, 4 Şubat 1322;

³⁶⁸ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 153, 24 Şubat 1322.

³⁶⁹ “Yeni Tevfikât”, *Balkan*, sayı 144, 11 Şubat 1322.

³⁷⁰ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 146, 13 Şubat 1322.

³⁷¹ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 175, 24 Mart 1323.

³⁷² “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 198, 6 Haziran 1323.

³⁷³ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 209, 22 Haziran 1323.

³⁷⁴ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 213, 28 Haziran 1323.

³⁷⁵ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 215, 30 Haziran 1323.

³⁷⁶ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 264, 19 Eylül 1323.

geri dönüp kayıt yaptırdı.³⁷⁷ Darülfünun meselesi uzun süre çözülemese de yeni Maarif Nâzırı Gospodin Muşşof, daha önce azledilen ve Darülfünun'un açılmasından sonra tayin edilmeyen öğretim görevlileriyle müzâkere ederek anlaşmış, bu öğretim görevlilerinin tekrar tayin edilmesiyle birlikte mesele çözülmüştür.

4.9. YENİ MATBUAT NİZAMNÂMESİ

30 Ocak 1907 Çarşamba günü hükümetin uygun gördüğü matbuat nizamnâmesi Sobranya'dan geçmiştir. Nizamnâmeğe göre bir gazetede prens hakkında saygısızlığı imâ eden ve matbuat âdâbına aykırı olan bir söz olması durumunda yerel mahkemelerin gazete yayınına son verilecektir.³⁷⁸

21 Mart 1907 tarihinde Sobranya'ya (Bulgar Milli Meclisi) sunulan gazete mesul müdürlerinin idadi diplomasının olması ve yıllık en az beş yüz frank vergi mükellefi olması ile ilgili yeni nizamnâme ise 12 Mart'ta meclisten geçti. Bununla birlikte gazete sahibi ve yazarlar için büyük mesuliyetler getirildi. Bu nizamnâmeğe göre hükümet aleyhinde hakaret içeren sözler sarf edecek gazeteler yerel mahkemeler tarafından değil divan-ı harp tarafından yargılanacaktır.³⁷⁹ Ethem Ruhi, gazete neşretmek isteyen kişilerin sahip olması gereken vasıflar hakkındaki kanunu makul ve mantıklı bulduğunu dile getirerek desteklemiştir:

“Bundan böyle her gazete sahibi mektep bitirmiş, ilim ve marifetle mütehelli, herhalde gazetecilik ne demek olduğunu bilir kimseler olacak. Öyle eskisi gibi kundura eskicisinden, asker bozmasından gazeteciler olmayacak.”³⁸⁰

Yeni matbuat nizamnâmesinin yürürlüğe girmesinden sonra birçok gazete sahibi Sofya mahkemelerinde yargılanmıştır. Örneğin hicriyeli resimlerle meşredilen Bulgaran Gazetesi'nin sahibi Mösyö Bozinof on dört ay hapis ile bin iki yüz lef para cezasına çarptırılmıştır.³⁸¹ Nizamnâmedeki şartlara uygun şekilde mesul müdürü bulamayan şimendifer memurları, fikirlerinin yer aldığı gazetelerini Sırbistan'da neşredip Bulgaristan'da dağıtmaya başladı.³⁸² Den Gazetesi, Petkof'un cinayeti ile ilgili

³⁷⁷ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 274, 4 Teşrin-i Evvel 1323.

³⁷⁸ “Dahili”, *Balkan*, sayı 127, 18 Kanun-ı Sâni 1322.

³⁷⁹ “Yeni Matbuat Nizamnâmesi”, *Balkan*, sayı 162, 8 Mart 1323; “Dahili”, *Balkan*, sayı 165, 13 Mart 1323.

³⁸⁰ Ethem Ruhi, “Dahili”, *Balkan*, sayı 167, 15 Mart 1323.

³⁸¹ “Gazeteci Davaları”, *Balkan*, sayı 170, 18 Mart 1323.

³⁸² “Dahili”, *Balkan*, sayı 171, 20 Mart 1323.

yayınladığı hicvî resimden dolayı kapatıldı.³⁸³ Sofya’da demokratlar, Serak Bulgarya bölgesinde toplanarak nizamnâme-yi protesto etti.³⁸⁴

28 Mart 1323 tarihinde matubat nizamnâmesi yeniden tanzim edildi. Gazete çıkarmak isteyen kişilerin yüksek okul bitirmiş ya da üç sınıf gimnazya (orta mektep) tahsili görmüş olması ve yıllık en az yüz lef vergi mükellefi olması gerekli olacaktı. Ayrıca yabancı devletlerin hükümdarlarına ya da ülkedeki konsoloslarına hakaret edemeyecekti. Ethem Ruhi, Balkan Gazetesi’nin nizamnâmedeki şartları yerine getirerek yayın hayatına devam edeceği belirtmiş, hürriyete aykırı olduğu yönündeki birtakım eleştirilere karşın hükümeti desteklemiştir:

“Bazı mehâfilin bu nizamı haksız ve kanun-ı hürriyete münâfi buluyorlar. Fakat biz hükûmete bu yüzden hak veriyoruz zira hürriyet öyle bir kanundur ki onun suistimali kadar büyük cinayet tasavvur edilemez. Biz Şark milletleri adab-ı hürriyeti henüz hazm u temsil edemediğimiz, hürriyetin ne demek olduğunu anlayamadığımız içindir ki haysiyet-i matbuatı terzil edecek derecelerde rezalet irtikâbından kendimizi alamamışız.

Hürriyet demek, her önüne gelen aklına gelene sövüp saymaya, onun mukaddesâtına tecavüze mezun mu demektir? Hayır! Fakat eski kanunlara göre hürriyet bu manadan pek ayırt edilemiyordu. Halbuki bu da doğru değil. Bir parça okumak ve yazmak öğrenir öğrenmez her önüne gelen gazetecilik edebilir iddiasında bulunduktan sonra o yerde matbuatın ne şeref ve haysiyeti olur.

Yeni kanunda biz hürriyet-i şahsiyeye taarruz eder, hürriyet-i zatiyeyi tahdit eder hiçbir nokta göremiyoruz. Bilakis adab-ı hürriyeti yeni kanun taht-ı temine alıyor. Vakıa dünyada eksiksiz, mükemmel şey olamaz. Fakat biz bu kanunun tertip ve tanziminde hükûmet-i hâzıranın mecbur kalmasını haklı ve tabii buluyoruz. Zira eski gidiş de bir şey değildi. Allah verse de bunun bir hüsn-i tesir ve neticesi görülse.”³⁸⁵

Ethem Ruhi, 181. sayıda, yeni nizamnâme-yi uygun ruhsat alana kadar yaklaşık bir hafta gazete neşredilemeyeceğini bildirmiştir.³⁸⁶ Ancak bir sonraki sayı 12 Mayıs’ta yayınlanmıştır. O gün yayınlanan ilk haberde nizamnâme-yi uygun şartların yerine getirildiği, birçok gazetenin kapanmasına rağmen yeni ruhsatın zorlu bir süreç sonunda alındığı ve bundan sonra Balkan’ın emin adımlarla yoluna devam edeceği yazılmıştır.³⁸⁷

³⁸³ “Sofya’da Gazeteciler Hakkında”, *Balkan*, sayı 173, 22 Mart 1323.

³⁸⁴ “Dahili”, *Balkan*, sayı 178, 25 Mart 1323.

³⁸⁵ Ethem Ruhi, “Yeni Matbuat Nizamnâmesi”, *Balkan*, sayı 179, 29 Mart 1323.

³⁸⁶ Ethem Ruhi, “İhtar”, *Balkan*, sayı 181, 31 Mart 1323.

³⁸⁷ “İstikbâlimiz Emindir”, *Balkan*, sayı 182, 12 Mayıs 1323.

4.10. PRENSES KLEMENTİN'İN VEFATI

Prens Ferdinand'ın annesi prenses Klementin, 4 Şubat 1322 (17 Şubat 1907)'de vefat etmiştir.³⁸⁸ Prensese zaten birkaç gündür soğuk algınlığından dolayı rahatsızdı³⁸⁹ ve bu yüzden de prens ve hemşireleri ile birlikte Avrupa'ya gitme kararı alınmıştı.³⁹⁰ 4 Şubat'ta Viyana'dayken gazetenin deyiimiyle azim-i dâr-ı bekâ olmuştur.

Prensese vefatının sonra prens Ferdinand Viyana'dan Sofya'ya, reis-i nüzzar Petkof'a "*Pek sevgili valideciğim prenses Klamentin şimdi saat dokuzu yirmi geçe teslim-i ruh etti. Bu haberi milletime tebliğ ediniz.*" şeklinde bir telgraf göndermiştir. Bulgaristan'da şehir ve kasabalarda ayinler düzenlenmiş, Prens Ferdinand'a birçok yerden taziye telgrafları gönderilmiştir.³⁹¹ Sultan Abdülhamit de Viyana sefirinin İstanbul'a gönderdiği vefat haberinden sonra Prens Ferdinand'a taziye telgrafı göndermiştir.³⁹² Sofya sarayında 4 Şubat'tan 3 Ağustos'a kadar altı ay boyunca yas tutulması kararlaştırıldı. Sofya Yunan konsolosunun tavsiyesi üzerine Sofya Rum kilisesinde prensese için ayin kararı alınmıştır.³⁹³

Sobranya (Bulgar Meclisi) başkanı Doktor Godef, prensese cenaze alayına katılmak için Viyana'ya gitmiştir. Romanya adına veliaht prens, Sırbistan adına Sırbistan Viyana sefiri görevlendirilmiştir.³⁹⁴ Papa namına Granito Dobelmento, İspanya Kralı için İspanya sefaret maslahatgüzarı Kuro Çiçeşeni ve Sultan Abdülhamit adına Osmanlı sefaret maslahatgüzarı Asım Bey cenaze töreninde yer almıştır.³⁹⁵ Prensese Klementin, 8 Şubat 1322 (21 Şubat 1907) Perşembe günü Kuborg'da düzenlenen merasimle 1881 senesinde vefat etmiş olan zevci prens Ogüst'ün mezarı yanına defnedilmiştir.³⁹⁶ Cenaze merasiminin olduğu gün İstanbul'da Bulgar politika memuru Keşof Efendi'nin

³⁸⁸ "Dahili", *Balkan*, sayı 138, 4 Şubat 1322.

³⁸⁹ "Dahili", *Balkan*, sayı 131, 25 Kânun-ı Sâni 1322.

³⁹⁰ "Dahili", *Balkan*, sayı 135, 1 Şubat 1322

³⁹¹ "Dahili", *Balkan*, sayı 139, 6 Şubat 1322.

³⁹² "Zat-ı Şahanenin Taziyeti", *Balkan*, sayı 139, 6 Şubat 1322.

³⁹³ "Dahili", *Balkan*, sayı 141, 8 Şubat 1322.

³⁹⁴ "Dahili", *Balkan*, sayı 140, 7 Şubat 1322.

³⁹⁵ "Prensese Klementin'in Merasim-i Tedfîniyesi", *Balkan*, sayı 142, 9 Şubat 1322.

³⁹⁶ "Prensese Klementin'in Resm-i Tedfîni", *Balkan*, sayı 144, 11 Şubat 1322.

teşebbüsü ile prenses Klementin için Bulgar Eksarhlığı tarafından bir ayin yapılmış, aynı zamanda Avrupa başkentlerindeki büyük kiliselerde de ayinler düzenlenmiştir.³⁹⁷

21 Haziran tarihli 208. sayıda Times Gazetesi'nin Prens Klementin tarafından 1900 yılında yazılan vasiyetnamesini neşrettiği belirtilmiş,³⁹⁸ ertesini gün 209. sayıda ise Prens Klementin'in vasiyette yer alan 1 Milyon İngiliz Lirasını (28 Milyon Frank) Bulgaristan Prensi Ferdinand'a bıraktığı belirtilmiştir.³⁹⁹

4.11. HÜKÜMET REİSİ PETKOF'UN ÖLÜMÜ VE YENİ KABİNE

Bulgaristan nazırlar reisi Petkof ile bakan Kanadiyef, kamara yakınlarındaki Boris bahçesine doğru gezintiye çıktıkları sırada tramvay istasyonu yakınlarında bulunan köprüünün yanında tramvay memuru kıyafeti giymiş bir şahıs tarafından silahlı saldırıya uğradı. Bakan Kanadiyef sol kolundan hafif şekilde yaralanırken Başbakan Petkof olay yerinde vefat etti. Petkof ve Kanadiyef'in arkasından gelen jandarma askerini de yaralayan saldırgan olay yerinde silahını yere atıp süvari zabitanına teslim oldu. Hükümetin idaresini geçici olarak harbiye bakanı devraldı. Saldırgan Petrof, daha önce ziraat nezaretinde memurmuş. Olayın sebebinin Petrof'un Bakan Kanadiyef'le ilgili şahsi bir mesele olduğu tahmin edilmiştir. Olayın Filibe'de duyulması ile birlikte toplanan bir grup Narodniklerin kulübüne saldırı. Toplanan heyet-i nüzzar, İstanbulist Partisi'nin yeni lideri ve hükümet reisi olarak Harbiye Nazırı Savof'u seçti.⁴⁰⁰

Reis-i nüzzar Petkof'un vefatı yalnız Bulgaristan için değil, bütün Balkan hükümetleri için büyük bir hadise olmuştur. Çünkü Bulgaristan'ın bağımsızlığı için Rusya ile işbirliği yapmanın Osmanlı idaresi ile işbirliği yapmaktan daha doğru olmayacağını, dolayısıyla bunun Bulgaristan için bir zarar olacağını ilk idrak eden ve bunun için bir siyasi parti kuran Bulgar diplomat İstanbulof'un bu tür bir saldırı ile vefat etmesinden sonra o siyaseti takip ederek İstanbulist Partisi'ni yaşatan, İstanbulof gibi hükümetin idaresine muvaffak olan kişi Petkof'tu. Petkof hakkında bu şekilde bilgiler verilen gazetede yazının devamında Petkof övülmüştür:

³⁹⁷ "Prens Klementin'in Resm-i Tedfini", *Balkan*, sayı 144, 11 Şubat 1322; "Dahili", *Balkan*, sayı 148, 17 Şubat 1322.

³⁹⁸ "Dahili", *Balkan*, sayı 208, 21 Haziran 1323.

³⁹⁹ "Dahili", *Balkan*, sayı 209, 22 Haziran 1323.

⁴⁰⁰ "Sofya Vukuatı", *Balkan*, sayı 156, 28 Şubat 1322.

“Petkof yüksek bir tahsil görmüş olmamakla beraber bir fırka-i siyasî riyasetini ihraz ile re’s-i hükûmette muvaffakiyetli adımlar atmasıyla ispat eylemiştir ki büyük bir zeka idi. Binaenaleyh o büyük zeka, gayet metin, mütehemmil bir ahlak mümteziç idi. Zaten Petkof’un muvaffakiyetlerini temin için yalnız zeka kifayet edemeyeceği azm ü metanet-i ahlakta elzem bulunduğu tabii bir keyfiyettir. Biz Türküz. Bir Türk ne İstanbulist, ne Zankovist, ne de Narodnik ahlak hiçbir şey olamaz ancak Müslümanlara, Türklere hangi hükûmet daha hayır-hâh, daha âdil olursa onun tarafgir olabiliriz fakat bîtaraf bir Türk gibi hakikati itirafta vicdana borçtur. Petkof metin bir azim, şiddetli bir zeka sahibi idi. Böyle kuvvetli bir zekanın vefatı ne olursa olsun Bulgaristan için mutlaka bir ziyandır... Petkof’un vefatına, edbârına, kendi milletinin istiklâli için hürriyeti için kanını dökmüş bir vatanperver gibi izhar-ı teessüften; cinayet-i vâkıya nazar-ı teessüfle bakmaktan kendimizi alamayız. Zira cinayet cinayettir. Hiçbir vechle, hiçbir suretle takdir edilemez.”⁴⁰¹

1 Mart 1323 (14 Mart 1907) tarihli 157. sayıda yer alan bir haberde cinayete ilgili ayrıntılı açıklama yapılmıştır:

“Geçen pazartesi günü Sobronya kapandıktan sonra minister Petkof, Kenadiyef, Savof ve Papakof birlikte olarak Boris bahçesine doğru gezinmeye çıkarlar. Boris bahçesinden avdette bahçe önündeki köprüden geçecekleri sırada Petkof ile Kenadiyef önde ve Savof ile Papakof arkada olduğu halde mezkur köprü yanındaki bira fabrikası önüne geldiklerinde yek diğerini müteakip dört el silah sesi işitilir. Petkof evvelce yaralandığını hiç hissetmeyerek ileri doğru yürümüş ministerlerin her biri bir tarafa çekilmiştir. Bu arada minister Gospodin⁴⁰² Kenadiyef arkasına dönüp baktığında silahı atan Aleksandr Petre’yi⁴⁰³ tanımıştır. O esnada Kostantinof isminde bir mülazım evvel oradan geçirmiş, derhal kılıcını çekerek kâtili kovalamaya başlamıştır. Minister Petkof birkaç adım attıktan sonra arkası üstü düşerek teslim-i ruh etmiş, ve arkadan gelen Minister Savof’un faytonuyla derhal evine nakledilmiştir. Bu vaka üzerine birçok rical-i hükûmet ve İstanbulist Partisi ileri gelenleri ve hatta opozisya mebusları Petkof’un evine giderek resm-i taziyeti ifâ etmişlerdir.”⁴⁰⁴

Ele geçirilen saldırgan, yirmi bir yaşındaki Aleksandr Petre, yapılan ilk sorgulamada “Ben hiçbir partiye mensup değilim. Bu işi kimsenin teşvikiyle yapmadım. Ancak milletimin arzusunu yerine getirmek için yaptım.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Sorgulamada geçen ayın on dokuzunda Belgrat’tan Sofya’ya gelerek Otel Maritsa’ya yerleştiği, dört gün sonra ise Sofya Darülfünun öğrencilerinden Vidinli İvan Dimitrof’un evinde kaldığını söylemiş, saldırıyı Sofya’ya gelmeden önce planladığını

⁴⁰¹ “Teessüf”, *Balkan*, sayı 157, 1 Mart 1323.

⁴⁰² Gospodin, efendi, bey anlamında isimlerin önünde kullanılmaktadır.

⁴⁰³ Bakanlara saldıran kişiyle ilgili Petrof ve Petre isimleri kullanılmıştır.

⁴⁰⁴ “Sofya Vaka-yı Cinaiyesi Hakkında Tafsilat”, *Balkan*, sayı 157, 1 Mart 1323.

itiraf etmiştir. İtiraflarından bu saldırıyı hiçbir siyasi fikir ya da herhangi bir telkin ile yapmadığı anlaşılmıştır.⁴⁰⁵

Olaydan bir gün sonra toplanan Sobranya'da (Bulgar Milli Meclisi) başkan yardımcısı olayla ilgili kısa bir konuşma yaptıktan sonra Bakan Kanadiyef Petkof'un hayatı, fedakarlığı ve çalışmalarıyla ilgili bir konuşma yapmıştır.⁴⁰⁶ Kanadiyef'in nutkundan sonra Hariciye Nazırı Stanchov, prens gelene kadar hükümet başkanlığını geçici olarak devraldığını, yeni kabine kurulana kadar hükümet faaliyetlerinin eskisi gibi devam edeceğini belirtmiştir.⁴⁰⁷ Kamara dağıldıktan sonra toplanan İstanbulistler yeni lider olarak Kanadiyef'i seçtiler.⁴⁰⁸ Bir hafta içerisinde Kanadiyef'in İstanbulistlerin daimi lideri olması prens tarafından onaylanmıştır.⁴⁰⁹

Doktor Karakaşof liderliğindeki sağlık heyetinin Petkof üzerinde yaptığı feth-i meyyit ameliyatı⁴¹⁰ sonucunda akciğerine isabet eden kurşundan dolayı öldüğü tespit edildi.⁴¹¹

Petre, 1 Mart 1323 Perşembe günü yapılan sorgulamasında işlediği suçtan iftihar eden bir tavır takınmış, ancak suikast planını Bakan Kanadiyef için yapmış olsa da gerçekleştiremediğini söylemiştir.⁴¹² Sorgulamada en çok söylediği şey "*milletimin arzusunu yerine getirdim, bu cinayeti ben yapmadım millet yaptı*" cümlesi olmuştur.⁴¹³

Dolçe Kasabası'na bağlı Başköy'de dünyaya gelen Petkof, liseyi Dolçe'de bitirdikten sonra İstanbulof'la birlikte eğitim için Kiev'e gitti. Osmanlı-Rus Savaşı başladığı zaman Kiev'de bulunan Petkof, gönüllü olarak Rus ordusuna katıldı. Savaştan sonra Sofya'ya gelerek neşrettiği gazetelerde fikirlerini beyan etmiş, o sırada siyasette de hızla yükselmiştir. 1903 yılında Belgrat politika memuru ve kayıbiraderi Gospodin Zirof'la beraber çıkardıkları gazete Bulgaristan'da büyük şöhret kazandı. Kısa süre içerisinde İstanbulist Partisi'nin liderliğine, daha sonra da Raço Petrof'la beraber iktidara getirildi. Patlamak üzere olan Osmanlı-Bulgar savaşı sürecinde Osmanlı hükümetiyle dostane

⁴⁰⁵ "Sebeb-i Katle Dair", *Balkan*, sayı 157, 1 Mart 1323; "Katilin Son İtirafı", *Balkan*, sayı 157, 1 Mart 1323.

⁴⁰⁶ "Salı Günkü Sobranya'da", *Balkan*, sayı 157, 1 Mart 1323.

⁴⁰⁷ "Sobranya'nın Kararı ve Yeni Kabine", *Balkan*, sayı 157, 1 Mart 1323.

⁴⁰⁸ "İstanbulistlerin Yeni Reisi" *Balkan*, sayı 157, 1 Mart 1323.

⁴⁰⁹ "İstanbulistlerin Şefi", *Balkan*, sayı 161, 7 Mart 1323.

⁴¹⁰ Otopsi.

⁴¹¹ "Feth-i Meyyit Ameliyatı ve Petkof'un Dimağı", *Balkan*, sayı 158, 2 Mart 1323.

⁴¹² "Katil Petre'nin İtirafı", *Balkan*, sayı 158, 2 Mart 1323.

⁴¹³ "Müstantik Huzurunda", *Balkan*, sayı 158, 2 Mart 1323.

ilişkilerin kurulmasında etkili oldu. Kabine reisi Gospodin Raço Petrof'un istifası üzerine prens tarafından kabine riyasetine getirildi. Kabine reisliği döneminde birçok sorunu zekice hamlelerle çözmüştür.⁴¹⁴

Petkof'un cenazesi, cuma günü alafranga saat iki buçukta hanesinden kaldırılarak İsveti Kral Kilisesi'nde yapılan törenden sonra İstanbulof'un mezarı yanına defnedildi.⁴¹⁵ Aynı gün akşam saatlerinde prensin Sofya'ya gelmesinden sonra Stanchov, geçici olarak bulunduğu nüzzar riyasetinden istifa etti. Yeni kurulacak kabinenin başına getirilen Doktor Petar Gudev, bakanların listesini prene gönderdi.⁴¹⁶ Doktor Gudev'den boşalan kamara riyasetine vekaleten Gospodin Mumcilof ile Gospodin Halaçef,⁴¹⁷ iki gün sonra ise kamara reisi olarak Gospodin Dobri Petkof tayin edilmiştir.⁴¹⁸ Gospodin Gudev, makamına gittiği ilk gün, memurlara bir konuşma yaptı. Konuşmasında dikkat çeken en önemli kısım, bir bakanın ne kadar iyi teşebbüsleri olursa olsun idaresi altında bulunan memurların iyi çalışmaları olmazsa hiçbir netice alınamayacağını söylediği kısım oldu.⁴¹⁹ Ertesi gün ise Sobronya toplantısında Gudev, kabinenin yeni olmasına rağmen Petkof'un politikasına devam edeceklerini dile getirdi.⁴²⁰

Saldırı ile ilgili soruşturma devam ederken olayda parmağı olduğu ithamıyla Balkaneski Tribona Gazetesi baş yazarı İkonomof'la birlikte diğer yazarlardan Kirof ve Boboşefski ile muhabir Lasakof tutuklandı. Suikast planının Belgrat'ta yapıldığı tahmin ediliyordu.⁴²¹ Ayrıca gizli tutulan ifadelere bağlı olarak Rus Yahudilerinden bir nihilist, üç Yahudi kızı ve Makedonya komiteleri liderlerinden Mihal Gercikof tutuklandı.⁴²² Tutuklanan bu şahısların ifadesinden Bulgaristan'da iki seneden beri Bulgaristan'ın önde gelen bütün isimlerini öldürmeyi amaçlayan bir anarşist kumpanyası teşekkül edildiği anlaşılmıştır.⁴²³ Yapılan soruşturmanın sonunda anarşistlerin çoğu salıverilmiş ve Sofya dışına sürgün edilmiştir.⁴²⁴ Saldırgan Aleksandr Petrof (bi'l-fiil katil) dışında Hranof adında bir Bulgar anarşist ile "Balkaneski Tribona" gazetesi sahibi İkonomof ve

⁴¹⁴ "Minister Petkof Hakkında", *Balkan*, sayı 159, 3 Mart 1323.

⁴¹⁵ "Cenaze Alayı", *Balkan*, sayı 159, 3 Mart 1323.

⁴¹⁶ "Dahili", *Balkan*, sayı 160, 6 Mart 1323.

⁴¹⁷ "Kamarada", *Balkan*, sayı 160, 6 Mart 1323.

⁴¹⁸ "Yeni Kamara Reisi", *Balkan*, sayı 162, 8 Mart 1323.

⁴¹⁹ "Dahili", *Balkan*, sayı 162, 8 Mart 1323.

⁴²⁰ "Dahili", *Balkan*, sayı 163, 9 Mart 1323.

⁴²¹ "Sofya Vaka-yı Cinaiyesi", *Balkan*, sayı 159, 3 Mart 1323.

⁴²² "Altı Çapanoğlu Çıkacak Galiba", *Balkan*, sayı 161, 7 Mart 1323.

⁴²³ "Bulgaristanda Anarşist Kumpanyası", *Balkan*, sayı 162, 8 Mart 1323.

⁴²⁴ "Müteveffâ Petkof'un Katillerinin İstintakı", *Balkan*, sayı 169, 17 Mart 1323.

muharrirlerinden Kirof'un da olayın içinde fail-i müşterek olduğu anlaşılmış, bu kişiler hakkında hazırlanan ithamnameler divan-ı harbe teslim edilmiştir.⁴²⁵ İkonomof, Doktor Radev ve Zalatanof'u; Hranof, Doktor Radev ve Fadenhet'ı avukat olarak tuttu. Kirof kendi kendini savunacaktı. Katil Petrof ise avukat bulamadı.⁴²⁶ Dava için Slavyanska Besada Tiyatrosu kiralanmış ve 6 Haziran 1323 (19 Haziran 1907) Çarşamba günü mahkemeye girişler daha önceden ilgili kişilere verilmiş hususi kartlarla yapılmıştır.⁴²⁷ Rûmî 21 Haziran'da sona eren davada Petrof idam, Hranof müebbet hapis, İkonomof on beş yıl hapis cezaları almış, Kirof ise tahliye edilmiştir.⁴²⁸ Suçlu bulunan üç kişinin cezaları 29 Haziran'da prens tarafından onaylanmış,⁴²⁹ Petrof 3 Temmuz'da idam edilmiştir.⁴³⁰

4.12. PRENS FERDİNAND'IN EVLİLİĞİ

Prens Ferdinand, 24 Teşrin-i Sâni 1322 (9 Aralık 1907) tarihinde Almanya prenseslerinden Eleonora ile nişanlandı. Nişan ile ilgili telgraf Sobranya'da (Bulgar Meclisi) Kabul edilmiş ve bütün kamara azası hurra nidalarıyla bu haberi alkışlamışlardır.⁴³¹ Heyet-i nüzzar ve Sobranya üyeleri ile Bulgaristan siyasetinin önde gelenleri Prens Eleonora'yı ayrı ayrı telgraflar göndererek tebrik etmiş, prenses de tebrik telgrafi gönderenlerin hepsine nazik bir lisanla cevap vermiştir. Örneğin hariciye Nazırı Stanchov'a "*izdivac-ı vâkiin bütün Bulgaristan hakkında müteyemmin ve mübârek olmasını cenab-ı haktan temenni eylerim*" şeklinde telgraf göndermiştir.⁴³² Prens Ferdinand, Prens Eleonora ile nişanlandığını İstanbul'a telgrafla bildirmiş ve Sultan Abdülhamid de prensin izdivacını telgrafla tebrik etmiştir.⁴³³

Nikah töreninin bir sonraki ay, kânun-ı sâninin on beşinde Viyana yakınlarındaki Ernst Bron kasabasında yapılmasına karar verildi.⁴³⁴ Doktor Gospodin Radoslavof, nikah akdine prensin sağdıcı olması için davet edildi.⁴³⁵ Prens Ferdinand ile Prens

⁴²⁵ "Petrofun Katilleri", *Balkan*, sayı 170, 18 Mart 1323.

⁴²⁶ "Dahili", *Balkan*, sayı 195, 28 Mayıs 1323.

⁴²⁷ "Dahili", *Balkan*, sayı 198, 6 Haziran 1323; "Dahili", *Balkan*, sayı 200, 8 Haziran 1323.

⁴²⁸ "Müteveffa Petkof'un Katiller Mahkemede", *Balkan*, sayı 209, 22 Haziran 1323.

⁴²⁹ "Petkof'un Katili Asılıyor", *Balkan*, sayı 215, 30 Haziran 1323.

⁴³⁰ "Petkof'un Katili Asıldı", *Balkan*, sayı 216, 4 Temmuz 1323.

⁴³¹ "Dahili", *Balkan*, sayı 312, 25 Teşrin-i Sâni 1323.

⁴³² "Dahili", *Balkan*, sayı 317, 1 Kânun-ı Evvel 1323.

⁴³³ "Harici", *Balkan*, sayı 318, 2 Kânun-ı Evvel 1323.

⁴³⁴ "İzdivac-ı Prensi", *Balkan*, sayı 331, 18 Kânun-ı Evvel 1323.

⁴³⁵ "Telgraf Havadisi", *Balkan*, sayı 332, 20 Kânun-ı Evvel 1323.

Eleonora'nın Viyana'ya ulaşmasına rağmen nikah tarihinde değişiklik yapıldı. Nikah töreninin Aya Stefanos Muahedesi'nin imzalandığı gün olan 19 Şubat'ta (1 Mart 1908) yapılmasına karar verildi.⁴³⁶

14 Şubat'ta Prens Ferdinand'ın doğum günü için ayin yapıldıktan sonra⁴³⁷ 19 Şubat'ta nikah töreni yapıldı. Kera şehrinde gerçekleştirilen nikah töreninde prensle prensesin nikahı Prens Eleonora Protestan olduğu için bir Protestan kilisesinde Protestan papazlar tarafından icra edildi. Nikahta Bulgaristan siyasi çevrelerinden sadece eski Hariciye Nazırı Stanchov vardı. Prens ve prenses, nikah töreni bittikten sonra Kuborg'a geçti. Prens Ferdinand, bir süre daha Viyana'da kaldıktan sonra Sofya'ya geleceklerini Başbakan Malinof'a telgrafla bildirdi.⁴³⁸ 25 Mart'ta prens ve prenses Sofya'ya geldi.⁴³⁹

4.13. HÜKÜMET BUHRANI VE MALINOV KABİNESİNİN KURULMASI

Bulgaristan Hükûmeti içerisinde yaşanan birtakım sorunlarla birlikte hükümet lideri Doktor Petar Gudev ile bakan Kanadiev arasındaki anlaşmazlıktan dolayı 1907 Mayıs ayının son haftasında hükümet krizi söylentileri çıkmış, ancak bu muhalefet partilerinin mübalağasına bağlanmıştı.⁴⁴⁰ Harbiye Nazırı General Savov, Almanya'da kızının yaşadığı Dresden şehrine gitmeden birkaç gün önce Prens Ferdinand'a istifasını vermiş, ancak bu mesele gizlenmişti. Bu olaydan sonra gerçekleşen kabine toplantısında alınan kararla hükümetin ikmâlîne karar verilmiş, açık olan Nafia Nezareti'ne Sobranya ikinci başkanı Tırnovalı Halaçov, Harbiye Nezareti'ne Prens Ferdinand'ın yaverlerinden General Nikolaev tayin edilmiştir.⁴⁴¹ Kabinenin ikmâl edilmesine rağmen hükümet krizi ile ilgili söylentiler uzun bir dönem boyunca devam etmiştir. Kabineyi ve Sobranya'nın çoğunluğunu oluşturan İstanbulistlerin toplantısında hükümet reisi Gudev, kabinenin istifa edeceği söylentilerini yalanlamıştır.⁴⁴² 1 Ocak 1908 Çarşamba günü Bulgaristan siyasi dünyası için hareketli bir gün olmuştur. Sabah saatlerinde İstanbulistler kapalı bir toplantı gerçekleştirmiş, daha sonra Hariciye Nazırı Stanchov ve İstanbulistlerin lideri Kanadiev Prens Ferdinand'ın huzurunda kabinenin durumu ile ilgili görüşme yapmışlardır. Akşam saatlerinde ise Harbiye Nazırı General Nikolaev Prens

⁴³⁶ "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 333, 21 Kânun-ı Evvel 1323.

⁴³⁷ "Telgraf Havadisî", *Balkan*, sayı 377, 15 Kânun-ı Evvel 1323.

⁴³⁸ "Prens Hazretlerinin Resm-i İzdivacı", *Balkan*, sayı 381, 20 Şubat 1323.

⁴³⁹ "Prens ve Prens Hüzêrâtının Sofya'ya Muvasalatı", *Balkan*, sayı 411, 26 mart 1324.

⁴⁴⁰ "Dâhilî", *Balkan*, sayı 191, 24 Mayıs 1323.

⁴⁴¹ "Ministererin İstifası ve Kabinenin İkmâlî", *Balkan*, sayı 192, 25 Mayıs 1323.

⁴⁴² "Dâhilî", *Balkan*, sayı 305, 17 Teşrin-i Sâni 1323.

Ferdinand'la görüşmüştür. Yine akşam saatlerinde Bulgaristan siyasetinin ünlü isimlerinden Radoslavov saraya çağırılmıştır.⁴⁴³ Bu günlerde Sobranya'da hükümet konusunda münakaşaların artması, aynı zamanda prens, hükümet reisi ve bakanların hulusî bir şekilde toplantılar zincirine katılarak müzakerelerde bulunmaları siyaset ricalinin hareketli günler geçirdiğini göstermekte; hükümet reisi Gudev'in bir hükümet krizi olduğu ve kabinenin istifa edeceği söylentilerini yalanlamasıyla çelişmektedir. Basında hükümet krizi olduğu yönünde yazılar kaleme alınmaya yoğun bir şekilde devam devam edilmiş, hatta yeni kabinede görev alacak hükümet reisi ve bakanların isimleri üzerine ihtimaller belirtilmiştir.

24 Ocak 1908 Cuma günü Gudev liderliğindeki hükümet üyeleri, son toplantılarında aldıkları istifa kararı ile Prens Ferdinand'a istifalarını sundular ve hükümet düştü. Prens, hükümet üyelerine yaptıkları hizmetlerden dolayı teşekkür ederek istifaları kabul etti. Aynı gün Bulgaristan siyasî ricalinden önemli isimler, Demokratlardan Malinov, Takev, Doğramaciev, Sallabaşef, Laçif; Narodniklerden Teodor Todorov, Bochoy Makarov, Doktor Markov; Tunçovistlerden Tunçov, İvançiev; Progresistlerden Danev, Loskanov, Frangel, Balçık mebusu Pasarov Prens Ferdinand tarafından saraya davet edildi. Progresistlerin lideri Danev ile Demokratların lideri Malinov birlikte hükümet kurmayı teklif etmişlerse de prens karma bir hükümet istememiştir. Prens, Stanchov'un Hariciye Nezareti'nde, General Nikolaev'in de Harbiye Nezareti'nde kalması şartıyla sadece Demokratların hükümet kurmasını istedi. Demokratlar ise General Paprikov'un kendi partilerine dahil olması şartıyla Dahiliye Nezareti'ne çağırılmasını istediler.⁴⁴⁴

Müzâkerelerin gidişatı yeni kabineyi Demokratlarla Zankovistlerin kuracağı yönünde olmuştur. Prens, kabineyi Danev başkanlığında Demokratlarla Zankovistlerin kurmasını istese de Zankovistlerin kabinede Loskanov ile Sarafof'un olmasını şart koşmalarından dolayı taraflar arasında ihtilaf yaşanmıştır.⁴⁴⁵ Bunun üzerine Prens Ferdinand, 29 Ocak 1908'de hükümeti kurma görevini Demokratlara vermiş ve yeni kabine prensin onayından sonra Sobranya'da okunmuştur:

Reis-i nüzzar ve Nafia Nazırı : Aleksandar Malinov

Dahiliye Nazırı : Doktor Takev

⁴⁴³ "Dâhilî", *Balkan*, sayı 332, 20 Kânun-ı Evvel 1323.

⁴⁴⁴ "Kabine Düştü", *Balkan*, sayı 347, 11 Kânun-ı Sâni 1323.

⁴⁴⁵ "Acaba Kim Gelecek?", *Balkan*, sayı 350, 15 Kânun-ı Sâni 1323.

Hariciye Nazırı	: General Paprikov
Harbiye Nazırı	: General Nikolaev
Maarif Nazırı	: Muşanov
Maliye Nazırı	: Sallabaşev
Adliye Nazırı	: Doktor Hristov
Ziraat ve Ticaret Nazırı	: Andrea Lapçov ⁴⁴⁶

Yeni Dahiliye Nazırı Doktor Takev, gazetecilerle yaptığı sohbette milletin emniyet ve muhabbetini kazanabilmek için çalışacaklarını, anayasada memleket ve millete bahşedilen hukuk dairesinde adilce politika takip edeceklerini belirtmiştir. İlk başta mutasarrıflıklara genç, eğitilmiş, aydın diplomatları getireceklerini, bu sayede millet hizmet etmek için heyecanlı olduklarını dile getirmiştir.⁴⁴⁷ Hükümet reisi Malinov ise, Sobranya meclisi seçimlerinde çoğunluğu sağlayabilmek için her bakanın bireysel olarak bütün Bulgaristan dahilinde seyahat ederek hükümet idaresini ne şekilde yapacakları konusunda halkı bilgilendirerek teşviklerde bulunacaklarını, halka kendilerini tanıttıklarını belirtmiştir.⁴⁴⁸ Kısa bir süre içerisinde bakanlıklarda görev yapmakta olan ve önceki hükümeti destekleyen memurlar istifa etmiş, istifa etmeyenler azledilmiş ve yerlerine yeni memurlar tayin edilmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ “Yeni Kabine”, *Balkan*, sayı 352, 17 Kânun-ı Sâni 1323.

⁴⁴⁷ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 355, 20 Kânun-ı Sâni 1323.

⁴⁴⁸ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 356, 21 Kânun-ı Sâni 1323.

⁴⁴⁹ “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 358, 24 Kânun-ı Sâni 1323; “Dâhilî”, *Balkan*, sayı 360, 26 Kânun-ı Sâni 1323.

SONUÇ

XIX. yüzyıla kadar büyük çoğunlukla İslamî yapıya uygun olan Osmanlı toplum yapısında, eğitilmiş aydınların Tanzimat Dönemi'nden itibaren Batı'yı yoğun bir şekilde takip ederken faydalandığı istisnasız tek kaynak gazeteler olmuştur. XX. yüzyılın başında Bulgaristan'da çıkarılan Balkan Gazetesi, halkın bilinçlenmesi, gündemi takip edebilmesi ve sesini duyurabilmesi konusunda Türk basınının başat gazeteleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Balkan Gazetesi'nin 1906-1908 yıllarında çıkarılan sayıları birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Gazetede yer alan haber ve makalelerin incelenmesinde de gördüğümüz gibi başta siyasi meseleler olmak üzere din ve eğitim gibi sosyal konuların da gazetede kendine yer bulması gazetenin yayın çizgisinin bu alanlarda toplumu bilgilendirme amacı taşıdığını göstermektedir. Zaten Ethem Ruhi'nin Bulgaristan'da gazete çıkarma amacı, Bulgaristan'daki Türk halkını padişah baskısı hissetmeden, rahatça bilinçlendirmektir. Tıbbiye'de almış olduğu Avrupa tarzı eğitim ve II. Abdülhamit'in baskısından dolayı Avrupa'da bulunduğu dönem sayesinde yakından tanıdığı Batı uygarlığını Bulgaristan'daki Türk toplumuna kaynaştırma çabası içerisinde olmuştur. Bu yüzden gazetede Bulgaristan ile ilgili haberlere yer verirken aynı zamanda mümkün olduğunca gündeme yönelik, ucu bir şekilde Türklere dokunacak, Türklerin dikkatini çekecek haberler kaleme almıştır. Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini sonuna kadar gözetmiş, Türk ahâlinin milliyetçilik fikrini benimsemesini, hakkını aramasını sağlamaya çalışmıştır. Bulgaristan'daki Türklerin ilerlemesi için eğitimin önemini vurgulamıştır. Fikir beyan etmenin özgürlük olduğunu yazılarında gösteren Ruhi, fikir beyan etmenin bireyin kazanılmış hakkı olduğunu gösterebilmek amacıyla siyasi konulara eğilmiş, fikirlerini kaleme almış, bir muhalif olarak görevini yerine getirmiştir.

Ethem Ruhi'nin Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında gerginlik yaşanması muhtemel konularda, kaleme aldığı makalelerle iki hükümet arasında orta yolu bulmaya çalışan bir arabulucu, bir müzakereci gibi hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bulgaristan dış siyaseti ile ilgili meselelerde Bulgarlara karşı olan ve Osmanlı-Bulgar ilişkilerini bozabilecek politikalar uygulayan her devlet Ethem Ruhi'nin düşmanı olmuştur. Bu durum, Ethem Ruhi'nin Bulgaristan'da Türk varlığının ve Osmanlı-Bulgar dostluğunun payidar olmasını arzuladığını göstermektedir.

Tezimizin alt konularından biri olan Bulgar-Rum çatışmalarında Ethem Ruhi, çatışmaların altında yatan gerekçeyi kilise meselesi olarak belirtmiştir. Kaleme aldığı makalelerde Bulgarların Rumlara karşı nümayişlerini desteklerken aslında Bulgarların millî kiliseleri için yaptıkları mücadeleyi desteklemiştir. Rumların Bulgarlara karşı olan tutumunun aslında Bulgarların millî duygularına karşı olduğunu vurgulamıştır. Ethem Ruhi'nin Bulgarların "millî" addettiği kilise mücadelesini büyük bir heyecanla anlatması, Türk ahali üzerinde milliyetçilik ve hürriyet düşüncelerini aşılama çabalarını göstermektedir. Makedonya meselesinde çete faaliyetlerinin Bulgar hükümetiyle ilgili olmadığını dile getirmesi, Bulgaristan dahilinde olası bir Türk-Bulgar kavgasını, aynı zamanda Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin bozulmasını engellemeyi amaçladığını göstermektedir. Osmanlı-Bulgar sınırında meydana gelen çatışmaların gereksiz olduğunu, hükümetlerin müzakere yolunu seçmesi gerektiğini dile getirirken de amacının farklı olmadığını söyleyebiliriz.

Hükümet değişikliklerini fırsat bilen Ethem Ruhi, Bulgaristan için önemli olan bu konulara yoğun bir şekilde eğilmiştir. Bulgaristan'ın her gün daha da geliştiğini, okul sayısının arttığını, ekonominin geliştiğini anlatarak Müslümanların bundan örnek almasını dile getirmiş, devletin başında kim olursa olsun, önemli olan şeyin sürekli ilerlemek olduğunu vurgulamıştır.

Ethem Ruhi, Müftülük meselesinde dinî idare yöneticilerinin usulsüzlüklerini dile getirmiştir. Kilise meselesinde Rumların Bulgarlara takındığı tavır gibi, Bulgaristan'da müftülerin yetkilerini kısıtlamaya yönelik girişimlerden bahsedip Türk ahalinin nabzını ölçmüş, Müslümanları ve müftülük makamını destekleyen mektupları gazetede yayınlarak halka bu konu üzerinden bilinç aşılama çabasıdır. Ethem Ruhi'nin Darülfünun meselesinde öğrencilerin Prens Ferdinand'a yönelik protestolarına yönelik haberler üzerinden "hak arama" konusunda halkın dikkatini çektiğini göstermektedir.

Bulgaristan'da çıkan Balkan Gazetesi'nin incelediğimiz dönem içerisinde halk üzerinde nasıl etki yaratmaya çalıştığını bu şekilde görebiliriz. Dönemin konjonktürünü dikkate alarak Ethem Ruhi'nin yapmaya, ulaşmaya çalıştığı hedefi göstermeye çalıştık. Basın ve yayın, kitlelerin, toplumların sevk ve idaresinde büyük bir öneme sahiptir. Devletin ve toplumun geçirdiği dönüşüme katkıda bulunan, aynı zamanda bu dönüşüme doğrudan tanık olarak günümüze ulaştıran Osmanlı basını, büyük bir veri kaynağı olup fihrist ya

da transkripsiyon yayımlamaktan çok daha fazlasını hak etmektedir. Ulaşımı ve temini geçmişe göre daha kolay olan gazeteler üzerinden yazılan tarih, farklı bakış açılarıyla daha farklı meraklar uyandıracaktır.

KAYNAKÇA

Balkan Gazetesi

BOA i.mtz 4/104-1 1286.Zilhicce.03

Acaroğlu, M. Türker (1990). *Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865-1985)*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Acaroğlu, M. Türker (1997). *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Acehan, Abdullah (2008). Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. I, 5 (Güz), 12-29.

Adanır, Fikret (2001). *Makedonya Sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ağababa, Ali Fahri (2007). *şeref Kurbanları: II. Abdülhamit Dönemi'nde Bir Sürgün Hikayesi*. İstanbul: atı Kitapları.

Armaoğlu, Fahir (2013). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Akgür (Avşar), Zeynep Gökçe (1988). *Bulgaristan Türk Basımı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aydın, Mahir (1989). Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar ete Faaliyetleri. *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 209-234.

Aydın, Mithat. (2005). *Balkanlarda İşyan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Aydın, Mahir. (1997). Bulgaristan Komiserliği. *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XVII, sayı 21'den ayrı basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 71-161.

Aydın, Mahir (1996). *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar arlığına*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Aydın, Mahir. (1992). *şarkı Rumeli Vilâyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bal, Halil (2002). Ethem Ruhi Balkan ve Filibe'de Yayınladığı Balkan Gazetesi. *Balkanlarda İşlam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya 21-23 Nisan 2000, (ed.) Ali aksu, İstanbul: IRCICA, 363-379.

Balkan, Ethem Ruhi (1947). *Ethem Ruhi Balkan Hatıraları. Canlı Tarihler VI*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

- Bayraktarova, Emine (2002). *Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prenslığı İlişkileri (1878-1908)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Beydilli, Kemal (1989). II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair. *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 77-99.
- Beydilli, Kemal (2007). Pazvandoğlu Osman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, 208-210.
- Braude, Benjamin (1982). Foundation Myths of the Millet System. *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, cilt 1: *The Central Lands*, (ed.) Benjamin Braude - Bernard Lewis, (New York: Holmes & Meier Publishers), 68-88.
- Canatar, Mehmet (2002). Kethüda. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 25, 332-334.
- Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir*, I, (haz.) Cavit Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Castellan, George (1995). *Balkanların Tarihi*, (çev.) Ayşegül Yaraman Başbuğu. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Clogg, Richard (1982). The Greek Millet in the Ottoman Empire', *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, cilt 1: *The Central Lands*, (ed.) Benjamin Braude - Bernard Lewis. New York: Holmes & Meier Publishers, 185-201.
- Crampton, R. J. (2005). *A Concise History of Bulgaria*. New York: Cambridge University Press.
- Çakır, Hamza. (2002). *Osmanlı'da Basın-İktidar İlişkileri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakır, Hamza. (2011). Tercümân-ı Ahvâl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, 495-497.
- Çakır, Hamza (1998). Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havâdis. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7, 49-71.
- Çelik, Hüseyin. (2006). Muhbir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, 32-34.
- Çetin, Erol (2003). *Bulgar Prenslığı ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Çipof, Bojidar. (2010). *Patrikhane İle Mücadelem Bulgar Eksarhlığı Vakfı'nda 15 Yıl*. İstanbul: Kitap Matbaası.
- Davison, Roderic. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, (çev.) Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Duman, Hasan (2000). *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828-1928)*, cilt 1. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Ebuzziya, Ziyad. (1993). Ceride-i Havâdis. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 406-407.
- Ebuzziya, Ziyad. (1989). Basiretçi Ali Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 388-389.
- Erim, Nihat. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ertuğ, Hasan Refik. (1970). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü.
- Faroqhi, Suraiya (2004). Geçim: Ekonomik Kriz ve Kısmi Canlanma. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, cilt 2, (ed.) Halil İnalcık-Donald Quateart. İstanbul: Eren Yayıncılık, 563-600.
- Feher, Geza (1984). *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fine, John V. A. Jr. (2006). *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Forbes, Nevill – Toynbee, Arnold (1915). *The Balkans*. Oxford: Clarendon Press.
- Fortescue, Adrian. (1909). Exarch. *The Catholic Encyclopedia, Volume 5* by Charles G. Herbermann. New York: Robert Appleton Company, 676-677.
- Gradeva, Rossitsa (2007). Secession and Revolution in the Ottoman Empire at the End of the Eighteenth Century: Osman Pazvantoğlu and Rhigas Velestinlis. *Ottoman Rule and the Balkans: Conflict, Transformation, Adaptation*, (ed.) Antonis Anastasopoulos - Elias Kolovos. Rethymno: University of Crete, 73-95.

- Groc, Gerard (1985). Türkiye’de Fransızca Basın. *Türkiye’de Yabancı Dilde Basın*, (der.) Selim Kaneti, Ziyad Ebuzziya ve Gerard Groc. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 49-71.
- Hacısalihoglu, Mehmet (2008). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hanioğlu, M. Şükrü (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet Bey ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hroch, Miroslav (1988). The Social Interpretation of Linguistic Demands in European National Movements. *Regional and National Identities in Europe in the XIXth and XXth Centuries*, (ed.) Heinz-Gerhard Haupt, Michael G. Müller & Stuart Woolf. The Hague: Kluwer Law International, 67-97.
- İnalcık, Halil (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*. (çev.) Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, Halil (2008). Rumeli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, 232-235.
- İnalcık, Halil (1991). Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans. *Turcica*, XXI-XXIII, 407-436 .
- İnalcık, Halil (1946). Şark Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Eksarhiyası. *Aylık Ansiklopedi*, II, 696-698.
- İnalcık, Halil (1992). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnuğur, M. Nuri. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınevi.
- İskit, Server (1959). *Amme Efkârı ve İlk Gazetelerimiz*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.
- İskit, Server (1943). *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Jeanneney, Jean-Noel. (2009). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, (çev.) Esra Atuk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jelavich, Barbara. (2009). *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kabacalı, Alpay (1990). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (2005). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Karagöz, Adem Ruhi (1946). *Bulgaristan Türk Basını 1879-1945*. İstanbul: Üniversite Matbaası.
- Karal, Enver Ziya (2007). *Osmanlı Tarihi, VIII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, Kemal (1992). Balkanlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, 25-32.
- Karpat, Kemal (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (çev.) Recep Boztemur. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kiel, Machiel (2000). İpek. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, 366-368.
- Kiutuçkas, Yeorgios. (2003). 1878'e Kadar İstanbul'daki Bulgar Cemaati. *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*. (ed.) Pinelopi Stathis. (çev.) Foti ve Stefo Benlisoy. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 36-51.
- Koloğlu, Orhan. (1989). *İlk Gazete, İlk Polemik: Vekâyi-i Mısriye'nin Öyküsü ve Takvim-i Vekayi ile Tartışması*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Koloğlu, Orhan. (1981). Orhan Koloğlu. *Takvim-i Vekâyi: Türk Basınında 150 Yıl 1831-1981*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Koloğlu, Orhan. (1998). *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi: Bir Fransız Ailesinin Bâbîâli Hizmetinde Yüz Yılı: 1821-1922*. (çev.) Erol Üyepazarcı. İstanbul: Mütferrika Yayınları.
- Koloğlu, Orhan. (1992). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, Orhan. (2010). *Osmanlı'da Kamuoyu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Köksal, Yonca – Erkan, Davut (2007). *Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşanın Rumeli Teftişi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kuran, Ahmet Bedevi (1945). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Kurat, Akdes Nimet (1953). Panslavizm. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI, (2-4), 241-278.
- Kuruyazıcı, Hasan-Tapan, Mete (2009). *Sveti Stefan Bulgar Kilisesi Bir Yapı Monografisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kut, Turgut. (1992). Bulak Matbaası. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, 387-390.

- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. (2002). Kavalalı Mehmet Ali Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 62-65.
- Lewis, Bernard. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev.) Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Lins, Joseph (2005). Bulgaria. *The Catholic Encyclopedia*, 3, 46-48.
- Mardin, Şerif (1964). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Meininger, Thomas A. (1970). *Ignatiev and the Establishment of the Bulgarian Exarchate, 1864-1872: A Study in Personal Diplomacy*. Madison: University of Wisconsin.
- Memişoğlu, Hüseyin (1995). *Bulgaristan'da Türk Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Mert, Özcan (1991). Âyan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 195-198.
- Oğuz, Süleyman. (1986). *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası.
- Okday, İsmail Hakkı Tefik (1980). *Bulgaristan'da Türk Basını*. İstanbul: Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2005). Millet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30, 66-70.
- Ortaylı, İlber. (1991). Tanzimat Döneminde Balkanlarda Ulusal Kiliseler ve Rum-Ortodoks Kilisesi. *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (25-27 Aralık 1989 Sempozyuma Sunulan Bildiriler)*. Ankara: Milli Kütüphane Matbaası, 383-388.
- Özcan, Azmi (2004). Meşveret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 396-398.
- Özcan, Azmi (2007). Osmanlıcılık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33, 485-487.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1971). Eksarh. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 1*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 515-517.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1971). Eksarhane. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 1*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 517.

- Palairret, Michael (2000). *Balkan Ekonomileri 1800-1914: Kalkınmasız Evrim*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.
- Papadopoulos, Theodore H. (1990). *Studies and Documents Relating to the History of Greek Church and People under Turkish Domination*. Aldershot: Variorum Press.
- Petrovich, Michael Boro (1956). *The Emergence of Russian Pan-Slavism, 1856-70*. New York: Columbia University Press.
- Ramsaur, Ernest E. (1982). *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*. (çev.) Nuran Ülken. İstanbul: Sander Yayınları.
- Roudometof, Victor (2001). *Nationalism, Globalization, and Orthodoxy: The Social Origins of Ethnic Conflict in the Balkans*. Abingdon: Greenwood Press.
- Somel, Selçuk Akşin (2005). Aleksandır Ekzarh ve 19.-20. Yüzyıllarda Avrupa'ya Giden Bulgar Yolları. *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, 2 (Güz), 209-217.
- Şahin M., Süreyya (1995). İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12, 342-348.
- Şentürk, Hüdayi (1992). *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşir, Bilal (1986). *Bulgaristan Türkleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, Bilal (1970). *Rumeli'den Türk Göçleri II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tekin, Mehmet. (2011). Tercümân-ı Hakikat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, 497-498.
- Tekin, Talat (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif (1972). *Sultan Abdulhamit ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Komitacılar*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Todorov, Nikolay (1979). *Bulgaristan Tarihi*. (çev.) Veysel Atayman. İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Topuz, Hıfzı. (2012). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuğlacı, Pars (1984). *Bulgaristan ve Türk - Bulgar İlişkileri*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer (1995). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul: Arba Yayınları.

- Turan, Ömer (1998). *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tütengil, Cavit Orhan (2011). *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere’de Türk Gazeteciliği 1867-1967*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uçman, Abdullah (2005). Mizan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30, 212-213.
- Ursinus, Michael. Millet. *EI2*.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- von Mach, Richard (1907). *The Bulgarian Exarchate: Its History and the Extent of Its Authority in Turkey*. London: T. Fisher Unwin.
- Yavuz, Erdal (1981). Jön Türk Basını. *İletişim (AİTİA, Gaetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Dergisi)*, 1(2), 197-218.
- Yazıcı, Nesimi. (2000). İbret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21, 368-370.
- Yazıcı, Nesimi. (2000). İkdam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, 24-25.
- Yazıcı, Nesimi. (1983). *Takvim-i Vekayi: “Belgeler”*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- Yazıcı, Nesimi. (1984). Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis’in Mukaddimelerinin Tahlil ve Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Dergisi*, 6, 69-78.
- Yazıcı, Nesimi. (2010). Takvim-i Vakâyi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39, 490-492.
- Yazıcı, Nesimi. (2011). Tasvir-i Efkâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, 138-140.
- Yerasimos, Stefanos (2009). *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yerlikaya, İlhan. (1992). Basiret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 103-105.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

17/12/2018

Tez Başlığı : Balkan Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'da Sosyal ve Siyasi Gelişmeler (1906-1908)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 121 sayfalık kısmına ilişkin, 17/12/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

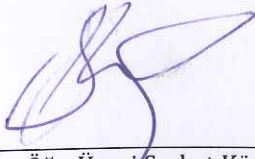
Gereğini saygılarımla arz ederim.

17/12/2018

Adı Soyadı: Taha Kemal Şile
Öğrenci No: N13224893
Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Tarih

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Öğr. Üyesi Serhat Küçük

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

17/12/2018

Thesis Title : Social and Political Developments in Bulgaria According to Balkan Newspaper (1906-1908)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 17/12/2018 for the total of 121 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 9 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

17/12/2018

Name Surname: Taha Kemal Şile

Student No: N13224893

Department: History

Program: History

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Assistant Prof. Dr. Serhat Küçük

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

17/12/2018

Tez Başlığı: Balkan Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'da Sosyal ve Siyasi Gelişmeler (1906-1908)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17/12/2018

Adı Soyadı: Taha Kemal Şile

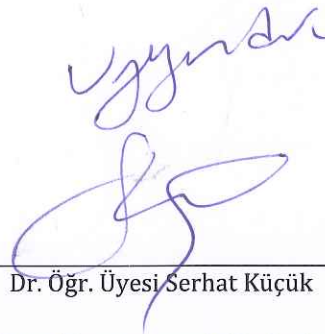
Öğrenci No: N13224893

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Tarih

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Dr. Öğr. Üyesi Serhat Küçük

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

17/12/2018

Thesis Title: Social and Political Developments in Bulgaria According to Balkan Newspaper (1906-1908)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

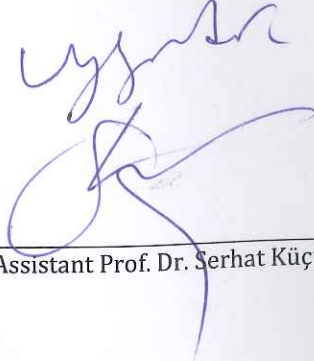
I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

17/12/2018

Name Surname: Taha Kemal Şile
Student No: N13224893
Department: History
Program: History
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Assistant Prof. Dr. Serhat Küçük